

בנייה ופיתוח

מאי 1989, 316-315

מפקד ועורך ראשי: אל"מ אורי דרומי

העורכת: סא"ל רחל רוזינסקי

עימוד: יואל שני ועופר דרורי

שער: דן תל-ורדי

מערכות

צוות המערכת:
 סא"ל ישי קורדובה
 רס"ן אבי קובר
 רס"ן זיו בשן
 צבי עופר
 אביטל רגב

הדברים מתפרסמים על דעת הכותבים בלבד, ואינם משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 2 ש"ח (כולל מע"מ)
 דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת הביטחון – 7.5 ש"ח, אזרחים 8 ש"ח.

המערכת: רח' האלוף מנדלר מס' 3, הקריה, ת"א, ת"ד 7026, מיקוד 61070, טלפון: 5694343.
 מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור, רח' דוד אלעזר 29, הקריה, ת"א, טל: 205516.
 סדר: בית מערכות. הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור. לוחות והדפסה: דפוס ניידיט.

2 מנהיגות – הגדרה בעזרת "משוואת הביטחון הלאומי"/תא"ל (מיל) אברהם איילון
 ניתוח התכונות הנדרשות ממנהיג, תוך ניסיון לנסח הגדרה חדשה ל"מנהיגות"
 הנשענת על הגדרות חדשות של הביטחון הלאומי והמלחמה.

6 תפיסת הביטחון ומרכיבי הכוונות של צה"ל במבחן מלחמת יום-הכיפורים/אלוף
 משה בר-כוכבא
 לאור אירועי מלחמת יום-הכיפורים, יש לעשות הכל כדי שבעתיד צה"ל ייכנס
 למבחנים מבצעיים על סמך תפיסת ביטחון ומרכיבי כוונות שיעמדו במבחן המערכה.

12 טנק המערכה "מרכבה" סימן 3/ריצ'רד מ' אוגורקביץ'
 על מאפייניה של ה"מרכבה" סימן 3 ועל ייחודה לעומת קודמיה, סימן 1 וסימן 2.

18 הממדים החדשים של המבצעים הצבאיים/פון זנגר אונד אטרלין
 המחבר ממליץ על פיתוח מסוק אשר יהווה "רכב אוויר עיקרי למערכה", וששילובו
 בשדה הקרב יאפשר להכניס אליו מימד מבצעי חדש.

25 טילים בליסטיים טקטיים – מהות ומשמעויות/ד"ר עזריאל לורבר
 יתרונם העיקרי של טילים בליסטיים טקטיים הוא ביכולתם לחדור את מערכי
 ההגנה האנטי-אווירית ולפצות על נחיתות אווירית. עם זאת יש לזכור כי ההתפתחות
 הטכנולוגית המהירה, המסייעת להתפתחות טילים אלה, מספקת גם את הכלים
 להתמודד אתם.

30 תכנית הכשרת המפקד במכללה לפר"ם – הערכה מחדש/תא"ל עוזי לביצור
 אתגרי שדה הקרב המודרני דורשים מאיתנו להעריך מחדש את תכנית ההכשרה
 במכללה לפר"ם ולבחון את התאמת שיטות ההדרכה לתכנים אלה.

32 כאז כן עתה – קובץ תעודות בריטיות מימי המרד הערבי 1936-1939/תרגם והביא
 לדפוס אל"מ אורי דרומי
 שמונה תעודות בריטיות המשקפות את התמודדותו של השלטון הבריטי בארץ
 ישראל עם אירועי מאורעות 1936-1939.

43 חשיבותה של ההיסטוריה הצבאית/אל"מ בני מיכלסון
 על מהותה של ההיסטוריה הצבאית ועל חשיבותה לקציני צבא בכלל ולקציני צה"ל
 בפרט.

47 בניית עצמה אווירית – חיל האוויר בשנים 1949-1956/רס"ן יצחק שטיינגמן
 הצגת כמה מן הסוגיות שעלו על סדר היום בדרך לבניינו של חיל האוויר, ודיון
 בגורמים השונים שהשפיעו על התהליך.

54 ספרא וסייפא – במת מערכות לעיון ולביקורת
 אין ארוחת חינם או: זלזול באויב ואצלנו הכל בסדר/אל"מ (מיל) ד"ר זאב איתן
 תגובה למאמרו של סא"ל (מיל) צבי "המתקפה הסורית ברמת הגולן", מערכות 314
 טעויות בהערכה מודיעינית: אמפטיה או ייחוס אגוצנטרי/רס"ן (מיל) ד"ר מיכאל
 56 בר-אלי
 בעקבות מאמרו של תא"ל (מיל) יואל בן פורת "האמפטיה והחשיבה הקברניטית
 בשירות הערכת המודיעין", מערכות 314

58 ממדף הספרים
 מרות לאומית במאבק לעצמאות/ד"ר אלחנן אורן
 על ספרו של שמעון גולן "מרות ומאבק בימי מרד – האקטיוויזם במחתרות
 הפורשים בשנים 1945-1946".

60 על הפקת לקחים בצבא/תא"ל (מיל) דב תמרי
 בעקבות מאמרו של האלוף בר-כוכבא על הפקת לקחים, שהתפרסם בספר "מרכבות
 הפלדה", שראה אור במערכות.

61 ספרים חדשים בספריית המטכ"ל

מנהיגות

תא"ל (מיל') אברהם איילון

מנהיגות היא מושג שמרבים לדון בו ואף-על-פי-כן אין לו הגדרה מוסכמת. להמחשה: בהרצאתו של המצביא הבריטי הנודע, פילדמרשל מונטגומרי, בנובמבר 1945, באוניברסיטת סט. אנדריוז, הגדיר מנהיגות כ"רצון השליטה של אדם בעל אופי המעורר אמון". בהרצאה של האלוף ישראל טל באוניברסיטת תל-אביב, שנתפרסמה ב"מערכות" במרס 1976, הגדיר מנהיגות ככוח להנעת "בני אדם ואיחודם לשם השגת מטרה משותפת". במאמר שכתב אל"מ מ' שדמי, שהתפרסם ב"מערכות" בינואר 1972, הגדיר מנהיגות כ"כושר של אדם להביא כפופים לו להזדהות עם מטרתו, רצונו והחלטתו עד כדי נכונות למלא את פקודותיו מרצון". רצון, כוח או כושר? – דעתי היא שמנהיגות היא דרך התנהגות. משמע: אני מציע להגדיר מנהיגות כדרך התנהגות של אדם, היודע להפעיל "קומבינציה משתנה של תכונות, הן כדי לנצל או ליצור תנאים למימוש מטרה סבירה והן כדי להשפיע על אחרים לעשות זאת".

הגדרה בעזרת "משוואת הביטחון הלאומי"

מוכרות לי התכונות של מפקד (בכוח מינוי), מנהל (בכוח ידע), מנהיג (בכוח כישורים מלידה) ומצביא (בכוח גאונות צבאית). אבל אני נוטה לשפוט מנהיגים ומצביאים לפי קריטריונים נוספים בשני חתכים:

- א. אדם – לוחם – מנהיג – מורה.
 - ב. תכונות מלידה – תכונות שנוספו בכוח לימוד – תכונות שנוספו בכוח ניסיון.
- מבין הקריטריונים האלה מה שהופך, לדעתי, מנהיג או מצביא אחד לנעלה על רעהו, הם אותם קריטריונים שנמנו לראשונה ולאחרונה בכל "חתך". כלומר: טיב האדם ותכונותיו מלידה, מידת ניסיונו ובאיזו מידה הוא מוערך לא רק כמנהיג או מצביא, אלא כמורה דרך וכמופת בהתנהגותו. אין להבין מכך שאני מזלזל בתכונות שנוספו בכוח לימוד, אדרבה: אני מאמין שאפשר וצריך ללמוד, בקורסים צבאיים למשל, כיצד לפקד, כיצד לשלוט, כיצד לנצל תקשורת וכיצד להפיק ולמצות מודיעין; אך ניסיון חיי לימד אותי שמי שאיננו בן אדם יכול אולי להיות לוחם אך אינו יכול להיות מנהיג אמיתי, שלא לדבר על מורה; ומי שחסר תכונות מלידה, יכול אולי להוסיף דעת אך לעולם לא יהיה מנהיג של ממש ובזוודאי לא מורה. לעומת זאת, אם מדובר בהשוואה בין מנהיגים, או מצביאים, שהם גם בעלי תכונות טובות מלידה, גם בני אדם וגם בעלי ידע וניסיון – הנישא שביניהם יהיה בעיני זה שניסיונו גדול יותר ובכוחו לא רק להנהיג ולהצביא אלא גם לשמש מורה ומופת בדרך ההתנהגותו.

מאחר שאין חדש תחת השמש, הואיל והטכנולוגיה ועמה הדוקטרינה הצבאית משתנים על ציר הזמן, בעוד התכונות היסודיות של המנהיג והמצביא נשארות שרירות וקיימות מימי משה ויהושע ועד ימינו – בחרתי לפתוח בהנמקת דברי בניתוח אירוע שישווה בין השניים: משה שהוציא את בני ישראל ממצרים והפכם מעבדים ללוחמים, נתן להם חוקים וחזה להם את עתידם ויהושע בן נון שנודע בעיקר כמצביא, שכבש את הארץ והגשים את חזונו של משה.

חכמינו אומרים שהיחס שבין שניהם הוא יחס שבין שמש (משה) לירח (יהושע), משום שמשוה הקרין על יהושע. האם השוני ביניהם הוא רק זה? האם היו הבדלים מהותיים בין התכונות המנהיגותיות שלהם? או שמא דרך ההתנהגות שלהם, בהתבסס על קומבינציות התכונות שסיגלו להם על-פי התנאים, היא זו שאפיינה את המנהיגות היחודית של כל אחד מהם?

פילדמרשל מונטגומרי, בהרצאתו – לאחר שהשווה בין משה, קרומול ונפוליון – קבע, כי מה שאפיין את שלושתם בתחום המנהיגות הוא: רצון לשלוט, ביטחון עצמי, כושר להלהיב, כושר לנתח בעיה ולמצוא לה פתרון והכרת טבע האדם.

האמנם אלה תכונותיו המאפיינות של משה, המקובל עלינו כמחוקק ונביא יותר מאשר כמצביא? – הבה נחזור ונלמד את המסופר עליו בתנ"ך. התנ"ך מספר שהוא חונך על-ידי נסיכה מצרית, אף-על-פי שהיה שייך למעמד העבדים. כלומר, ניתנו לו חינוך והשכלה טובים. התנ"ך גם מגלה שהוא היה רודף צדק ופטריוט גדול, אך כבד פה. משה פתר זאת בכך שהפך את אחיו אהרון למעין שר חוץ ואת יהושע למעין רמטכ"ל, ואת שרות הביטחון השאיר לעצמו.

הבעיה העיקרית שעמדה לפניו לא היתה אויביו החיצוניים אלא עמו שלו, שקשה היה להפכו מעם עבדים לעם לוחם.

כאשר היה דומה למשה שהעם פָּשַׁר לכבוש לו ארץ, שלח מרגלים לתור אותה. כדי לממש את עקרון האחדות, בחר משה מרגל אחד מכל שבט ובסך הכל, 12 מרגלים. הם תרו את הארץ ומצאו שהיא ארץ זבת חלב ודבש, אך גם ארץ שעריה בצורות ואנשיה ענקים. המלצתם היתה שלא לנסות לכבוש את הארץ הנכספת בגלל יחסי כוחות, למעט שניים מהם – כלב משבט יהודה ויהושע משבט אפרים – שאמרו: "עלה נעלה ויכול נוכל".

משה היה מאוכזב מאוד, אבל המוני העם סברו כדעת רוב המרגלים. הם היו חסרי

מוטיוואציה כי היו דור של עבדים. משה ידע מה שלא ידעו מנהיגים שונים ביניהם מנהיגי ארה"ב במלחמת וייטנאם והוא שבלי מוטיוואציה וקונסנסוס לאומי אי-אפשר לנהל מלחמה. על כן המתין עד אשר מת דור העבדים וקם דור חדש של לוחמים, שעליהם היה מופקד יהושע, ומאז הוכיח עצמו בלחימה נגד העמלקים במדבר. אם כי כאמור, משה אינו זכור כמצביא, יורשה לי לומר שהוא ולא לידל הארט היה אבי הגישה העקיפה. משנוכח כי לא ניתן לכבוש את הארץ בגישה ישירה, מדרום לצפון, הניע את לוחמיו ממזרח לירדן, כבש חבלי ארץ חיוניים לכיבוש הארץ ממזרח למערב ויצר את התנאים בשביל יהושע.

למרות רצונו נמנע ממשוואת חצות את הירדן מערבה ולהגשים את חזונו ("איש זקן היה ויש רוטציה"), אבל היתה לו הזכות לבחור את יורשו – יהושע.

יהושע היה צעיר הרבה ממשוואת שימש בתחילת דרכו כמשרתו. אין כל ספק שהוא למד ממנו רבות לטוב ולרע, כפי שלמדו סאדאת מנאצר, דה גול מֶפֶטָן ופרס ודיין מבֶּנְגֶּורִיון.

בשל האמור, טבעי הדבר שיהושע, שחי בצילו של משה, התקשה להיכנס לנעליו והיה עליו לבנות תדמית מנהיגותית משלו. יהושע עשה זאת מהר מאוד (יותר מהר מסאדאת) ובכישרון רב. לדוגמה: יהושע הקדים את סון טסו ב־800 שנה, ברעיון ששיא המצביאות הוא לנצח אויב ללא קרב. מכל מקום את יריחו כבש יהושע ב"תרגיל פסיכולוגי", אחרי שמרגליו הקדימו וסיפרו לו כי ללוחמה ותושביה אבד המורל.

לעומת זאת, נכשל יהושע בהתקפתו על העי (עליד רמאללה של היום) בגלל מידע לא-יכון שנמסר לו על חולשתה ועצה שקיבל להקצות לכיבושה כוח חלקי בלבד.

יהושע הכיר בטעותו והתאבל. אך לא היה לו הכוח להודות בה ברבים. אדרבה, הוא חיפש שעיר לעזאזל, כדי להסיח את דעת העם ממנו ואפשר גם כדי להדגיש מה דינו של איש המפר משמעת. המדובר בעכן, איש קטן שהודה בטעותו

– לקיחת שלל אפסי (קצת כסף, קומץ זהב ואדרת) למרות האיסור – ושילם על כך לא רק בחייו שלו, אלא גם בחיי בני משפחתו ומקנהו. למעשה עשו בהם שפטים כדי להחזיר את המורל ואת המוטיוואציה וכדי לקיים את תדמיתו של המנהיג: לא הוא בלע את הקש שהאכילו אותו אנשי המודיעין ולא הוא אשם בשליחת כוח בלתי מספיק להתקפה, אלא עכן המסכן, ילדיו ואפילו שורו וחמורו...

יחד עם זאת ידע יהושע להפיק לקחי אמת וליישם אותם. להתקפה השנייה על העי הוא ריכז כוח גדול, אולי למעלה מן הדרוש. יתר על כן, כדי לחזק את המוטיוואציה הוא אישר ללוחמים מה שאסר על עכן, כלומר, לקחת שלל. יהושע גם בנה תוכנית טובה. הרעיון שלו היה לשים מארב בכוננות לכיבוש העיר מכיוון מפתיע, ולמשוך את מגיניה אל מחוץ לחומות על-ידי ביום התקפה כושלת ונסיגה של עיקר הכוח בפיקודו הישיר.

הרעיון בוצע בהצלחה: ההונאה הצליחה, האויב התפתה לרדוף אחרי הנסוגים ומצא עצמו לפות, כמו בְּקָנָה, על-ידי המארב שחדר לעיר ועל-ידי עיקר הכוח שהפסיק את הנסיגה והפך לרודף.

תשובת תושבי הארץ, הכנענים, היתה ריכוז כוח בהקמת קואליציה צבאית של מספר מלכים ועל-ידי כניעה ובקשת ברית (מעשה הגבועונים). כמו במקרה העי, שוב בלע יהושע "פתיון מודיעיני". הגבועונים הצליחו להוליכו שולל כי הם באים מרחוק, לא מארץ ישראל המערבית, וזכו לכרות ברית עם בני ישראל. על כך הם נענשו מיד על-ידי קואליציית המלכים, שעלו עליהם למלחמה.

בצר להם פנו הגבועונים לעזרת יהושע והוא לא איכזב. לדעתו, הוא עשה זאת לא כל כך מאהבת הגבועונים שהונו אותו, אלא מתוך שרצה לנצל הזדמנות: עוד קואליציית המלכים מעסיקה את עצמה בהכנות לענישת הגבועונים, הוא ינוע בלילה עם לוחמיו ויפתיע אותם.

אמר ועשה. יהושע הפתיע את קואליציית המלכים וגרם למנוסה כללית, אך לא היה לו די בכך. הוא רצה לנצל את ההצלחה ולהתמיד בה עד תום. מאחר שאלוהים עוזר לאלה העוזרים לעצמם, הוא נענה לבקשת יהושע: "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" – ונתן לו את הזמן הדרוש, כדי להשיג הכרעה מושלמת (קלאוזביצית).

עד כאן הסיפור ר'ניוחו האירוע' התנ"כי ומכאן להשוואה בין משה ויהושע. הכיצד נעשה אותה ולפי אילו אמות מידה? – האם לפי ה"חתכים" שמניתי, המלמדים כי יהושע היה פחות "בן אדם" ופחות "מורה" משה? האם לפי התכונות שמנה פילדמרשל מונטגומרי? האם לפי תכונות

אחרות המופיעות בספרות, כמו: יושר, כשרון ואופי חזק, מקצועיות, דוגמה אישית, כושר הבנה, שיקול דעת, יכולת ניהול, כושר סבל, אומץ לב, ביטחון עצמי, קור רוח, יוזמה ועצמאות, יכולת הידברות והשפעה, נכונות להסתכנות ונשיאה באחריות?

הדרך המקובלת היא השוואה "סטטיסטית" בין שני האישים, על-פי רשימה מלאה ככל האפשר של תכונות, שתצביע במה עלה האחד על רעהו. וראה זה פלא: ככל שתהיה הרשימה מלאה יותר כן יהיו ההבדלים בין משה ליהושע ובין לבין אישים היסטוריים אחרים, מימיהם ועד ימינו, קטנים יותר. שכן אין הם שונים זה מזה בתכונותיהם באותה מידה שהם שונים זה מזה בהתנהגותם, כלומר בדרך הפעלת הקומבינציה של תכונותיהם (כמו שהצבעים המצויים בקופסאות שונות המשמשים ציירים, שונים פחות מאשר הקומבינציה הצבעונית שהללו יכולים להפיק מהם).

לזה ברצוני להוסיף כי אף-על-פי שתכונות המנהיג לא השתנו מהפכנית מאז ימי משה ויהושע, המנהיגות – כפי שאני מבין אותה – השתנתה, כי חלו שינויים בעולמו:

א. שינויים בתנאים (די שנזכיר התפתחות טכנולוגית) המחייבים קומבינציה שונה של תכונות ודרך פעולה.

ב. שינויים בתפישת המנהיגות – השמה יותר דגש על מניע פרט, התנהגות קבוצה והיחס בינה ובין המנהיג – המחייבים שליטה בכוח שכנוע יותר מאשר בכוח כפייה.

ג. שינויים במעמד הצבא בחברה – המחייבים את הסתגלות מפקדיו לצרכיה וכו'.

ד. שינויים בצבא עצמו – המחייבים איזון נכון יותר בין איכות וכמות ומקצועיות רבה יותר.

ה. שינויים בתפקידי הצבא – המחייבים שימת דגש על התרעה והרתעה לא פחות מאשר על הכרעה, שלא לדבר על מתן תשומת לב רבה יותר למוכנות (התכונות, כוננות ונכונות).

כל השינויים האלה מחייבים גם הגדרות חדשות של ביטחון לאומי ומלחמה ובעקבותיהן אף הגדרה חדשה של מנהיגות.

בניגוד לאלוף ישראל טל, שהציע להגדיר ביטחון לאומי – במאמרו שהתפרסם ב"מערכות" בפברואר 1983 – כ"הבטחת הקיום הלאומי והגנה על אינטרסים חיוניים", הגדרה שבעיני היא מטרת הביטחון הלאומי, אני מציע הגדרה למהותו, כדלקמן:

ביטחון לאומי הוא מצב שבו קיים איזון סביר:

א. בין מה שאני מכנה מרכיבי משוואת

הביטחון הלאומי, כלומר: מערכת מקבלי ההחלטות; היכולת העומדת לרשותם שהיא עוצמה פוטנציאלית "מוכפלת" במוכנות*; הרעיון שבו הם מתכוונים להגשים את מטרתם וכושר הביצוע של אותו רעיון, לבין מטרתם, החייבת לתאום את הבעיה לפתרון ואת התנאים והאתגר (סיכונים וסיכויים וכו') הניצב בפניהם.

ב. בין מה שאני מכנה "משוואת הביטחון הלאומי", לבין "המגמה ההיסטורית" שבה היא נעה (מן העבר דרך ההווה לעתיד) ולבין ה"סביבות" (פנימית, אזורית ובין-לאומית) המשפיעות עליה. שכן בלי איזון סביר שכזה בתוך המשוואה ובניה לבין ה"מגמה" וה"סביבות" אין לדעתי ביטחון לאומי.

בהסתמך על ההגדרה שלמעלה, אני מציע שלא להוסיף ולומר כי מלחמה היא קונפליקט בין כוחות צבאיים שמטרתה היא שינוי רצון היריב (כמאמר קלאוזביץ), אלא להגדיר מלחמה כקונפליקט בין משוואות ביטחון לאומי על כל מרכיביהן, שהצבא הוא רק אחד מהם, חשוב ככל שיהיה. מכאן גם שמטרת המלחמה, שלפנים היה בכוחה לשנות רצון אויב יותר מאשר בימינו, היא בעיקר לשנות את מאזן המשוואה הביטחונית הלאומית שלו. וזאת, לא רק על-ידי שימוש ב"כוח צבאי, אלא בכל האמצעים שבנמצא".

מנהיגים אזוריים וצבאיים נוטים יותר ויותר להודות בדברים אלה ולהתנהג בהתאם; משמע, הגדרת המנהיגות וסדר העדיפות של התכונות הקשורות בה, חייבים לעבור שיפור.

הצעתי הגדרה משופרת למנהיגות (בקיצור: **התנהגות היוצרת תנאים והשפעה**) ועתה אבקש להתרכז בדרך שבה יש לדעתי לקבוע את סדר העדיפות של התכונות הקשורות בה. הצעתי פשוטה: לא עוד רשימת תכונות "מקריית", כרצון כותבה, אלא תכונות נדרשות למנהיג כדי לשרת כל אחד ממרכיבי "משוואת" הביטחון הלאומי והאסטרטגיה.

בטרם אציג תכונות אלה לפי הצעה זו, ברצוני להסביר ביתר פירוט כיצד אני רואה את מהותו של מנהיג בכלל ומנהיג צבאי בפרט, לפי ה"חתכים" שכבר רמזתי עליהם.

מנהיג צריך להיות קודם כל בן-אדם שתכונותיו הטובות עולות על הרעות וגוברות עליהן. כאדם הוא מושפע מארצו, חברתה, תרבותה ומורשתה; שלא לדבר על תורשתו המקנה לו את תכונותיו

* הצבא והעם האמריקאיים היו בעלי מוכנות נמוכה במלחמת וייטנאם ולכן עוצמתם הפוטנציאלית האדירה לא באה לידי ביטוי מלא ביכולתם הריאלית.

הטבעיות. הוא מוסיף על תכונות אלו תוספת נכבדה בעזרת השכלה כללית וספציפית ובעזרת ניסיון, שלטיבו אני מייחס חשיבות מיוחדת (להמחשה: ניסיון בעת רגיעה או בעת לחימה; ניסיונו של יהושע לצדו של משה; או ניסיון של מורה לצדו של מנהל בבית-ספר יסודי).

כדי שיהיה מנהיג צבאי, לא די באדם, טוב ככל שיהיה. הוא חייב להיות לוחם בעל השכלה וניסיון. לוחם מצטיין הוא בעל פוטנציאל להיות מנהיג, אבל כדי שיהיה כזה צריך שיהיה לו רצון לצאת לקורס קצינים. בגומרו בהצלחה קורס זה, הופך הקצין למפקד שקיבל מינוי, אך לא למנהיג. בימינו הוא חייב גם להיות מנהל היודע לארגן ולמצות משאבים ומורה היודע להדריך את אנשיו. בעיקר צריך הוא לדעת להניע את אנשיו, כלומר למצות את תכונותיו ולהתנהג כך שיוכל להשפיע עליהם להגשים מטרה למרות כל הקשיים, תוך שהוא מנצל או יוצר תנאים שיבטיחו זאת.

נמצאנו למדים שמנהיג צבאי הוא צירוף של אדם, לוחם, מפקד-ממונה, מפקד-מניע, מנהל ומורה – האמור לדעת לתזמן את תכונותיו ולהתנהג בדרך שתכשיר תנאים ותיצור השפעה. לא תמיד מצליח המנהיג הצבאי לעשות זאת, אפילו בעזרת המטה ואמצעי ה-COIN (פיקוד, שליטה, בקרה ומודיעין); שלא לדבר על כך שרק לעתים נדירות הוא מגיע לדרגת המורה. באותה מידה רק לעתים נדירות מגיע המנהיג האזרחי לדרגת המחוקק והנביא של משה.

זה המקום להצביע, בעזרת רעיון ה"מגמה ההיסטורית", שעליה נעה "משוואת הביטחון הלאומי", על אשר אמרו הוגי-דיעות בולטים על סוגיית המנהיג האזרחי:

אפלטון אמר שמנהיג הוא זה היודע הרבה יותר מאחרים, כלומר: למד את לקחי העבר של המגמה ההיסטורית. **מקיאולי** אמר שמנהיג הוא אדם היודע לנצל מגמה היסטורית ומצב הווה למטרותיו האישיות.

הגל אמר שמנהיג הוא אדם המגשים מגמה היסטורית עתידית.

ואילו **מרקס ואנגלס** אמרו שהוא תוצר של מגמה היסטורית בעבר, בהווה ובעתיד.

מי מהם צודק? – כולם. אלא שהם עסקו במנהיג לאומי, ולא במצביא, או במנהיג צבאי בכיר, כלומר "אסטרטג".

מקובל לומר שלאסטרטגיה יש שלוש רגליים: יעד, רעיון להגשמתו ואמצעים הדרושים לכך. ישנה, לדעתי, רגל רביעית חשובה ביותר: תנאים, שכן בלי תנאים אי-אפשר לממש אסטרטגיה. תנאים יוצרים בין היתר את האתגר, את

הסיכון ואת הסיכוי. הם מחייבים שהמנהיג ידע לראות יעד ולא עצים, לשמוע אותות ולא רעשים, להתחשב באילוצים ולנצל הזדמנות.

התשובה לאתגר היא קביעת יעד שיהלום אותו. זו חובתו הבולטת של המנהיג, החייב להגדיר את היעד בבירור ואגב התאמה לאמצעים שבידו.

כדי להגשים את היעד חייב המנהיג להגות רעיון שינצל את התנאים, או יצור אותם. עניין זה מחייב את המנהיג שיהיה יצירתי ובעל דמיון ויידע את אמנות המלחמה.

להגשמת הרעיון צריך המנהיג לדעת לטפח ולנצל את האמצעים, וזה מחייבו להיות בין היתר בעל יכולת ניהולית.

בעיקר חייב המנהיג לוודא ולהפעיל את כושר הביצוע של אנשיו. עניין זה מחייבו לנקוט דרך התנהגות שתקנה לו יכולת ניצול ויצירת תנאים והשפעה שיפחו באנשיו רוח התקפית ואמונה בניצחון. זאת כדי להתגבר על מגבלות חופש פעולה, חינוך ואי-ודאות, הדורשים מצדם שיהיה המנהיג דבק במטרתו אך גמיש ומאפשר יוזמה לכפופים לו.

בשורות האחרונות, שבהן פירטתי ולו חלקית את תכונות המנהיג הצבאי, הצבעתי בעצם על הדרך שבאמצעותה אפשר למנות תכונות אלה לא בסדר מקרי, אלא לקבוע אותן לפי תרומתן לארבע הרגליים של האסטרטגיה, הישימות למרכיבי משוואת הביטחון הלאומי. מצד שני, לא נתתי תשובה לסוגייה של סוגי המנהיגים, שכידוע אינם מעור אחד.

בהכללה אני רואה שני סוגי מנהיגים צבאיים:

א. מנהיג סמכות-פורמלי.

ב. מנהיג מניע-משפיע.

המנהיג הסמכות-פורמלי שם דגש על משמעת בכוח החוק והעונש. הוא פוגע לא פעם בצורכי הפרט ומוריד על-ידי כך את המוטיוואציה. לעומתו המנהיג המניע-משפיע שואף ליצור תנאים המחזקים את המורל ומגבירים את המוטיוואציה ואת הלכידות.

בצה"ל מועדף המנהיג המניע-משפיע. הלוחמים שלנו, אנשי החובה, ובוודאי אנשי המילואים, אינם מקבלים עליהם מפקד סמכות-פורמלי, אלא לאחר שהראה את כוחו. אי-אפשר בצה"ל "לשחק מפקד".

אין לנו בצה"ל אקדמיה צבאית לקצינים זוטרים בנוסח וסט פוינט. הקצין שלנו גדל מלמטה למעלה, בדרך שהצגתי בדברי על מנהיג בכלל ומנהיג צבאי בפרט:

- הוא אדם בעל כישורים.
- הוא לוחם מהטובים ביחידתו.
- הוא אדם שהחליט להיות קצין והוסיף

שנה על שלוש שנות שירותו בחובה. הוא אדם שעבר קורסים למ"כים וקצינים שדרישותיהם קשות, השתלמויות שונות ושורת תפקידים שהקנו לו לא רק ידע וניסיון אלא:

א. כושר הבנה, חשיבה והחלטה.
ב. דרך התנהגות – לה אני קורא מנהיגות – המאפשרת לו לנצל וליצור תנאים רצויים ולהשפיע על אנשיו לממש מטרה סבירה.

• הוא אדם שחונך להפגין מנהיגות קרבית, שפירושה דרך התנהגות המהווה דוגמה אישית שסמלה הוא: "אחרי!"

אמר מי שאמר שאבוי לצייד הנע לפני כלביו. חיילים אינם כלבים. הם נעים אחרי ולא לפני מנהיג קרבי שאיננו דורש מהם מה שאינו דורש מעצמו. כך מכל מקום פני הדברים בצה"ל ולמרבית הצער המחיר גבוה מאוד: כ-30% מנפגעי צה"ל במלחמת יום הכיפורים וכ-25% מנפגעי במלחמת לבנון היו מפקדים.

אם נכון הדבר שמלחמה היא קונפליקט בין כוחות מזוינים בלבד, הרי צה"ל ומפקדיו אשמים שמלחמות אלו לא השיגו את מלוא מטרותן – וצבא ארה"ב ומפקדיו אשמים שמלחמת וייטנאם לא הצליחה. אבל אם תתקבלנה הגדרות המוצעות לביטחון לאומי ולמלחמה, יימצאו אשמים נוספים פרט לכך.

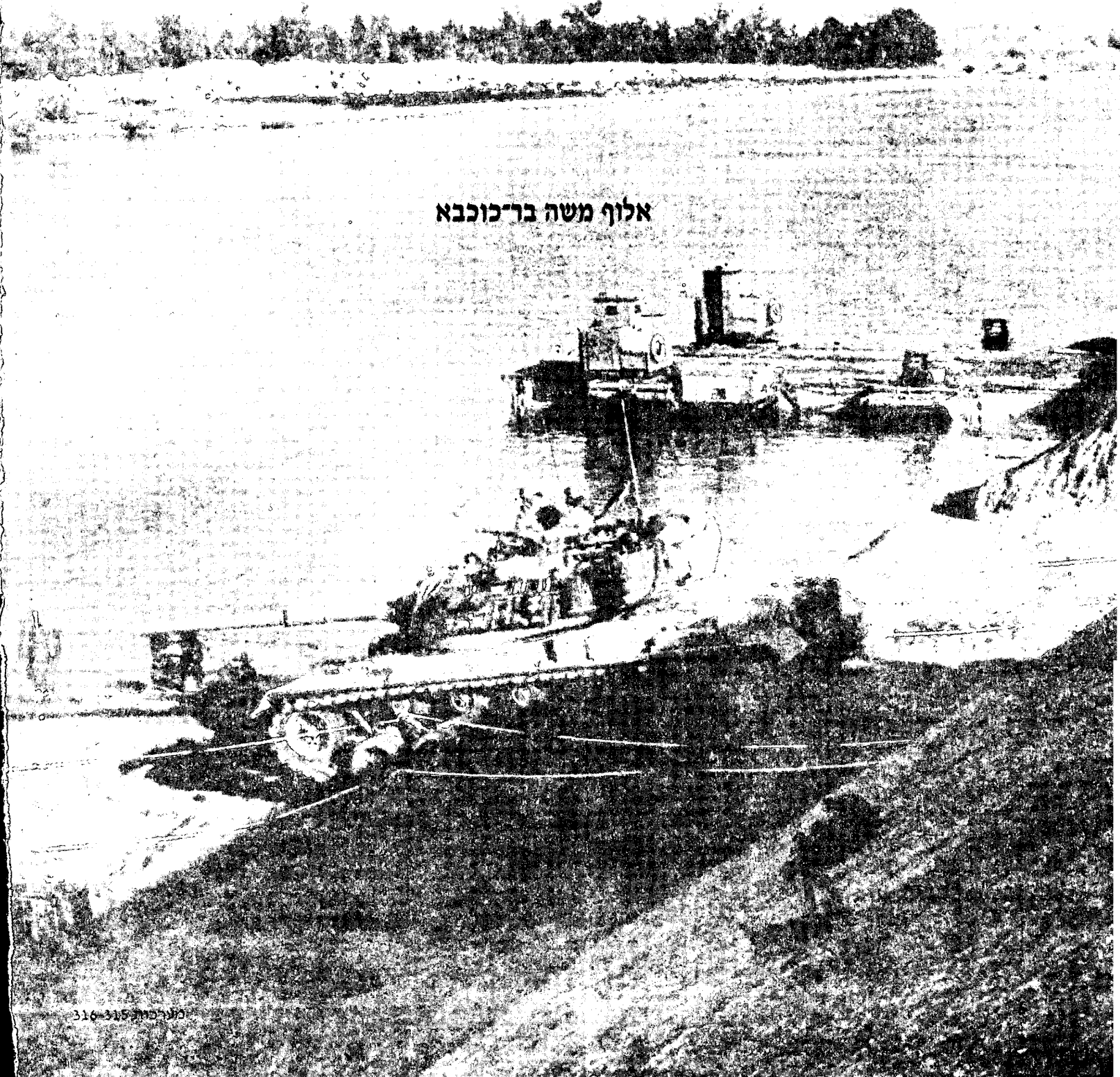
לעומת זאת, חייב המנהיג (האזרחי והצבאי) להבין את מקומו במשוואת הביטחון הלאומי ואת זיקת הגומלין שלו לכל מרכיביה. זו אחת הסיבות לכך שאני מציע שהגדרת המנהיגות לא תתייחס רק להשפעה על בני אדם להגשים מטרה, אלא גם לניצול וליצירת תנאים לכך, בכל מרכיבי הביטחון הלאומי, האסטרטגיה והרמות האופרטיוויות והטקטיות שמתחת לה. כן אני מציע, כזכור, להגדיר מנהיגות כדרך פעולה.

לנימוקים שהבאתי להצעה זו ברצוני להוסיף, לסיום, נימוק נוסף. אירע לא פעם שמנהיגים אזרחיים וצבאיים הצליחו בתקופת מבחן אחת יותר מאשר בשנייה. מה נשתנה? האם חל שינוי בתכונותיהם? – לא! השוני חל בדרך ההתנהגות שלהם, כלומר, בהפעלה של קומבינציה פחות מוצלחת של תכונותיהם, שלא אפשרה למנהיגים אלה לנצל או ליצור תנאים טובים להגשמת מטרה סבירה ולהשפיע על אחרים לעשות זאת. וזאת לזכור: בלי תנאים מתאימים לא תועיל השפעה ובלעדיה לא ינוצלו ולא ייווצרו תנאים להגשמת מטרה ברורה, מאוזנת, משותפת ומוסכמת.

תפיסת הביטחון ומרכיבי הכוננות של צה"ל במבחן מלחמת יום הכיפורים

אלוף משה בר-כוכבא

השנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים (1972-1973) היו רצופות בעיות לאומיות וביטחוניות כאחת. הקצונה התקשתה להסביר את האירועים הבלתי-שגורתיים במדינות ערב ובצבאותיהן ואת מגמות הערבים, ולחזות את אופיה של המלחמה הבאה. השאלה האם המלחמה אפשרית וסבירה בתקופה הקרובה, היתה נושא ללבטים ולוויכוחים.

גם מרכיבי תפיסת הביטחון של צה"ל היו נושא לדיונים ולהרהורים.

במלחמת יום הכיפורים התחוללו אירועים מבצעיים מגוונים ועשירים, שמהם ניתן להפיק לקחי מלחמה חשובים ביותר בכל הרמות. רובם תקפים עדיין, ויהיו תקפים גם בעתיד.

ברצוני להדגיש לקחים עיקריים בתחום האסטרטגי-אופרטיבי, הקשורים למהות תפיסת הביטחון שלנו.

לפני המלחמה, בשנים 1972-1973 התבססה תפיסת הביטחון הלאומי של הממסד על האמונה בקיום הרתעה מול רצונם של הערבים ומול יכולתם ההתקפית; על האמונה בקיום התרעה מודיעינית ממושכת על אפשרות מלחמה; על האמונה בקיום בלימה בטוחה ויציבה של כל מאמץ התקפי ערבי באמצעות הכוחות הסדירים בקו החזית הקדמי ועל מימוש הכרעה אסטרטגית מהירה בשתי חזיתות בעת ובעונה אחת תוך העברת המלחמה לעומק שטחי האויב.

הנחות היסוד העיקריות התבססו, בין היתר, על האמונה המוחלטת, כי כל עוד צבאות ערב נחותים בתחום האווירי, הם לא יסתכנו בפתיחת מלחמה יזומה. צה"ל דבק אפוא בגישה כי צפוי שהמצב המדיני הביטחוני (שהוגדר כ"קיפאון" ו"סטטוס-קו") יימשך עוד הרבה שנים, והוא רצוי לישראל. בנוסף, בפיקוד הבכיר בצה"ל היתה מושרשת תפיסה, כי צבאות ערב עדיין נעדרים כישרון ויכולת התקפית מודרנית – מערכתית, או אסטרטגית.

אגף המודיעין העריך אסטרטגית, כי מדינות ערב אינן מוכנות למלחמה. ייתכן, טען אגף המודיעין, שצבאות ערב יהיו בשלים להסתכן במלחמת התשה, או במלחמה מוגבלת, בשנים 1976-1977; וזאת, אולי, רק לאחר שזרועות האוויר שלהם יתעצמו באורח משמעותי. רווחה גם השקפה כי בהתבססו על העוצמה הרבה של הכוח היבשתי הסדיר ושל הזרוע האווירית המעולה, ישיג צה"ל את ההכרעה העיקרית במהירות כה רבה עד כי לא יזדקק למערך המילואים כדי להשיג ניצחון. תפיסה זו הביאה, בין היתר, לליקויים בהכנת כוחות המילואים למלחמה.

בדיונים האסטרטגיים ובדיונים של הפיקוד הבכיר על תכניות העבודה השנתיות עם הרמטכ"ל, עם שר הביטחון ועם ראש הממשלה

פקפקתי באמינות של התפיסה הביטחונית ושל מרכיביה. את השקפתי ביססתי על לימוד יסודי של חומר המודיעין, שהופץ לקצונה הבכירה (ובו הודגשה ההתעצמות וההשתכללות של צבאות סוריה ומצרים בתקופה הקצרה), על לימוד אופיה של המנהיגות הלאומית והצבאית הערבית (שטענה, כי תילחם ולא תסכים להקפאת המצב המדיני-צבאי) ועל התבטאויותיה; על סיורים בקו החזית, על ניסיוני המבצעי בלחימה בסורים ממלחמת ששת הימים ועד מלחמת ההתשה, שבה הייתי מפקד העוצבה הסדירה "ברק" ברמת-הגולן ועל היכרותי עם הפוטנציאל המבצעי והאסטרטגי המשופר של צבאותיהם, שלמדתי תוך הכנת תרגילים בכירים בצה"ל וניהולם.

אולם, אמונתי המתמדת, כי צפויה מלחמה בעתיד הקרוב, התבססה, בעיקר, על ההנחה, כי מדינות ערב וצבאותיהן אינם יכולים להשלים לאורך זמן, בראייה היסטורית ולאומית, עם תבוסתם במלחמת ששת הימים, אשר פגעה עמוקות בכבודם וביוקרתם הלאומית. הנחתי, כי השאיפה הלאומית הערבית לפתוח במלחמה מקבלת תמיכה, עידוד והאצה מעדיפות הניכרת בכוחות הסדירים, הערוכים בקרבת הגבולות במלוא עצמתם, כאשר צה"ל עומד מולם בכוחות מזעריים, ובייחוד במרכיב היבשתי.

עדיפות זו בכוחות הכוננות המיידיים היתה אחת הבעיות הביטחוניות הקשות שלנו ונקודת תורפה, שהיתה בין המניעים העיקריים להחלטתם של צבאות ערב להילחם. היא עודדה את תקוותם להצליח בהתקפתם ולהגיע להישגים מבצעיים בטרם יגויס מערך המילואים, אשר יוכל להשפיע על תוצאות הלחימה ב-24 השעות הראשונות.

דעיכת ההרתעה וההתרעה

ככל שהתרחקנו משנת 1967 וממלחמת ההתשה דעכה ההרתעה שלנו. טענתי, כי כשישלימו צבאות ערב את הכנותיהם, יהיה בהם העוז והכוח הנפשי להסתער על ישראל. גם ההתרעה אינה ודאית, והמודיעין שלנו אינו מחוסן בפני הפתעה אסטרטגית או טקטית. אנו חייבים להיות מוכנים להתמודד עם מצב כזה. גם בפרל הארבור הצליחו היפנים להפתיע את המודיעין האמריקני, והגרמנים הצליחו במבצע "ברברוסה" להפתיע את הרוסים.* אם המעצמות הופתעו, גם אנו

* המודיעין הרוסי התבסס על תמיכה אידיאולוגית לרעיון הקומוניסטי בקרב עמים רבים, כולל בקרב הגרמנים עצמם. המודיעין האמריקני התבסס על ממון רב, שיכול היה לקנות כל מידע בדולרים. אף-על-פי-כן, שני ארגוני המודיעין הופתעו קשות למרות שההכנות למלחמה חייבו ריכוז עוצמה והכנות מקיפות.

לא מחוסנים נגד הפתעות מבצעיות.

באביב 1973 התכנס סגל הפיקוד הבכיר לדיון עם ראש הממשלה גולדה מאיר. שאלתי בדיון: "עומדים מולנו טורי שריון אדירים, בכמויות שלא הכרנו בעבר. אם טורי השריון אלה יתחילו לנוע, יהיה קשה לבלום אותם, והם עלולים להסב לנו אבדות כבדות. בסיני יש שטחים שבהם ניתן לבלום, ולעומת זאת, ברמת הגולן יהיה קשה מאוד [לבלום] – בגלל העדר עומק אסטרטגי.

"נוכח המצב הזה, אני מציע להקדים ולהכות אותם. איזה פקודה תינתן לצה"ל במקרה שאכן תפרוץ מלחמה? ומה יהיו יעדי בשטח האויב?" בכנס השתתפו שר הביטחון משה דיין והרמטכ"ל, רא"ל דוד אלעזר. בתשובתה פנתה גולדה מאיר לשר הביטחון ולרמטכ"ל בשאלה – "האם צה"ל בכל תולדותיו פתח אי-פעם במתקפת-מנע? אני לא זוכרת! תמיד התקיפו אותנו ראשונים! וחוצי מזה – איזה סכנה יש עכשיו לישראל, המחייבת אותנו לתקוף?"

צבאות חדישים במדינות העימות

במלחמת ההתשה (1969-1970) נוצחו צבאות ערב, אולם הם ניצלו היטב את המלחמה לחיטול המוראל והמקצועיות של הפיקוד ושל גיסותיהם לקראת המלחמה הגדולה, שהם הכינו.

שיקום צבאותיהם מאז 1967 היה מרשים. הצבא הסורי עבר ממבנה חטיבתי למבנה דיוויזיוני, והקים שתי דיוויזיות משוריינות. דיוויזיות הח"ר שלו כללו גם חטיבת טנקים וחטיבה ממוכנת**. הצבא המצרי פיתח את המסגרת הארמינית, והקים עוצבות שריון חדשות, כוחות קומנדו וצנחנים. פיתוח דומה עבר על זרוע האוויר, על זרוע הים, על המודיעין, על הלוגיסטיקה, על השליטה ובעוד תחומים. שני הצבאות הצטיידו במשגרי טילים קרקע-קרקע, כדי לפגוע במטרות בעומק ישראל. סברתי אז, כי התעצמות המערך נ"ט והארטילריה – המהווים אויב מסוכן ביותר לעוצבות הטנקים שלנו – תגבה מאתנו מחיר דמים כבד ביותר במלחמה בעתיד. זאת, לבד מהטנקים של הערבים. התפתחות המערך נ"מ תגביל את היכולת של הכוח האווירי להשתלב במערכה היבשתית. המצב שהיה בנושא הזה במלחמת

** הגידול בטנקים יכול להדגים את ההתעצמות הסורית; כשסיימתי את תפקידי כמח"ט "ברק" (בתחילת שנת 1971) היו לסוריה כ-800 טנקים. כאשר חזרתי לפיקוד הצפון, כסגן מפקד אוגדת לנר (בספטמבר 1972), גדל מספרם לכ-1,600 טנקים.

השפעת חילות המשלוח על המלחמה

הממסד המודיעיני הקדיש תשומת-לב מועטה ביותר לחילות המשלוח ולהשפעתם החשובה על תוצאות המלחמה. בוויכוחים היו אנשי המודיעין מוכנים להסכים, כי ייתכן חיל משלוח סמלי מעיראק, אך בשום אופן לא תהיה מעורבות של צבא ירדן לצד הסורים.

השגיאות בהערכת יחסי הכוחות נבעו גם מאי-התחשבות מספקת בהתעצמות המערך הגדול נ"ט של הסורים, ובמחיר שהטנקים הישראליים יצטרכו לשלם עבור הבסתו.

הטענה הרשמית של צה"ל גורסת, כי לצה"ל היתה די עוצמה – לו המלחמה התפתחה לפי המתאר שנחזה מראש. זו עוד טעות ביטחונית שורשית של הצמרת הבכירה, אשר לא היתה מוכנה לקבל בשנים 1972-1973 מתאר אפשרי נוסף לפתיחת המלחמה – קשה ומכאיב יותר לישראל.

בדיונים טרם המלחמה טענת, שעלינו להתכונן להופעה מפתיעה של נשק חדיש, אשר יפגע קשות בעוצמת כוחותינו, ובמיוחד יגרום לנו אבדות כבדות בטנקים. זה מחייב שיהיו לנו יותר אוגדות, יותר גופי תמרון ויותר טנקים כדי להשיג הכרעה משכנעת ושלמה בסגנון הרצוי לנו. השקפתי יצאה דופן: גם בקרב הקצונה הבכירה טענו, שהיא בלתי-מציאותית, קיצונית ומגזימה. בסיום אחד הכנסים קרא לי אחד האלופים הוותיקים והבכירים לפגישה אישית, ויצא בה נגד השקפותי על יחסי הכוחות הרצויים ועל הצורך להקים מסגרות מבצעיות נוספות. הוא שאל, "איפה למדת על יחסי כוחות כאלה? האם בקרב על הסכר לחמת כך? ובנוסף, נניח שאתה צודק, מהיכן ניקח את המשאבים להתעצמות זו?" עניתי, שאני חושב, שתפיסת יחסי הכוחות הגרועים בתחום היבשה לצערי נכונה, אך קיים חוסר איזון בין הקצאת המשאבים לפיתוח כוחות היבשה, ובייחוד השריון, לבין מה שמקצים לזרוע האוויר. טענתי, "אם נפסיד במערכה האווירית, ונצליח במערכה היבשתית, ניצחנו במלחמה; לעומת זאת, אם נזכה באוויר וננוצח ביבשה, נוצחנו במלחמה, וקיומה של מדינת ישראל יהיה בסכנה".

הוספתי, כי יחסי כוחות מאוזנים וסבירים חשובים להצלחה במערכה הצבאית. בייחוד חשובים יחסי הכוחות בטנקים; אמנם, אין סיכוי שנגיע לשוויון מספרי בטנקים, אבל היחס שהיה במלחמת ששת הימים חייב להישמר (לצבאות מצרים, סוריה וירדן היו כ-1,300 טנקים ולצה"ל 1,100 טנקים). בשנת 1973 היו לצבאות ערב כ-5,000 טנקים, ולנו היו כ-2,000 טנקים. באיכות הטנקים לא חלה מהפכה לטובתנו, אדרבא הערבים שיפרו את טיב הטנקים, הכניסו

מכללה לביטחון לאומי, אך ההכשרה בה היתה לקויה ומרבית הזמן לא הוקדשה להכשרה צבאית גרידא. זאת ועוד, רוב בוגריה סיימו את שירותם שתיים או שלוש שנים לאחר סיום המכללה. במקום לשפרה, החליטו לסוגרה.

איכות התכנונים המבצעיים

תוך תכנון המשימות המבצעיות הצפויות ערערתי והתווכחתי על אופיה ההגנתי וההתקפי של המערכה הצפויה נגד הסורים. במסגרת המגננה ברמת הגולן משימתה של אוגדת לנר היתה "להיות עתודה פיקודית". האוגדה לא קיבלה משימות להתקפות נגד, ולא קיבלה פירוט של דרכי פעולה התקפיות של הסורים כדי לאפשר לה תכנון מפורט ומדויק וחלופות שונות. בנוסף, לא נקבעו קו עוצירה, וחסרו יסודות נוספים בתכנון מערך ההגנה.

בתחום המגננה לא הקדשנו די תשומת-לב לאופי המתקפה הסורית ולדרכי הפעולה האפשריות של הצבא הסורי. לכן, פיצלנו את כוחות השריון, ובייחוד את עוצבת "ברק", למחלקות ולפלוגות מוקטנות לאורך כל הקו – במקום להחזיקה בריכוזים גדולים. אימצנו לנו קרב קשיח לאורך קו במקום קרב גמיש ונקודות כובד במקומות חיוניים. הערכנו, כי המאמץ ההתקפי העיקרי של סוריה יהיה בגזרת קוניטרה; והוא היה בגזרה הדרומית, באזור רפידי-כודנה. הצעתי לאלוף הפיקוד לכנס את הסגל הבכיר (מרמת מח"טים) להשתלמות הגנה בקו החזית, ושם, במספר נקודות תצפית, לדון באופי המתקפה הסורית. האלוף קיבל את הרעיון; אולם, עד פרוץ המלחמה השתלמות לא בוצעה.

המתקפה של צה"ל ויחסי העוצמות בחזית הצפון

המתקפה הצה"לית להכרעת הצבא הסורי התבססה על התפיסה האסטרטגית של הפעלת שתי אוגדות, הפורצות מקו כוחותינו עד לקרבת דמשק, ומשיגות את ההכרעה תוך השמדת עיקר הצבא הסורי.

טענתי, כי ביחסי הכוחות הצפויים בין הכוחות הסוריים לבין מה שצה"ל מקצה לפיקוד הצפון לא ניתן להשיג את מטרות המלחמה. טענתי כי נזדקק לאוגדות נוספות כדי להשיג את המשימות ההתקפיות שתוכננו; כיוון שבנוסף לעוצבות הפורצות נצטרך להקצות כוח לאבטחת האגף הדרומי נגד מעורבות הירדנים ולהשלמת טיהור המרחב; ועוד כוחות שיתגברו את האוגדות הפורצות בעומק השטח הסורי כדי להכריע את העתודות האסטרטגיות הסוריות ואת חילות המשלוח, אשר יספיקו להגיע בטרם נביס את הסורים בצורה מוחלטת.

ששת הימים לא יחזור על עצמו במלחמה הקרובה.

בסמוך לפרוץ המלחמה היה אירוע יוצא דופן: חטיבה ממוכנת מרוקנית הגיעה לסוריה. כאשר העליתי את הנושא בדיון מפקדים בפיקוד הצפון, נאמר, כי חטיבה זו "מסכנת את המלוכה המרוקנית", ולכן הורחקה לסוריה. דחיתי את ההסבר, וטענתי, כי המהלך מצביע על חיזוק שיתוף הפעולה בין סוריה לבין מדינות ערביות, אשר עשויות לתמוך בה בשעת מלחמה; לכן, צריך להתחשב יותר בחילות המשלוח, העלולים להגיע לזירה.

הליקויים במערכת ההכשרה בצה"ל

ההתעצמות וההשתכללות של צבאות ערב התבטאו גם בתרגילים הבכירים שניהלתי. פגמים רבים התגלו במערכת המבצעית שלנו. בסיכום תרגיל קשר אוגדתי שניהלתי בפיקוד הדרום, אמרתי:

אני חושב ומתחייב פה, שצריך להיות שינוי בתודעה של הקצונה הבכירה בצה"ל. אני חושב, שאנו מזלזלים. יש בקרבנו תודעה של מלחמת ששת הימים. לדעתי, נאכל כדורים מרים מאוד בשדה הקרב – אם לא נתכונן; וזה מה שצפוי לנו. את זה אני אומר בפני עדים.

אימון המסגרות בשריון פיגר בשלב מאז היווסדו. במבצע קדש התנהלה הלחימה בחטיבות, אולם האימון התבצע בעיקר במסגרות גדודיות. לקראת מלחמת ששת הימים התאמן עדיין השריון בחטיבות, ובמלחמה לחמו אוגדות. כיום אנו מאמנים את המסגרת האוגדתית. נצחונות העבר נבעו, בעיקר, מחולשתם ומחוסר יעילותם של צבאות ערב. בעקבות הכשלונות ברור היה שצבאות ערב יתקנו את ליקוייהם, וצה"ל היה צריך להיערך לזאת.

הכשרת הקצונה

בתרגילים, באימונים ובהשתלמויות התגלו ליקויים חמורים – כמו בהכשרה ובהשכלה הצבאית של קצונת צה"ל, ובמיוחד בקצונה הבכירה.

טענתי, כי המלחמה העתידית תחייב רמה אוניברסיטאית, והקצונה הבכירה שלנו עדיין ברמת בית-ספר עממי. נתוני היסוד של הקצונה היו טובים, והפגם העיקרי טמון בשיטת ההכשרה ובמדיניות הממסד להנהיג מהירות לא מחושבת בסבב התפקידים. טענתי, כי לא ייתכן להשיג קצונה טובה כאשר מג"ד, או סגמ"ד בדרגת רס"ן, הנו בן 24-26 ומסתפק בקורס פיקוד ומטה, ובגיל 35-45 צריך להיות מפקד חטיבה/ אוגדה/פיקוד עם המטען הזה. אמנם, הוקמה

תחמושת חדשה ושיפורים נוספים. כמו כן, הם נכשו את הטנק 62, שלא היה ברשותם ב-1967. ציינתי, כי בעלות של כעשרים מטוסי קרב ניתן לבנות עוד שתי אוגדות, החיוניות ביותר להצלחה במערכה היבשתית במלחמה העתידה; ואת זה חייבים לעשות.

ליקויים במערכת המבצעית

כמו כן, התייחסתי בכנסי הפיקוד הבכיר ובסיכומי תרגילים לגורמים צבאיים נוספים, אשר לא נראו מטופלים כראוי. הפיקודים המרחביים עסקו במשימות השגרתיות ובהכנות לתפקד במלחמה. את משימות הביטחון השוטף ביצעו הפיקודים היטב. אולם, טענתי, שחוסר ההכנה היסודית לתפקד בתנאים מבצעיים יגרום לכך שהפיקודים לא יפעילו נכונה את כוחותיהם במלחמה, יעמידו

במלחמה; על הצורך לשנות את המבנה ואת הארגון של האוגדה; על הצורך לארגן מחדש את מערכת שיתוף הפעולה בין הזרוע האווירית לכוחות היבשה ועל הצורך בהטמעת יתר של קרבות שריון בשריון במסגרת האוגדתית ובמסגרת הפיקודית. אלה לא מספיק מפותחים, מגובשים ומוכרים בפיקוד צה"ל.

העדפת החזית המצרית – טעות אסטרטגית

מקובל היה, שזירת מצרים חשובה מבין הזירות ולשם הופנה עיקר המאמץ של צה"ל בבניית הכוחות ובהצבתם ובגורמים חשובים נוספים. טענתי, כי תפיסה זו שגויה, בנתוני 1970-1973, משום שהסכנה הגדולה ביותר לישראל היתה בגבול עם סוריה ועם ירדן. בזירה הדרומית היה

לטובתנו את השלבים הראשונים של המלחמה בצפון.

התמוטטות התיאוריה המלחמתית

מלחמת יום הכיפורים הוכיחה את חולשתה של התיאוריה המלחמתית של ישראל, אשר עקרונית קרסו זה אחר זה ב-48 השעות הראשונות של המלחמה. שום עיקרון ושום הנחת יסוד לא עמדו במבחן המציאות, וביניהם – המודיעין, חיל-האוויר, הערכת אופיים של צבאות האויב וכישוריהם ואיכות הפיקוד הבכיר של ישראל.

"הרמה של צבאות ערב הוערכה לפני המלחמה כהרבה יותר נמוכה מזו שהם לחמו, וצה"ל העריך שיילחם ברמה גבוהה יותר לעומת היכולת

שדרה של טנקי פאטון בתרגיל עוצבתי בסיני – לקראת מלחמת ששת הימים התאמן השריון בחטיבות, אך הלחימה היתה באוגדות; כיום מאמנים את המסגרת האוגדתית

שהתגלתה בשטח. על כן התוצאות של הלחימה הכזיבו, ולא היו כה טובות כפי שציפו" – אמר אז שר הביטחון משה דיין.

מרכיבי תורת הביטחון – ההפתעה, ההרתעה, הבלימה רק עם הכוחות הסדירים, ההכרעה ואורך הנשימה האסטרטגי – הם שהכזיבו.

התוצאות הקשות של ההפתעה

צבאות ערב הצליחו לממש את אחד מהחשובים ביותר בעקרונות המלחמה – ההפתעה – וזו הקנתה להם יתרונות גדולים בפתיחת המלחמה. ההפתעה היתה כה מושלמת עד כי למרות שבחזית הגולן התבצעה פלישה המונית של

לנו מרחב תמרון עמוק, החזית היתה רחוקה מאוד מיישובינו והגבול בטוח. לעומת זאת, הסורים קרובים ל"קו הירוק" והישג מבצעי שלהם – אפילו מוגבל זמני – מסכן את יישובי רמת הגולן ואת היישובים שממערב ל"קו הירוק" (בעמק החולה ובעמק הירדן). לכן, האינטרס הלאומי שלנו מחייב להציב את נקודת הכובד להכרעה מהירה בחזית חיונית זו, ולא בחזית התעלה, בדרום. תפיסה זו לא התקבלה, והעתידי הוכיח את צדקתה.

לו אימצנו תפיסה זו, היו צריכים להציב מראש בגולן מפקדת אוגדה סדירה ועוצמה אוגדתית. ארגון כזה היה משנה משמעותית

את כוחותינו במצבים קשים ונחותים, לעומת האויב, ויגרמו לכשלונות בהשגת המשימות.

כסגן מפקד אוגדה, עניין אותי הפיקוד המרחבי כיוון שחיוני שבמלחמה תהיה המפקדה הממונה מקצועית ויעילה. גורל העוצבות בקרב מותנה בהחלטות ובנתונים המועברים אליהן מהמפקדה הממונה. לכן מחובת המפקדים להשפיע על כשירות גבוהה של המפקדים הממונים ושל המפקדות הממונות עליהם, ובמיוחד כשמלחמה עלולה לפרוץ בכל עת.

עוד עמדתי טרם המלחמה על הצורך להקים במסגרת הפיקוד המרחבי מפקדת שליטה, שתפקד על מאמץ מתואם של מספר עוצבות

גייסות ערביים משעות הצהריים, נערכו מפקדותינו לעוד "יום קרב" שגרתי וסטאטי, ורק בערב הבינו, שזו מתקפה כללית לכיבוש הרמה. אחת הנקודות התמוהות בנושא ההפתעה קשורה בחטיפת המפקדים הבכירים של סוריה, וביניהם ראש מחלקת המבצעים במטכ"ל הסורי, בגבול לבנון, והעברתם לישראל בשנת 1972 – בתקופה שהכנותיהם לקראת מלחמת יום הכיפורים היו בשיאן. כיצד קרה שלמרות שהם היו בידינו, ובוודאי תוחקרו, לא איתרנו באמצעותם ולא חשפנו את כוונותיהם התוקפניות?

המערך הסדיר בפתיחת המלחמה

לא הערכנו נכונה את המצב המסוכן, שעלול

להתפתח לכוחותינו הסדירים בקו החזית בעקבות יוזמה התקפית ומפתיעה של כוחות שריון גדולים של צבאות ערב. לא הערכנו את קשיי המערך הסדיר לבלום ולהגן בתנאי נחיתות, בלחץ, בניתוק ובכיתור.

בקרב הקצונה הבכירה רווחה ההשקפה, כי מצב כזה לא יקרה. ולכן, לא הכינה את הצבא לקראתו, ולא התריעה – למנהיגות הלאומית ולדעת הקהל הישראלית – על התסריט המבצעי המסוכן, שעלול להתפתח. בהיותי מח"ט "ברק" בשנת 1970 הוחלט, כי לחטיבה יהיו רק שלוש פלוגות טנקים סדירות. במסגרת מסעותי לשכנע בצה"ל, שהמצב מחייב חטיבת טנקים שלמה סדירה בצפון, טענתי בפני אחד האלופים הבכירים, כי ביום, או בלילה אחד, עלולים הסורים לנוע כלפי הירדן עם מאות טנקיהם, והם ישתקו

את שלוש הפלוגות, ולא יהיה מי שיעצור אותם. הוא השיב, כי כשבוע לפני שהסורים יעשו זאת, נקבל התרעה מודיעינית. ועד שהטנקים [הסורים] ינועו ממחנותיהם לגבול הם יושמדו על-ידי חיל האוויר. ולכן אין חשיבות אם יהיו שלוש פלוגות טנקים או תשע.

האם יכולנו לנצח לו ירדן היתה מצטרפת למלחמה?

המטה הכללי הכין את עוצמת צה"ל כדי שיוכל להתמודד בהצלחה, ברזמנית, עם כל צבאות ערב הגובלים עמנו. לו הצטרפה ירדן בפתיחת מלחמת יום הכיפורים לקואליציה המצרית-סורית היה הדבר מקשה מאוד על השגת ההכרעה בחזית המצרית והסורית. זאת, כיוון שהדבר היה מחייב הקצאת עתודות לגזרה הירדנית והיה גורע מהכוח שכבש מחדש את רמת הגולן.

חוסר היכולת להכריע את המלחמה במקביל בשתי חזיתות

המטכ"ל תכנן לבצע התקפות נגד מטכ"ליות פיקודיות בחזית הדרום ובחזית הצפון במקביל (לאחר נוהל קרב ואישור תכניות) ב-8 באוקטובר עם בוקר. אולם, לאור המצב החמור של כוחותינו בשתי החזיתות באותו יום – האבדות הכבדות והמחסור בכוחות – הוחלט לשנות את התפיסה האסטרטגית: לעבור למגננה בפקוד הדרום, ולרכז מאמץ עיקרי להתקפת נגד מטכ"לית פיקודית בחזית הצפון.

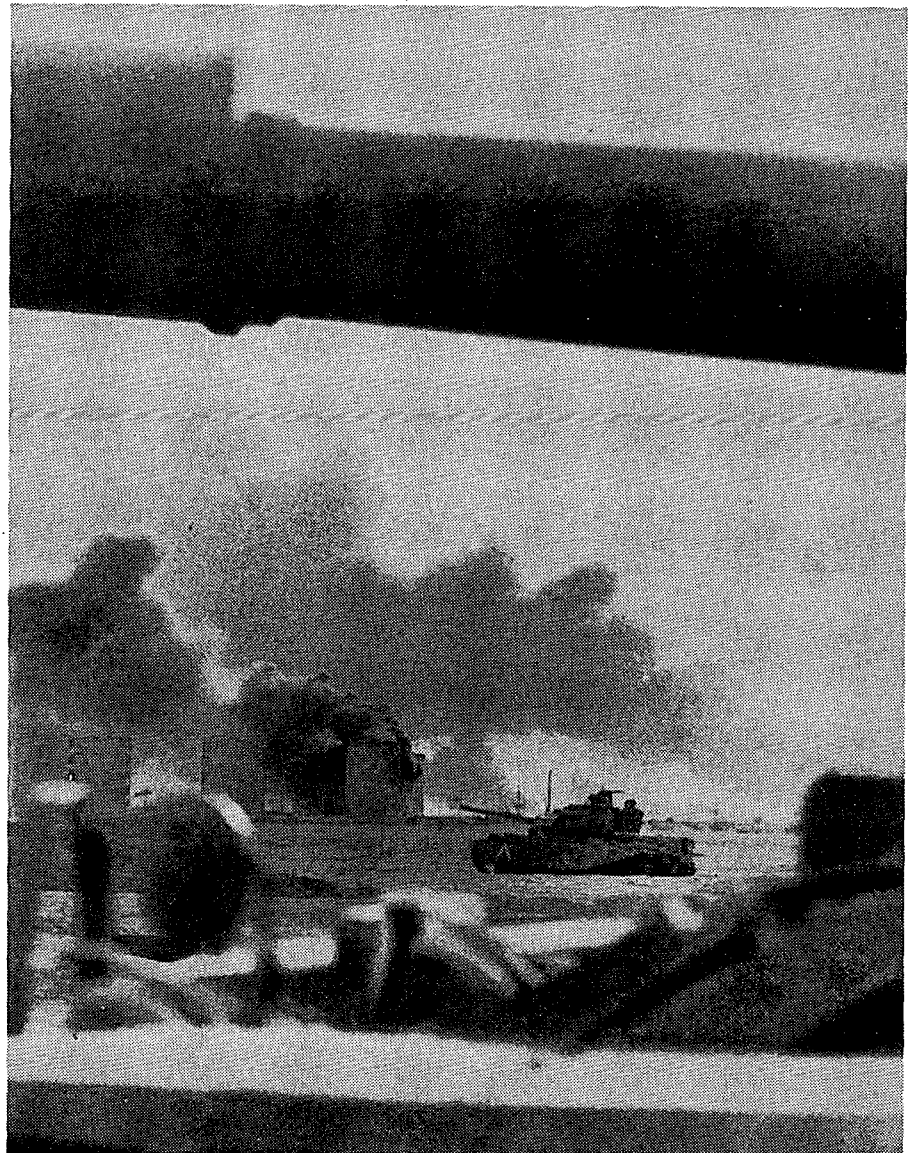
התברר, שאין ביכולתנו להכריע את המלחמה במהירות שנצפתה, ויהיה עלינו לעמוד במערכה ממושכת, שתחייב גיוס משאבים רבים בכוח-אדם ובציוד.

יחסי הכוחות הלכו והפכו לרעת צה"ל כיוון שהוא הטיל למערכה את כל העוצמה, שעמדה לרשותו, בעוד שלצבאות ערב היו עתודות אסטרטגיות וחילות משלוח, שנעו לחזית, ובעיקר לסוריה.

המצב חייב להשלים עם העובדה, כי אין ביכולת צה"ל להכריע אסטרטגית במקביל בשתי החזיתות, כפי שהיה מקובל בתכנון טרם המלחמה.

בצדק החליט הרמטכ"ל לתת קדימות עליונה למימוש המאמץ ההתקפי העיקרי בחזית הסורית, אשר היתה מסוכנת יותר לישראל. גם החלטה זו היתה בניגוד לתפיסה המבצעית של הממסד הצבאי, אשר נתן לפני המלחמה קדימות מופרזת ובלתי מוצדקת לחזית הדרום.

ההחלטה להפנות את עתודת המטכ"ל (אוגדת פלד) ואת המאמץ האווירי העיקרי בקדימות לפיקוד הצפון היתה חשובה, והצילה את רמת

וחוסנם הוכח בקרבות הערך הרב של שיתוף פעולה יעיל בין-חילי ובין-זרועי. כמו כן הוכחה החיוניות של הלחימה בצוותי קרב משולבים.

שבירת האורגניות האוגדתית

אחד הלקחים החשובים ממלחמת ששת הימים היה להסב את האוגדות המשימתיות לאוגדות קבועות בעלות עוצבות ויחידות אורגניות. תפיסה זו נועדה להגביר את הכושר המבצעי של המסגרת האוגדתית.

הרעיון החשוב הזה נשכח מאיתנו במלחמה זו. מאוגדת לנר – כמו מאוגדות אחרות – נלקחו יחידות אורגניות, ובמסגרתן לחמו יחידות אחרות. כך נלקחה מאוגדת לנר חטיבת טנקים (מילואים), והועברה לחזית הדרום; וחטיבה ממוכנת מילואים הועברה לאוגדת פלד. האוגדה

כמגן וכתוקף-נגד והסורי כפולש וכמגן) התבססו על גופי שריון, שכללו מאות טנקים בכל צד. הפעלה יעילה של עוצמות כאלו מחייבת מקצועיות של הפיקוד המבצעי וגם של המטות ושול המפקדות.

חוסר בקיאות בעקרונות ובכללים הנכונים להפעלת הטנקים הביא לפיצול-יתר שלהם בהגנה הישראלית, לאי-איתור המאמץ ההתקפי העיקרי של הכוח המשוויין הסורי במשך זמן ארוך יחסית ולחוסר יכולת לרכז מאמץ עיקרי מתואם, אשר היה מסוגל להביס את הכוחות הסוריים בצורה מוחלטת במובלעת חושניה- כודנה-רפיד.

המערכה מלמדת, כי למרות הסגולות החיוביות הבסיסיות של הטנקים, טעויות אנוש בניצולם ובהפעלתם יביאו לכשלונות מבצעיים. למרות ערכם המבצעי הרב של הטנקים

הגולן. זאת, כיוון שפסק-זמן של יומיים-שלושה היה מאפשר לסורים להרחיב את הישגיהם ההתקפיים, ולארגן במשולב עם חילות המשלוח הגנה יציבה וחזקה, שהיתה מאפשרת להם להדוף בהצלחה את מתקפות הנגד של צה"ל. למצב חמור כזה היו יכולות להיות השפעות הרסניות מבחינתה של ישראל על סיום המלחמה מבחינה צבאית, מבחינה מדינית ומבחינה לאומית.

לקחי אלוף (מיל') חיים הרצוג ממלחמת יום הכיפורים

בספרו מלחמת יום הדין סיכם אלוף (מיל') חיים הרצוג את הכשלונות של הממסד הביטחוני הישראלי בהכנותיו למלחמה הצפויה עם הערבים. הוא כתב, בין היתר:

"[...] ההנחה העיקשת של הממסד הצבאי הישראלי שדי היה ביחסי הכוחות הלא-מציאותיים[...] ביכולתו [העדיפה] של חיל האוויר[...] [וגם] ההשקפה הקיצונית ביכולת הכוחות הסדירים בקו להדוף כל התקפה על אף נחיתותם המספרית[...]"

"[...] התחלופה המהירה של הקצונה הבכירה הפכה למטרה בפני עצמה[...]. לעת פרוץ המלחמה מצאו את עצמם מספר קצינים מבטיחים, אך חסרי ניסיון, בתפקידים להם טרם בשלו[...]"

"[...] ב-1973 הוכחה דוקטרינת-ההתרעה הישראלית ככישלון[...]"

הטנק ככלי לחימה מכריע במערכה היבשתית

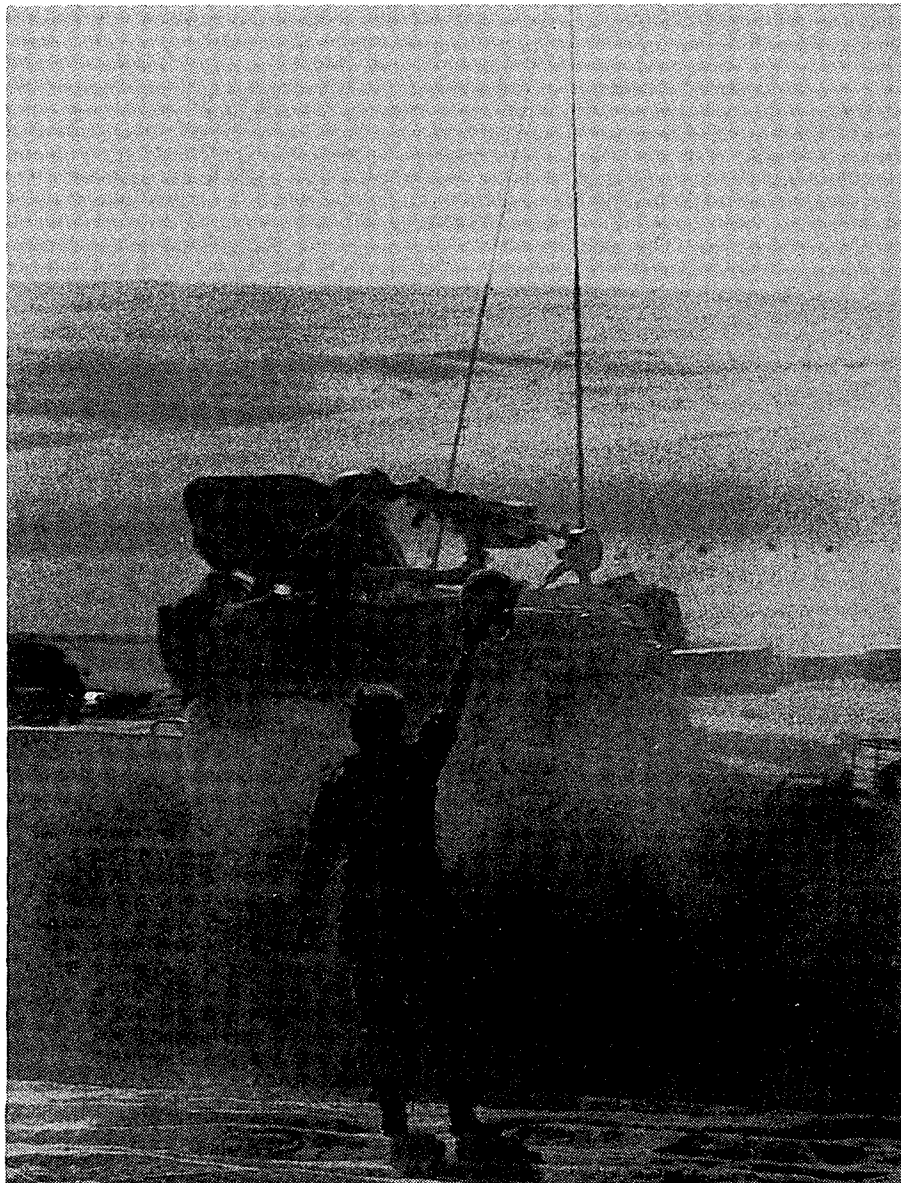
בשלב הבלימה ובהתקפת-הנגד ביום הכיפורים שוב הוכיח הטנק את עצמו כעמוד השדרה של המגננה, ובמיוחד של מתקפת-הנגד. לשום כלי לחימה אחר לא היתה היכולת לפעול בקו החזית הקדמית, להישרד, ולהשפיע על תוצאות הלחימה – כמו לטנקים.

לחטיבות הממוכנות ולח"ר לא היה כושר התקפי אלא יכולת הגנתית מוגבלת. כאשר צורף גדוד טנקים נוסף לחטיבות הממוכנות (כפי שתוגברו החטיבות של אל"מ מוטקה בן-פורת ושל אל"מ יעקב הדר על ציר מסוים), הן היו יכולות לפתח כוח מחץ ויכולת הכרעה התקפית בגזרה צרה (על ציר מסוים).

חשיבות ההשכלה השריונית לפיקוד הבכיר

המערכה הוכיחה את החשיבות של הידע, של ההשכלה ושל הניסיון הקרבי השריוני בקרב הפיקוד הבכיר, היות שהעוצמות העיקריות של הצבאות הלוחמים בחזית הסורית (הישראלי

הסוף בעמוד 63

שריון בדרך לחזית במלחמת יום הכיפורים

טנק המערכה

מזרקה סימן 3

ריצ'רד מ' אוגורקיין*

Forces and Their Equipment, London, 1960.
Design and Development of: וכן: ספרים אלה,
1968. Fighting Vehicles, London, 1968.
על אף שראו אור לפני 20 שנה ויותר, משמשים
עדיין ספרי יסוד לבעלי המקצוע בעולם.
ריצ'רד אוגורקיין התארך לראשונה בישראל
ב-1964, כאורח של חיל השריון הישראלי.

פרופ' אוגורקיין, מהנדס מכונות בהשכלתו,
היה מרצה בכיר באוניברסיטה של לונדון ולימד
בקולג' המלכותי למדע ולטכנולוגיה עד 1985.
כיום הוא פרופסור בקולג' הצבאי המלכותי
למדע, ועוסק גם בייעוץ בנושאי פיתוח ותכנון
טנקים לממשלות ולצבאות זרים בעולם החופשי.
הוא פרסם מאות מאמרים מקצועיים בנושאי
שריון וכן ספרים. ספריו הידועים הם:
Armour — The Development of Mechanized

המחבר, פרופ' ריצ'רד מ' אוגורקיין, נולד בפולין.
בפרוץ מלחמת העולם השנייה נמלטה משפחתו לצרפת
ואביו שירת כקולונל בצבא הפולני, שהוקם שם
עלידי פליטים מפולין ואזרחים פולנים שהתגוררו
בצרפת. צבא זה כלל שתי דיוויזיות ח"ר וחיטיבה
ממוכנת.
בשנת 1940, והוא בן 13, הגיעה המשפחה
לאנגליה, שם קיבל את חינוכו ואף זכה באזרחות
בריטית.

"מרכבה" סימן 3 – נתונים טכניים

	מחומש ומזווד – ריק –	משקל 61 טון 59 טון
	אורך כולל ללא תותח – אורך עם תותח לפני – רוחב כולל – גובה עד גג הצריח – גובה עד קצה פריסקופ המפקד – מירווח גחון – רוחב הזחל –	ממדים 7.60 מ' 8.78 מ' 3.70 מ' 2.65 מ' 2.76 מ' 0.53 מ' 0.66 מ'
	עיקרי, קוטר – סוג – הגבהה – הנמכה – בטן תחמושת – מקלע מקביל, קוטר – מקלעים חיצוניים (2), קוטר – בטן תחמושת קלה – מרגמה, קוטר –	חימוש 120 מ"מ חלק קדח +20° -8° 50 פגז 7.62 מ"מ 7.62 מ"מ 10,000 כדור 60 מ"מ
	כוונת הזווחתחן – כוונת המפקד – הגדלה – מדרטוח, סוג – מערכת בקרת צריח	מערכות בקרת אש וצריח
	פריסקופ קבוע, יום ולילה. קו ראייה מיוצב בשני צירים. קשר אופטי לכוונת הזווחתחן. כוונת מפקד עצמאית (ראיית יום ולילה) בכיפת המפקד. 12 x 4 x 141 בכוונת העצמאית של המפקד. לייזר Neodymium-YAG חשמלית לחלוטין	מנוע טלדיין קונטיננטל AVDS-1790-9AR דזל, 4 פעימות V-12, 90° 146 מ"מ x 146 מ"מ 29.3 דצ"מ שני מגדשי טורבו 895 ק"ו (1,200 כ"ס) ב-2,400 סל"ד אוויר
	גלגלי מרכוב, מכל צד – קוטר חיצוני – סוג המיתלה – קפיצים – משככים, מטיפוס – מכל צד – מהלך של גלגלי המרכוב – מהלך חוזר הפוך – זחל, מטיפוס – חוליות בזחל –	מזק"ם 6 760 מ"מ עצמאי סלילים סיבובי, הידראולי 4 300 מ"מ 304 מ"מ פלדה, מחבר יבש יחיד 110
	ק"ו כולל לטון, במשקל קרבי – מהירות מרבית על דרך – האצה, מ"ס ל-32 קמ"ש – לחץ קרקע נומינלי – שיפוע מרבי – שיפוע צד מרבי –	ביצועים 14.6 60 קמ"ש 10 שניות 0.96 באר 70% (35°) 38% (21°)

טנק המערכה הישראלי "מרכבה" כבר קנה לעצמו שם ראוי לקנאה בשל תכנונו החדשני ובשל ביצועיו בשדה הקרב בלבנון, בשנת 1982. מאז, הופיעה בעקבות הגירסה הראשונה – סימן 1, גירסה משופרת הרבה – סימן 2. עתה הופיע הטנק סימן 3, המייצג התקדמות ניכרת נוספת בהשוואה לדגם המקורי.

כמו לגבי "מרכבה" סימן 2, ניתנה לכותב שורות אלה הזדמנות יחידה במינה לבחון את ה"מרכבה" סימן 3 לפרטיו, כמו גם לראות אותו במהלך ייצורו ולהשקיף על ביצועיו בשטח. כתוצאה מכך ניתן לתאר כאן טנק זה ולהביא פרטים שזה עתה הותרו לפרסום.

מבנה מודולרי

ייתכן כי ממבט ראשון אין טנק ה"מרכבה" סימן 3 נראה שונה בהרבה מן הטנקים סימן 1 ו-2, אולם בחינה מדוקדקת יותר מגלה שכמעט כל רכיבי עיקרי בטנק הוא חדש ושונה מאלה שבדגמים הקודמים. הטנק סימן 3 הוא, לאמיתו של דבר, טנק חדש.

רק הפילוסופיה המונחת ביסוד תכנונו של הטנק נשארה זהה לזו שהנחתה את פיתוחם של סימן 1 ו-2. פילוסופיה זו גרסה שעל הטנק לתת לצוות ולתחמושת את רמת המיגון הגבוהה ביותר האפשרית, כי אלה שני האלמנטים הפגיעים ביותר בטנק. יתר על כן, צריך שתהיה לטנק רמה גבוהה יותר של מיגון היקפי, וכל רכיביו חייבים ליטול חלק, ככל האפשר, בשרירותו.

לפיכך שמרה ה"מרכבה" סימן 3 על תצורת המנוע הקדמי ועל מספר תכונות אחרות של סימן 1 וסימן 2, אלא ששרירותו של סימן 3 גבוהה בהרבה, ומתכנניו – שבראשם עומד, כבעבר, האלוף ישראל טל, הגיעו לכך בדרך מקורית.

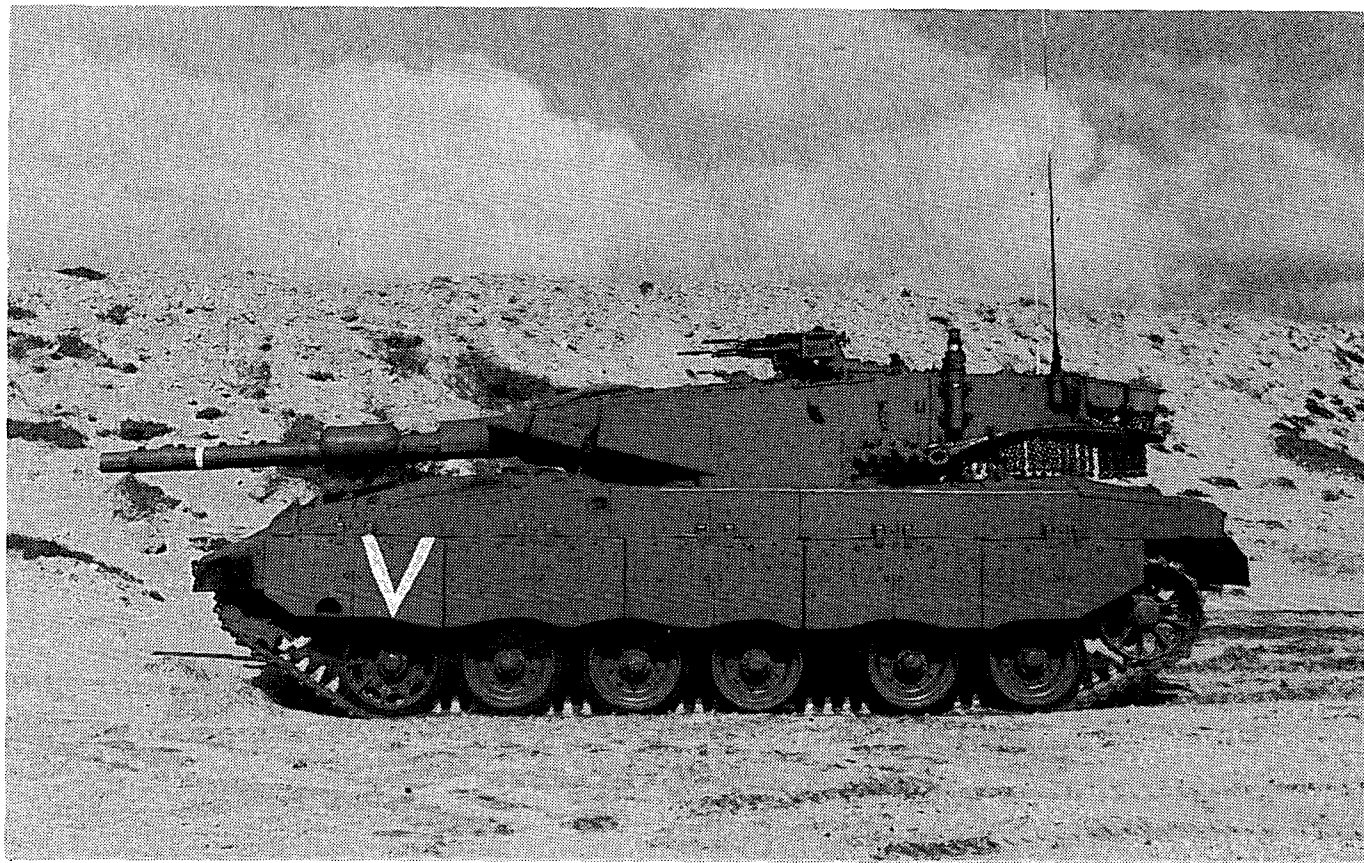
1. על "מרכבה" סימן 2 ראה מאמרו של המחבר ב"Review International Defense 3/1985 עמ' 317-311.

ניתנים, כמובן, להחלפה בשעת הצורך, בדומה למודולים של שריון הצריח.

בניגוד ללוחות הבזוקה של השריון המיוחד המותקנים בטנקים אחרים בני זמננו, להוציא את ה"מרכבה" סימן 2, הלוחות של הטנק סימן 3 מכסים את הטנק מכל צדדיו, ולא רק מלפנים. בנוסף לכך נבדלים הלוחות של הטנק סימן 3 מן האחרים בכך שאינם מותקנים בצורה קשיחה אלא על גבי קפיצים. התקנת לוחות בזוקה על גבי קפיצים הונהגה לראשונה בטנק סימן 2 כדי לצמצם את הסכנה הנפוצה שהם ייתלשו

משמעות יישומו של המבנה המודולרי – במיוחד בצריח – היא, שבטנק סימן 3 אין עוד לצריח מבנה של קונכייה עם שתי שכבות של פלדת שריון יצוק מרווח, בדומה לטנקים סימן 1 ו-2. במקום זאת בנוי הצריח של הטנק סימן 3 מקונכייה חד-שכבתית המהווה את פלדת השריון הבסיסית וכן התקן להרכבת מודולים של שריון מיוחד בחזית ובצדדים. המודולים הם, למעשה, תיבות של פלדת שריון המכילות גושי שריון מיוחד המשתלבים עם מבנה הצריח ומחוזקים למקומם בברגים. מובן מאליו שיעילותה של

ההבדל העיקרי בין הטנק סימן 3 לסימן 1 נעוץ בעובדה שהגנתו של הטנק סימן 1 היתה מבוססת על שכבות שריון מרווח. בטנק סימן 2 שופר המיגון על-ידי תוספת של שכבת שריון מיוחד בחזית הצריח ובצידיו, וכן בחרטומה של התובה, ועל-ידי החלפת לוחות הבזוקה המקוריים העשויים פלדה בלוחות משריון מיוחד. ב"מרכבה" סימן 3 יש הרבה יותר שריון מיוחד, ומסוג מתקדם יותר. יתר על כן, השריון המיוחד שולב במבנה הטנק, ובמיוחד בזה של הצריח, בצורה של מודולים הניתנים להחלפה. כתוצאה מכך

ממקום על-ידי מכשולים שונים, אבל למרבה הפליאה סידור זה לא הועתק עדיין בטנקים אחרים בעולם. בטנק סימן 3, לעומת זאת, פותח הרעיון פיתוח נוסף ופשוט, על-ידי שימוש בזוג קפיצי-עלים וויתור על נקודות תמך בצדדים.

השילוב בין לוחות בזוקה של שריון מיוחד באורך מלא, מודולים של שריון מיוחד, שריון הצד הבסיסי של התובה ורכיבי המזק"ם מעניקים לטנק סימן 3 רמה גבוהה במיוחד של מיגון חזיתי – גבוהה, ככל הנראה, מזו של כל טנק אחר בן זמננו.

מתוך דבקות בפילוסופיית התכנון הגורסת

שיטת ההצמדה של המודולים חיונית להצלחתם, וזו שימשה נושא למחקרים ולניסויים בליסטיים רבים בטרם הונהג הסידור החדש.

מיגון היקפי

בדפנות החיצוניות של צידי התובה שולב שריון מיוחד, והמודולים שלו הוברגו גם לשיפוע שבחזית תא הנהג. זה אינו נהנה ממיגון מלא מצד שמאל, כפי שמעניקה יחידת הכוח בצידה הימני של התובה. המודולים של השיפוע ושל הצדדים וכן שכבת השריון המיוחד בחרטומה של התובה – שהותקנה כבר בטנק סימן 2 –

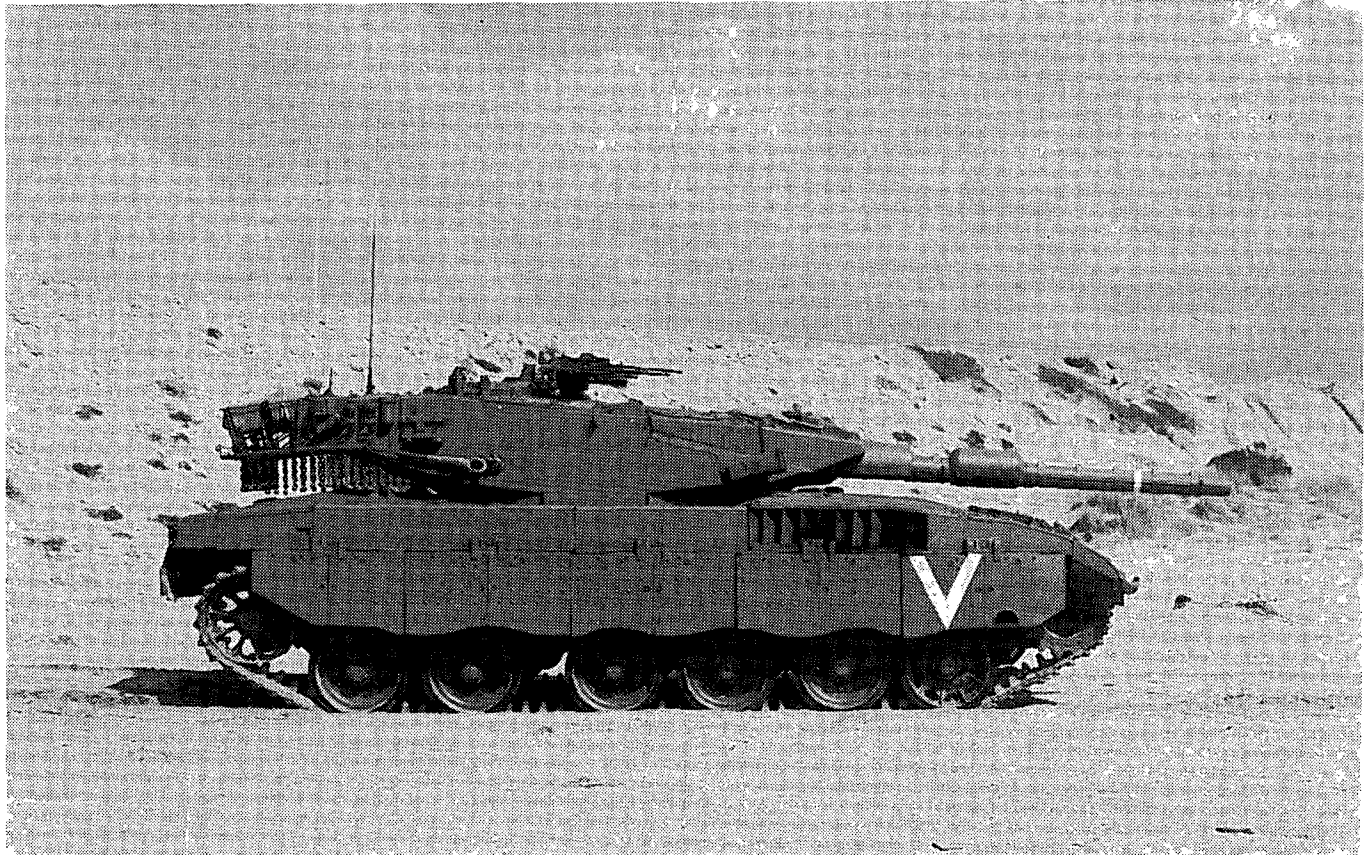
אפשר יהיה לשנות יותר ממחצית המיגון של הטנק סימן 3, ואולי אף את כולו, כאשר יפותחו דגמים יותר יעילים של שריון מיוחד.

כתוצאה מיישום המבנה המודולרי ברוב חלקי השריון שלו ניתן, אפוא, לשפר על נקלה את רמת המיגון של הטנק סימן 3 בהתאם להתקדמות הטכנולוגיה של השריון. דבר זה יאפשר לשמור על רמת היעילות הגבוהה ביותר של הטנק גם בעתיד הלא-קרוב. מזה זמן מדובר על היתרונות הפוטנציאליים הגלומים במבנה מודולרי, אולם ה"מרכבה" סימן 3 הוא הטנק הראשון הנהנה מהם.

שהטנק חייב להיות מוגן היטב היקפית, יש לטנק סימן 3 גם מיגון טוב בצורה יוצאת דופן בחלקה האחורי של התובה. מיגון זה הושג על-ידי שילוב של שריון התובה הבסיסי עם מודולים משוריינים של מכלי דלק המורכבים בצידם החיצוני של הלוחות האחוריים של התובה ומנשאי ציוד המצויים בצידם החיצוני של מכלי הדלק, ושחלקם האחורי מכוסה על-ידי לוחות מחוררים בדרגת קשיות גבוהה. מכלי הדלק האחוריים מורכבים מבחוץ, והם תוכננו כך שיתנקזו במהירות במקרה של פגיעה מצומצמת,

דלק במרווח שבין לוחות השריון התחתון ללוחות הרצפה הפנימית. בין הלוחות האלה יש מרווח גדול, המחליש במידה ניכרת את גלי ההדף הנוצרים מהתפוצצות מוקש. יחד עם הלוחות התחתונים העבים, יחסית, הדבר מעניק רמת מיגון גבוהה יותר כלפי מוקשים. כן ראוי לציין שחתך הרוחב של הלוח התחתון הוא דמוי וי (v) שטוח, ומושג על-ידי כיפוף ולא על-ידי ריתוך שני חצאי לוחות. בטנקים אחרים, שהגחון שלהם בנוי משני לוחות מרותכים, חיבורי הריתוך נוטים להתבקע בשעת התפוצצות מוקש.

1 ו-2 וברוב הטנקים האחרים. מערכת הבקרה החשמלית החדשה פותחה על-ידי חברת אלביט ומובן שהיא מיוצבת. שינוי נוסף לעומת הטנקים סימן 1 ו-2 הוא התקנתה של כוונת תותחן בעלת הגדלה טובה יותר (12x) וייצוב עצמאי, הן לציוד והן להגבהה. הכוונת מצוידת בערוצי יום ולילה ובתוכה משולב מד-טווח לייזר מטיפוס Neodymium-YAG. בשילוב עם מחשב בליסטי ומספר חישנים, לרבות חישן מטאורולוגי מתקפל המורכב בציוד השמאלי האחורי של הצריח, מהווה כוונת התותחן מערכת

או שירוקנו את הדלק הרחק מן הטנק, דרך חלקם העליון, במקרה של פגיעה חמורה, כדי לצמצם את הסכנות הנובעות מהתלקחות הדלק. יתר על כן, הצנרת המזרימה את הדלק משני המכלים האחוריים אל המנוע, מצויה מחוץ לשריון התובה הבסיסי, והותקנה בתוך צידי התובה.

בסך הכל יש עכשיו בטנק חמישה מכלי-דלק, כששלושת הנותרים נמצאים בחזית, משני צידיו של תא המנוע. מספר המכלים קטן בשניים מזה שב"מרכבה" סימן 2, אבל כמות הדלק במכלים גדולה יותר; לעומת זאת בטנק סימן 3 אין מכלי

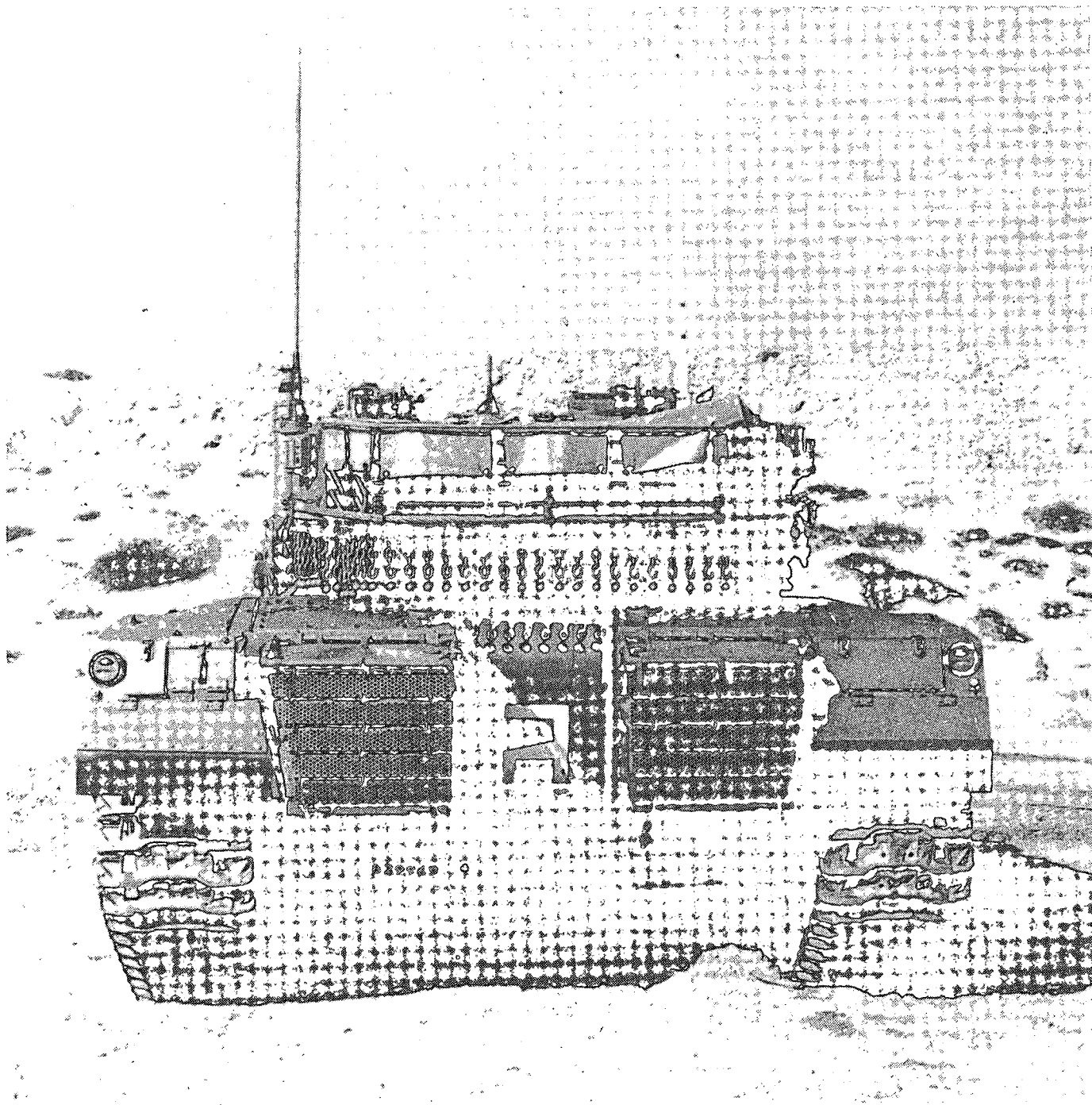
התקנת שני מכלי הדלק מאחור גררה אחריה שינויים במיקומן של מערכות האב"ך ושל המצברים: מערכות האב"ך מותקנות עכשיו בחלקו האחורי של הצריח, והמצברים – בצידי התובה. דבר זה מאפשר גישה קלה אליהם ותורם גם למיגון בצדדים.

תותח 120 מ"מ

כדי לשפר עוד יותר את שרידותו של הטנק סימן 3 שונתה מערכת בקרת הצריח שלו והיא עתה חשמלית לחלוטין, בניגוד למערכות הבקרה האלקטרוהידראוליות המותקנות בטנקים סימן

בקר-אש המפשטת את העסקת המטרות ומשפרת מאוד את סיכויי הפגיעה מתוך תנועה. מערכת בקרת האש פותחה על-ידי החברות אל-אופ ואלביט, ויכללו בה מספר תכונות מתקדמות שבשלב זה אינן ניתנות לפרסום.

מה שהותר לפרסום הוא, שהטנק סימן 3 מצויד במערכת התראה מוקדמת שפותחה על-ידי חברת אמקורם. מערכת זו מסוגלת לגלות מגוון רחב של קרינה אלקטרומגנטית תוך הפעלת שלושה גלאים רחבי-זווית, ששניים מהם מותקנים בחלקם האחורי של צידי הצריח, ואילו הגלאי השלישי מותקן על מגן התותח. שלושת

רתיעה שונה וקומפקטי יותר מתותחי הטנקים האחרים. מנגנון הרתיעה קונצנטרי, בדומה למנגנון התותח M-256 האמריקני, אלא שאין בו קפיץ מחזיר סלילי. במקום זאת מבוסס המנגנון על מערכת קפיצית של חנקן הגורמת לכך שקוטרו של המנגנון קטן יותר מזה של מנגנוני רתיעה בתותחים דומים אחרים.

כן מצויד התותח בשרוול תרמי יוצא דופן, שפותח על-ידי חברת וישיי ישראל, ואפשר להסיר

מערכות 316-315

גם החימוש העיקרי של הטנק סימן 3 שונה מאוד מהחימוש של הטנקים סימן 1 ו-2: תותח 120 מ"מ חלק-קדח. התותח דומה, עקרונית, לתותחי הטנק הגרמני "ליאופרד 2" וה-MIAI האמריקני ותוכנן - בחכמה רבה - כך שיוכל לירות בשעת הצורך את תחמושת התותחים האלה. אולם תותח זה פותח ויוצר על-ידי התעשייה הצבאית הישראלית, שפיתחה גם את תחמושתו. יתר על כן, התותח מצויד במנגנון

הגלאים מכסים 360° , וההתראה על קרינה מאיימת מופיעה על גבי צג קטן בעמדת המפקד. המפקד מצויד גם במימסר אופטי מן הכוונת של התותח, ועל כיפת המפקד מותקנת כוונת יום/לילה, בעלת הגדלה של 4×14 . בשלב הראשון יצוידו מפקדי הטנקים סימן 3 במכשירים האופטיים המותקנים בטנקים סימן 2, בתוספת פריסקופ סובב בעל זווית ראייה רחבה, המותקן על גבי מדף המפקד.

את מפנה הגזים לצורך אחזקה מבלי לפגוע בשרוול. יתרון נוסף של התותח ומיתקונו הוא, שאפשר להוציא את התותח דרך חלקו הקדמי של הצריח, כלומר – בלי צורך להרים את הצריח, כפי שנדרש במספר טנקים.

מכיוון שתכנונם הכולל של הדגמים דומה, ממוקמת התחמושת בטנק סימן 3 בחלקה האחורי של התובה, כמו בסימן 1 ו-2, ויש להניח ששם היא פחות פגיעה. התחמושת מותקנת במכלים מיוחדים המספקים בידוד תרמי, ובמקרה של דליקה מונעים את "התבשלות" התחמושת במשך זמן ממושך. מכלי התחמושת משמשים גם כמיגון בפני רסיסים ומקטינים את סיכויי התהוותה של שרשרת ניפוץ של התחמושת. מכל מקום, התחמושת מאוחסנת עכשיו במכלים בודדים במקום המכלים המקוריים בני ארבעה פגזים כל אחד, ונוסף לכך – המכלים חוזקו.

המכלים אינם מותקנים דרך קבע, כמו בדגמים הקודמים, כדי שאפשר יהיה להוציאם ולפנות את המקום שבו מאוחסנת התחמושת למטרות אחרות. האפשרות להוציא את מכלי התחמושת בשילוב עם פתח הכניסה האחורי יוצא־הדופן של ה"מרכבה" מאפשרים לטנק סימן 3 להסיע חבורת פיקוד, או ארבעה פצועים על גבי אלונקות או עד עשרה לוחמי חי"ר.

"בטן" התחמושת הרגילה של הטנק מגיעה ל-50 פגז. הכמות קטנה יותר, אמנם, מזו המצויה בטנקים סימן 1 ו-2, אבל הקטנת הכמות בלתי נמנעת לנוכח הגדלת קוטר התותח מ-105 ל-120 מ"מ. למרות זאת, הטנק סימן 3 נושא יותר פגזים מכל טנק אחר החמוש בתותח 120 מ"מ.

במספר הכולל של 50 פגז כלולים הפגזים התורניים המאוחסנים בתוף, המהווה חלק ממערכת הטעינה האוטומטית המפותחת עבור הטנק סימן 3. התוף נמצא על רצפת תא הצריח, והפגזים מועברים אליו על-ידי הטען מתוך המכלים הבודדים שלהם. בתוף התוף הפגזים מוגנים היטב, כמו במכלים הבודדים, והם מוזנים ממנו לבית הבליעה של התותח ונגנחים אוטומטית. סידור זה מקנה קצב אש גבוה יותר מאשר בטעינה ידנית והוא מעייף פחות את הטען. יחד עם זאת, מערכת הטעינה פשוטה וגמישה, יחסית, מפני שהיא מנצלת את הטען באופן שבו הוא יכול להתפנות למשימות מבצעיות, כחלק מהצוות המונה ארבעה אנשים.

החימוש המשני מורכב ממקלע מקביל אחד ושני מקלעים חיצוניים בקוטר 7.62 מ"מ, וממרגמה 60 מ"מ מיוחדת במינה, המותקנת על גג הצריח, כמו בטנק סימן 2, והמיוצרת על-ידי חברת סולתם. נוסף לכך מותקנת מכל צד של הצריח קבוצת מדוכות עשן בקוטר 78.5 מ"מ

שפותחו לאחרונה על-ידי התעשייה הצבאית הישראלית.

מתלים ומנוע חדשים

מערכת המתלים של הטנק סימן 3 חדשה לגמרי. המערכת מורכבת מ-12 גלגלי מרכוב, שכל אחד מהם מותקן על זרוע נפרדת ועל זוג קפיצים סליליים ממורכזים. בארבע מתוך שש נקודות העיגון של הגלגלים מכל צד של הטנק מותקן משך זעזועים סיבובי הידראולי שפותח על-ידי חברת שה"ל, ובגלגלים הקדמיים והאחוריים ביותר, מכל צד, מותקן פגוש הידראולי גדול, המיוצר על-ידי התעשייה האווירית.

המהלך האנכי הכולל של הגלגלים מגיע ללא פחות מ-60 ס"מ, כשמתוכם 30 ס"מ הם ממצב נייח בעומס מלא עד למצב של חבטה מלאה. אפשר להשוות מהלך זה למהלך הגלגלים בחלק מהמתלים ההידרו־פנאומטיים החדשים ביותר, ובשילוב עם יכולת השיכוך הגבוהה והפגושים היעילים מאוד, מסוגל הטנק סימן 3 לנוע במהירות בשטח קשה מאוד. יחד עם זאת, המזק"ם של הטנק קשיח ביותר, והוא כולל זחלים מפלדה יצוקה, בעלי מחברים יבשים, המיוצרים על-ידי חברת אורדן. כתוצאה מכך מסוגל הטנק סימן 3 להתמודד עם שטח קשה מאוד, זרוע סלעים, שבו עשויות יחידות השריון הישראליות לפעול, והעלול לגרום בעיות חמורות לטנקים אחרים. כתב שורות אלה יכול היה להיווכח בכל הדברים הללו בעצמו כאשר הוסע, ואחרי־כן נהג, באחד מאבות־הטיפוס של הטנק סימן 3 בשטח ניסוי מסולע בצפון־מזרחה של ישראל.

אפילו מערכת המתלים המצוינת של הטנק איננה מאפשרת לנצל את מלוא כוחו של המנוע בשטח קשה כמו זה שבשטח הניסוי שבו נבחן הטנק סימן 3, מפני שמהירותו של טנק נקבעת בדרך כלל על-ידי כוח הסבל של הצוות יותר מאשר על-ידי כוחות הסוס של המנוע. אבל כשמדובר בטיפוס על שיפועים, ובשטח נוח יותר, וכן בכל הנוגע לזריזות, אין ספק שהטנק סימן 3 מפיק תועלת מן המנוע שלו, החדש והחזק יותר.

המנוע הוא מטיפוס AVDS-1790-9AR, המיוצר על-ידי חברת טלדיין־קונטיננטל. מנוע דיזל מקורר אוויר זה, בעל הספק של 1,200 כ"ס, הוא פיתוח נוסף של סדרת מנועי 750 כוחות סוס, המותקנים בטנקי ה-60 M האמריקניים ובטנקי ה"סנטוריון" המשופצים הישראליים, ושל המנוע AVDS-1790-5A בן 900 כוחות סוס המותקן ב"מרכבה" סימן 1 ו-2. הגדלת ההספק הנוספת – עד כדי 1,200 כ"ס, הושגה בראש ובראשונה על-ידי ניצול מגדשי־טורבו והתקני קירור חדשים. המנוע של "מרכבה" סימן 3 מכיל

גם שיפורים מסוימים נוספים, ובכללם טלטלים ובוכנות חדשים, ומזרקי דלק בעלי 10 נחירים התורמים, ללא ספק, לשריפה פנימית טובה ולגזי פליטה נקיים בצורה ראויה לציון.

המנוע החדש מחובר לממסרת הילוכים מודרנית ביותר המסופקת על-ידי חברת עשות. ממסרת זו היא הרכיב העיקרי היחיד הזהה לסימן 3 ולסימן 2, וכותב שורות אלה כבר ציין את ביצועיה המצוינים לאחר שנהג בטנק סימן 2.

לבד מן המנוע, כל הרכיבים העיקריים החדשים הכוללים בטנק סימן 3 הם רכיבים ישראלים מקוריים, וייצורם – לרבות הרכבת הטנק בשלמותו – נמצאים עתה בעיצומם. כתוצאה מכך צפויה מסירת הטנק סימן 3 ליחידות השריון של צה"ל בתחילת שנת 1990, וייצורו ימשיך להציב את טנק ה"מרכבה" בקו הראשון של טכנולוגיית טנקים.

המאמדים החדשים של המבצעים הצבאיים

פ"מ פון זנגר אונד אטרלין*

הפעלת עוצמת אוויר טקטית בסיוע ישיר למבצעים ביבשה.

בשנת 1930 אמר גנרל סאמרול, ראש המטה של כוחות היבשה של ארצות הברית, את הדברים הבאים:

"המתקדמים ביותר חוזים שצבא העתיד יהיה מורכב אך ורק מכוחות אוויר בעלי עוצמה גדולה בהרבה משידענו עד כה, ומכוחות יבשה בעלי ניידות גבוהה המצוידים באמצעי מינוע המסוגלים לנוע במהירות על פני דרכים ובשטח, כשהם מוגנים על ידי שריון וחמושים בנשק אוטומטי רב עוצמה, ובכלל זה התקנים ללוחמה כימית... בעלי ההשקפה המתונה יותר מכירים בערכו של כוח ממוכן ככוח עזר נייד רב עוצמה, אך טוענים כי הניידות ופעולות סער לא היו מעולם התכונות היחידות שאנו רוצים לראות בכוח צבאי, וכי כוח שניחן בניידות גבוהה חייב, בהכרח, להקריב חלק ניכר מכוח האש שלו לטובת מהירות התנועה. כשם שבעבר לא היו לנו צבאות המורכבים אך ורק מפרשים, כך גם בעתיד אין אנו צופים צבא ממוכן לחלוטין."

הבאתי בפניכם פיסקה זו לא כל כך כדי להפנות את תשומת הלב לכישלוננו של סאמרול לתמוך בצבא ממוכן לחלוטין, אלא כדי להציג דוגמה של חוסר יכולת לנצל הזדמנות לשלב כוח אש וניידות בצורה החלטית, שתכריע קרבות. להגנתו של סאמרול אפשר לומר שרבים מבני דורו, במדינות נכבדות אחרות, היו שותפים להשקפותיו באותם ימים.

גם בברית המועצות של תחילת שנות השלושים הקימו הסובייטים מספר רב של קורפוסים ממוכנים, המורכבים מכל החילות שניתן להפעילם לא רק טקטית, אלא גם מבצעית, באופן בלתי תלוי ביתר הצבא הקונוונציונלי של אותם ימים. הסובייטים ייצרו צי גדול של רכב קרבי, שבעזרתו ניהלו תרגילים ברמה של

לתשומת הלב הנמרצת, ובעוד מועד, שלה הם ראויים במסגרת הבחינה הפנימית של האומה המרכזאירופית שלנו; עם זאת, עלי הלוודות שיש להוציא את הצרפתים מן הכלל, ושר ההגנה שלהם הדגיש את הממדים הללו לאחרונה בבהירות מפליאה. סבורני שממדים חדשים אלה מציבים בפנינו - צבאות נאט"ו - דרישות ואתגרים עתידיים הולכים וגדלים, בהקשר של פיתוח תפיסות מבצעיות המוליכות - מצידן - לדרישות בתחום בניין הכוח.

דוגמאות היסטוריות

על דפי ההיסטוריה הצבאית רשומות דוגמאות רבות שבהן הביאו ניידות או כוח אש עדיפים של אחד הצדדים למבצעים מוצלחים, ואף לניצחון במלחמה. אולם המקרים שבהם היו שני גורמי עדיפות אלה משולבים זה בזה נדירים למדי, ובמקום שהיו קיימים - הביאו בדרך כלל לניצחון סוחף. אולם לעתים יותר מדי קרובות אנו מוצאים בהיסטוריה דוגמאות שבהן לא תרגמו ראשי הצבא של אותה תקופה את חידושי הטכנולוגיה המתקדמת לתפיסות טקטיות או מערכתיות. אחת הדוגמאות הנודעות העולה על הדעת היתה השיפור בכוח האש שחל עד 1905, ושהופגן אותה שנה במלחמת רוסיה-יפן, כאשר חיל הרגלים של שני הצדדים שקע תחתיו בלוחמת חפירות. למרות הוכחות אלה הניחו מפקדי הצבאות האירופיים לחיל הרגלים והפרשים שלהם ב-1914 להסתער - תוך תוצאות קטלניות - אל מול אש מהירה שהונחתה מתוך עמדות מוגנות היטב.

דוגמה אחרת מן ההיסטוריה הקרובה היא כשלונן של אומות מערביות רבות להפיק את המירב מן הזינוק הכמותי האדיר בעוצמה הקרבית כתוצאה ממיכוןן של עוצבות יבשה גדולות בצבאות של שנות העשרים והשלושים; מיכון זה אפשר גידול פי חמישה של הניידות, בשילוב עם התקדמות טכנולוגית שהגדילה בצורה יסודית את כוח האש והרחיבה אותו עוד יותר על-ידי

במסגרת הנושא העומד עתה על הפרק במוסד מכובד זה - "הברית האטלנטית: מציאות ותחזית לעתיד" - יש נטייה לדון במספר ממדים חדשים שהופיעו בתחומי המחקר האסטרטגי, כגון הגידול בעוצמה הימית הסובייטית, המאיימת יותר ויותר על נתיבי התעבורה שלנו באוקיינוס האטלנטי, או באיום על שדות הנפט דרך האוקיינוס ההודי. מנקודת ראיתי - כמתכנן האחראי לביטחונה הצבאי של אירופה המרכזית, אף לא אחד מאיומים אלה מצריך הרפייה כלשהי של מאמציהן של צבאות נאט"ו שנועדו להבטיח את ההגנה על מה שעלול להיות נושא המאמץ העיקרי של האויב, ולפיכך גם שלנו, כלומר: הגיזרה המרכזית. יכולה להיווצר גם נטייה דומה לדבר על ממדים חדשים של מבצעים אוויריים בעומק, נגד כוחות הדרג השני של האויב, ולהעלות על-ידי כך תרומה לדין המתמשך כיצד לספק את החימוש המתוחכם הדרוש כדי לשפר את יכולתנו בעניין זה. אלא שזו אינה דווקא בעיה מבצעית, ובוודאי שלא אסטרטגית, אלא יותר בעיה של עלות, או של עלות/יעילות.

לפיכך, לאחר שהגבלתי את עצמי בצורה זו, יש כוונתי לדבר היום על מספר ממדים חדשים בתכנון המבצעי; נראה לי כי ממדים אלה לא זכו

* הרצאה שנישאה במכון המלכותי העל-זרועי למחקר צבאי (RUSI) בבריטניה, ביום 2 בפברואר 1983, על-ידי גנרל ד"ר פ"מ פון זנגר אונד אטרלין. המחבר היה מ"פ שריון בכוחות היבשה של ה-Wehrmacht. לאחר המלחמה עבר את כל המסלול הפיקודי הגבוה, רכש השכלה של מהנדס רק"ם והיה לאחד המחברים הפוריים ביותר בתחום תולדות לוחמת השריון, השריון בהיבטיו הטכנורטקטיים, והמחקר בתחום התפעול הטקטי של הכוח בקרב המשולב. בעת הרצאת הדברים שכאן שימש מפקד הכוחות של נאט"ו בזירת מרכז אירופה.

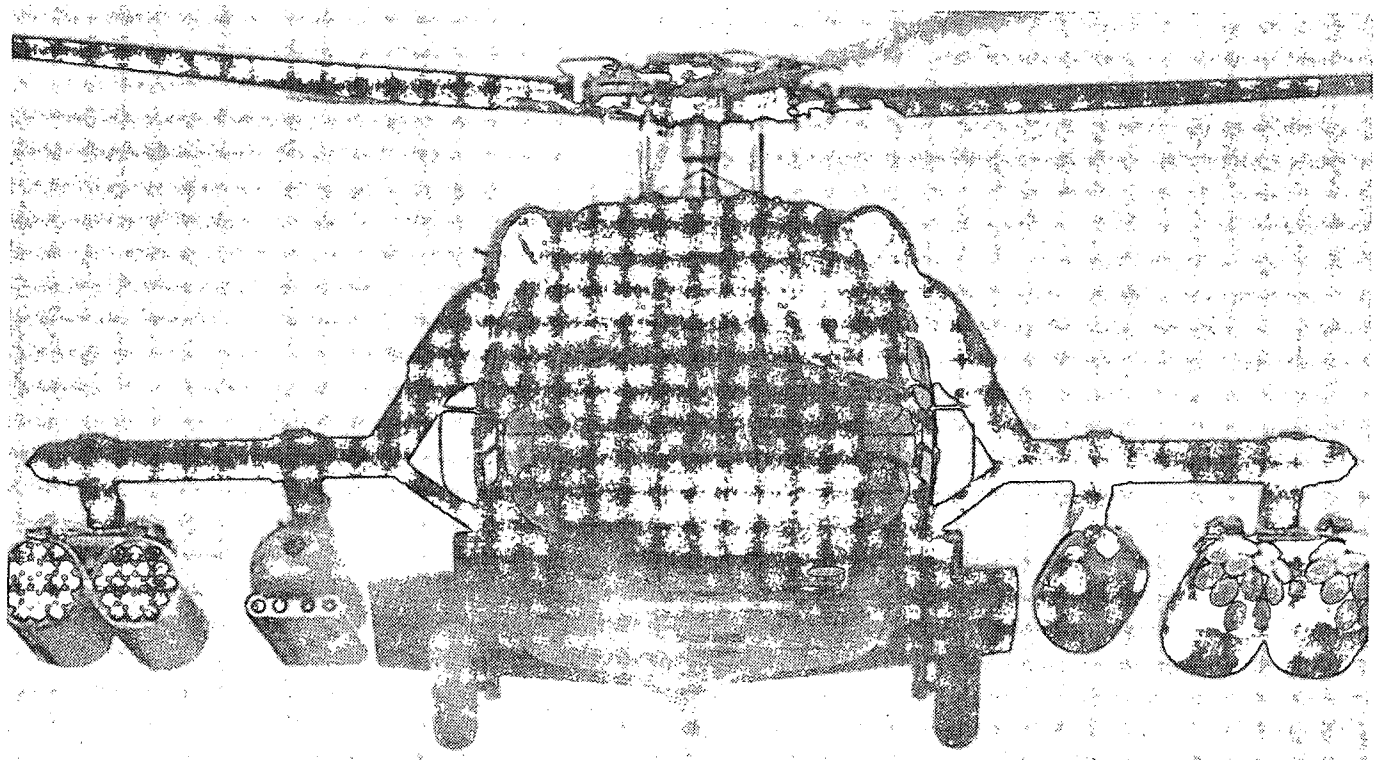
המימד החדש

דיוויזיות וקורפוסים; ההיקף היה כזה, שהמשקיפים המערביים כמעט לא האמינו למראה עיניהם, עד כדי כך שסברו כי מטעים אותם במתכוון, כפי שהטעו את קתרינה הגדולה כשהראו לה את "כפרי פוטימקי". אלא שעד 1937 פירקו הרוסים את רוב העוצבות הממוכנות הללו ופיזרו אותן, ואת השאריות חילקו טיפין טיפין בקרב הצבא, שהיה מורכב בעיקרו מכמויות גדולות של חיל רגלים. הסיבה למעשה התאבדות זה היתה הערכה שגויה של הלקחים שהיה צריך להפיק ממלחמות זעירות שהתרחשו באותו זמן, כגון המערכה בחשב ומלחמת האזרחים בספרד. המעצמות הצבאיות העיקריות היו מעורבות במלחמה בספרד רק באמצעות כוחות משימה ניסיוניים, ובשל נסיבותיה הפוליטיות, הכספיות,

די בתזכורות ההיסטוריות האמורות כדי לעמוד על ההשלכות שעלולות להיות להערכות נכונות (או שגויות) בקשר לאפשרויות טכנולוגיות משתנות בנוגע לניידות של צבא וכוח האש שלו. אולם דוגמאות אלה מסייעות למקד את תשומת לבנו למצב דומה ההולך ומתגלה כיום במערב. אם ניישם אמות מידה פשוטות מאוד, ואולי אף פשטניות מדי, ניתן לומר שרוב הצבאות שראוי לדון בהם, הגיעו כיום לשלב של מיכון מלא, בעקבות השלב ההתפתחותי של המינוע (Motorization)*.

אין ספק שהדברים נכונים ביחס לכוחות היבשה הלוחמים הניצבים זה מול זה באירופה המרכזית – האזור שבו אנו עוסקים כיום.

גדל כוח האש בצורה אדירה. אלא שכפי שציינת בדברי הפתיחה, העדיפות בגורם אחד הבטיחה הצלחה מכרעת רק לעתים נדירות, ורק שילוב הניידות העדיפה עם כוח האש העדיף נתנו בידי המצביא את האמצעים לניהול מבצעים מכריעים. בזירת אירופה המרכזית אנו ניצבים מול יריב בעל עדיפות מספרית; יריב שיש להניח כי ינסה לחדור במהירות דרך קו ההגנה הארוך שלנו; יריב אשר כדי להשיג מטרה זו מפתח, ככל הנראה, תפיסה של גופי תמרון מבצעיים וכוחות סער אוויריים, ומשלב עלידי כך ניידות וכוח אש. כיצד יכולים אנו, בנאט"ו, להתמודד עם האיום הזה בצורה הטובה ביותר בעזרת המשאבים המוגבלים שלנו מבחינה כמותית? התשובה מצויה בהגדלה משמעותית של הניידות

מסוק בלאק הוק בניסוי הבוחן אפשרויות להופכו למסוק אוניברסלי המסוגל לשאת גייסות ולשגר חימוש

הגיאוגרפיות והטכנולוגיות, היתה זו מלחמה שהיקפה מוגבל. הלקחים שהופקו מפעולות בהיקף כה מצומצם, בעיקר עלידי חיל רגלים, כשרוב הטנקים בספרד מופעלים בסיוע להם, הושלכו בצורה מוטעית על הרמה הטקטית והרמות המבצעיות הגבוהות יותר.

הערכות שגויות מעין אלה גרמו לכך שהמתכננים הצבאיים לא השכילו להעניק לצבאותיהם את כושר ההרתעה שיכול היה להיות להם כלפי מגמותיה התוקפניות של גרמניה של היטלר.

הניידות הקרבית של כוחות יבשה אלה עלתה 4 קמ"ש לכ"ס 20 קמ"ש – מספר צנוע למדי בעידן המתקדם של מסעות בחלל. אולם בו בזמן

* המחבר מבחין בין שני שלבים: הראשון מתמצה בניין המערך הממונע הנייד והשני בא לידי ביטוי בניין מערך של מערכות נשק ייעודיות עבור הפונקציות השונות של המערך המשולב. (נגמ"ש נושא גייסות שהפך לנגמ"ש לחימה, תותח על גבי מרכב מתנייע שהפך לתותח מוגן בעל צריח.) – המערכת.

שלנו, במידה דומה לכוח האש המוגבר שלנו, מתוך תפיסה עכשווית של אפשרויות המחר שמעניקה הטכנולוגיה של היום.

אני טוען שאפשרויות כאלה מוענקות לנו עלידי רכב אווירי בניגוד לרכב יבשתי. כאן עלי לעשות אתנחתא ולהבהיר, שאין אני מתכוון למטוס תובלה במובן המקובל, ואף לא למסוק תובלה, אף כי אין ספק ששניהם מהווים אמצעים מועילים להגברת הניידות המבצעית. אכן, אפשר להניע במהירות רבה כוחות הדומים לאלה של צבאות האתמול, כלומר, לפני עידן המיכון המלא

המסוק הכבד צ'ינוק שעשוי להפוך לפלטפורמה הלוגיסטית הכבדה בעוצבה ממוכנת אוויר

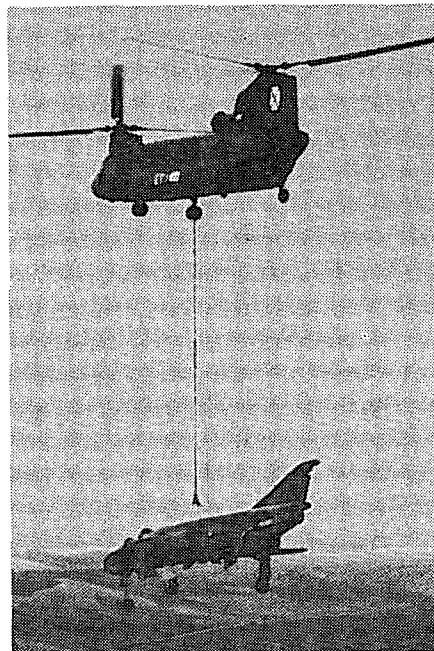
סיכויי הישרדות טובים בשעה שהם פועלים תוך ניצול מחסה של השטח ותחת הגנתן של מערכות הנ"מ הנזכרות. אך אין ספק שיהיה צורך ברור להעניק לכלי טיס אלה מטרייה אווירית בכל פעם שיתמרנו במספרים גדולים בשלבי ההיערכות למבצע. לא יהיה כל צורך לחשוף אותם לסכנה הממשית של מערכות הנ"מ הקרקעיות הקדמיות של האויב, מפני שלא נראה שיש צורך כלשהו להפעיל אותם מעל לשטח המוחזק בידי האויב.

המאמץ התחזוקתי הנדרש אינו שונה בהרבה מן המצב כאשר מרכזים כוחות ממוכנים יבשתיים. מאמץ תחזוקתי מוגבר הוא המחיר שיש לשלם עבור כל קידמה טכנולוגית. מאמץ זה מתקזז כנגד הגידול הניכר ביעילות הקרבית המושגת עקב קידמה כזו.

בין היתרונות הרבים הגלומים במימד חדש זה מצויה הגדלת מהירות הפריסה פי עשרה בהשוואה לכל מערכת נשק קרקעית או עוצבה נתונה. כן תיווצר יכולת בלתי מוגבלת כמעט להתפזר תוך תנועה בעומק הזירה או האזור ובשדה הקרב עצמו, ותהיה עדיפות על פני כוחות ממוכנים יבשתיים בכל הנוגע ליכולת לרכז כוח אש במהירות.

יתר על כן, תהיה גמישות רבה בבחירת כלי הנשק שיצורפו למערכת. אפשר יהיה לחמש את כלי הטיס שלנו בחימוש מסוגים שונים, להפצצת שטח או לתקיפות מדויקות על מטרות קטנות, ואפילו מוגנות. שם שעשוי להתאים לכלי טיס כזה הוא "רכב אוויר עיקרי למערכה" (MBAV Main Battle Air Vehicle על משקל Tank - טנק מערכה עיקרי) וכך אתיחס אליו בהמשך.

מאוד ולחכימה בלילה. לעתים קרובות מאוד נאמר שהחטרונות העיקריים של המסוקים או של יורשיהם הם המעמסה התחזוקתית הכבדה ופגיעותם לתקיפות מן האוויר ומן הקרקע. אשר לפגיעות: מסוקים מהירים, בעלי יכולת נסיקה, צלילה ופנייה גבוהות, הם מטרות קשות מאוד לרוב מטוסי הקרב הסילוניים המודרניים. בנסיבות שבהן הגיעו מערכות הגנת הנ"מ לדרגת פיתוח גבוהה, כפי שקורה בזירה המרכזאירופית, ההנחה היא שלכלי טיס מודרניים מן הסוג שהזכרתי יש

מסוק צ'ינוק - הדגמת כושר הנשיאה של המסוק

על הקרקע, באמצעות תובלה אווירית. כוחות כאלה הרבה פחות ניידים ומוגנים מאשר כוחות ממוכנים. אי אפשר להעניק מימד טקטי חדש לקרב משולב על-ידי ניידות זו, שהיא אמנם מהירה יותר, אך עדיין מוגבלת. אין צורך לדון אפילו במבצעים של עוצבות מוטסות קלות, חסרות סיוע, נגד אויב הממוכן מיכון מלא. אין אנו צריכים ללכת שולל אחר חלק מלקחי מלחמת וייטנאם, שהיתה מוגבלת מבחינה פוליטית וצבאית, ויוצאת דופן מבחינת הקרקע והצדדים היריבים.

מטוס התובלה קבועהכנף ומסוק התובלה אינם אפוא האמצעים הטכנולוגיים המבוקשים על ידינו. מה שאנו מחפשים הוא יותר בגדר אמצעי כלשהו שיאפשר לדגל משלב הביניים של "ניידות אווירית" למה שאני מכנה "מיכון אווירי". אמצעי התובלה חייב להפוך לאמצעי לחימה.

הצבא האמריקני היה בין הראשונים שפעלו על-פי רעיון זה ופיתח את מסוק הסער. הטכנולוגיה של ימינו מעניקה אפשרויות המרחיקות לכת בבירור הרבה מעבר למסוק הסער הנוכחי. אנו יכולים להניח שבעתיד לא רחוק, ייתכן מבחינה טכנית כלי טיס שיהיה בעל התכונות הדרושות המבוקשות על ידינו. ייתכנו גירסאות רבות, אך במונחים פשוטים יהיו לכלי טיס זה:

- מהירות מרבית של כ-300 קמ"ש.
- טווח שיוט של כ-600 ק"מ.
- מטען מועיל של כשתי טונות, בראש ובראשונה - מערכות חימוש.
- יכולת ריחוף ממושך.
- יכולת המראה ונחיתה על כל סוגי קרקע.
- יכולת לטיסת מכשירים, לטיסה בגובה נמוך

כוח אווירי ממוכן – תפיסה כללית

מספר מלים בקשר לתפיסה הכללית. אם ברצוננו לנצל במלואו את הפוטנציאל הטמון במימד החדש, עלינו לגבש תפיסה כוללת של הפעלה וארגון לעוצבה מסוג חדש. מאז ימי ועדת האזו וניסויי "טרִיקאפ" בפורט הוד*, נעשו בעבר הלא רחוק ניסיונות רבים לגבש תפיסות בעלות חיות. בסדר הכוחות האמריקניים נכללת כיום דיוויזיית הסער האווירית ה-101, המורכבת בעיקר מתשעה גדודים, לערך, של ח"ד מוטס קל, ומסיוע קרבי אורגני, ובכלל זה מרכיב גדול של מסוקים: התכנון הוא שגם לכל אחת מהדיוויזיות האמריקניות

* על המלצותיה של ועדת האזו (House Board) ראה: S. L. Stanton, Lessons Learned of Lost – Air Cavalry & Airmobility, Military Review – 1/89, pp. 74-86. המערכת.

המשוריינות מ"דגם 86" תהיה חטיבה אחת של מסוקי סער; כן יש לנו עניין רב בחטיבה ה-6 האמריקנית המוטסת, שכפי שרבים מכס יודעים היא כוח מתמרן בעל ניידות גבוהה מאוד, המיועד להשמדת שריון. זוהי עוצבה רבת-עוצמה, המורכבת מ-2,500 איש ויותר מ-150 מסוקים, ובכללם מסוקי סער רבים, אך היא מיועדת בראש ובראשונה למשימות נ"ט בסיוע לכוחות יבשה קונוונציונליים. נוסף לכך עלי לציין שגם הצרפתים מגלים התקדמות ברעיונות הרווחים אצלם כעת בקשר ל"כוח הפעולה והסיוע המהיר" (FAAR – Force d'Action et d'Assistance Rapide). נראה אפוא שאלה הן התפיסות הבולטות הרווחות במערב בקשר למסוקי סער. אלא שהתמונה הכוללת היא של פיתוח לאומי נפרד, ולדעתי עלינו לקדם את התפיסות הללו שלב אחד נוסף, במאמץ משולב, על-ידי ריכוז משאבים על-ידי נאט"ו ובעלות בריתה העיקריות, כדי לנצל את המימד החדש במלואו. לצורך התפיסה הכוללת שלנו, עלינו לגבש

שני עקרונות כלליים, תוך הפקת לקחים מן ההיסטוריה: עיקרון אחד בקשר לארגון ועיקרון שני בקשר להפעלה. העיקרון הכללי הראשון, הנוגע לארגון, צריך להיות שאין לפזר את הכוחות החדשים בין הכוחות הקיימים, אלא דווקא לרכז אותם בעוצבות גדולות ועצמאיות. העוצבה הבסיסית חייבת לעמוד ברשות עצמה מבחינה טקטית ותחזוקתית, ועליה להשתמש ב-MBAV כמערכת הנשק העיקרית שלה, ולפעול ככוח אווירי ממוכן אמיתי.

אשר לעיקרון הכללי השני, הנוגע להפעלת הכוח: הגידול פי עשרה בניידות, בשילוב עם יכולת מתן אש בצורות רבות ומגוונות, תובע שהדוקטרינה החדשה להפעלה הטקטית והמבצעית של הכוחות החדשים האלה תופרד מן הטקטיקות והמבצעים שעובדו עבור צבא היבשה הממוכן הקונוונציונלי הישן. דוקטרינה חדשה זו חייבת להקיף לחימה בכל תנאי מזג אוויר וקררקע, בכל סוגי המלחמה – גרעינית וקונוונציונלית, ובכל צורות הקרב – התקפה,

האפצ'י – מסוק התקיפה הכבד העיקרי של צבא ארה"ב, גירסה אפשרית ל-MBAV

הגנה והשהייה גם יחד. בהמשך אעסוק בתפיסות ההפעלה ביתר פירוט, אך תחילה מספר מלים בנוגע לפירוט התפיסה הארגונית של הכוח האווירי הממוכן שלנו.

תפיסה ארגונית

העוצבה הבסיסית צריכה להיות חטיבת האוויר הממוכנת, העומדת ברשות עצמה מבחינה טקטית ותחזוקתית (תרשים מס' 1). יחידות מתמחות אורגניות, בהיקף של פלוגה, השייכות לחטיבה, יענו על צרכי המודיעין והסיוור, הגנת נ"מ ויכולת נגד מסוקים. היחידות הלוחמות הבסיסיות צריכות להיות שני גדודי סער, שבכל אחד מהם כ-24-28 MBAV, המאורגנים בפלוגות המונות כ-6-7 מסוקים, בצירוף כלי הטיס הדרושים לפיקוד ותצפית. אי התלות הטקטית של חטיבת האוויר הממוכנת תושג עלידי כך שהחטיבה לא תהיה תלויה בכוחות יבשתיים כלשהם שאינם משתייכים אליה אורגנית. יחד עם זאת, ייתכן שבעתיד הקרוב, בטווח הבינוני הנראה לעין,

תיזקק החטיבה למרכיבי ח"ר מסייעים, כדי להתגבר ככל האפשר על המגבלות הקיימות של המסוקים, ביחוד בכל הנוגע ללוחמת לילה וליכולת להחזיק בשטח פרקי זמן ארוכים יותר. מרכיבי ח"ר אלה צריכים להיות חמושים בשפע של מערכות טמנ"טים ארוכי טווח, בדמות ה-TOW או ה-HOT, בעלי יכולת ללוחמת לילה, והם צריכים להיות מצוידים במסגרת חטיבות אוויר מוטסות. את העדר השריון, וכתוצאה מכך - את הפגיעות של חטיבות אוויר מוטסות אלה, יש לאזן עלידי רמת ניידות גבוהה, תוך שימוש במסוקי תובלה אורגניים. חטיבת מסוקי תובלה, המורכבת מכ-60 מסוקים, שביכולתם להטיס סד"כ של גדוד בהיטס אחד, תספק את ההיטס הדרוש לחטיבות האוויר המוטסות ואת הסיוע התחזוקתי הדרוש לשני סוגי החטיבות. לסיכום התפיסה הארגונית, וכצעד הגיוני, צריכים אפוא שלושת סוגי החטיבות הללו - האווירית הממוכנת, המוטסת והתובלתית - להתארגן בדיוויזיות אוויריות ממוכנות העומדות ברשות

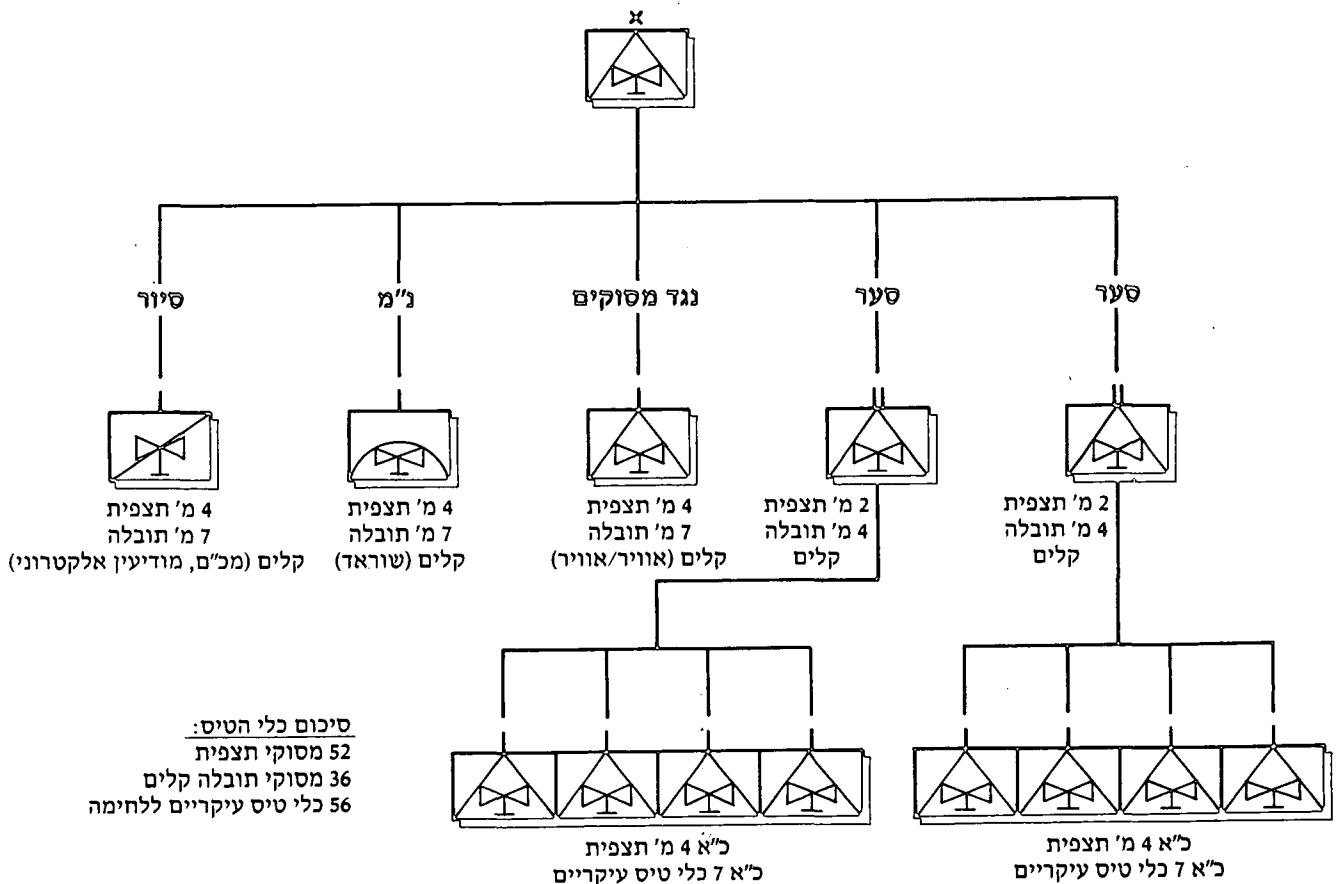
עצמן מבחינה תחזוקתית וטקטית (תרשים מס' 2).

תפיסת הפעלה

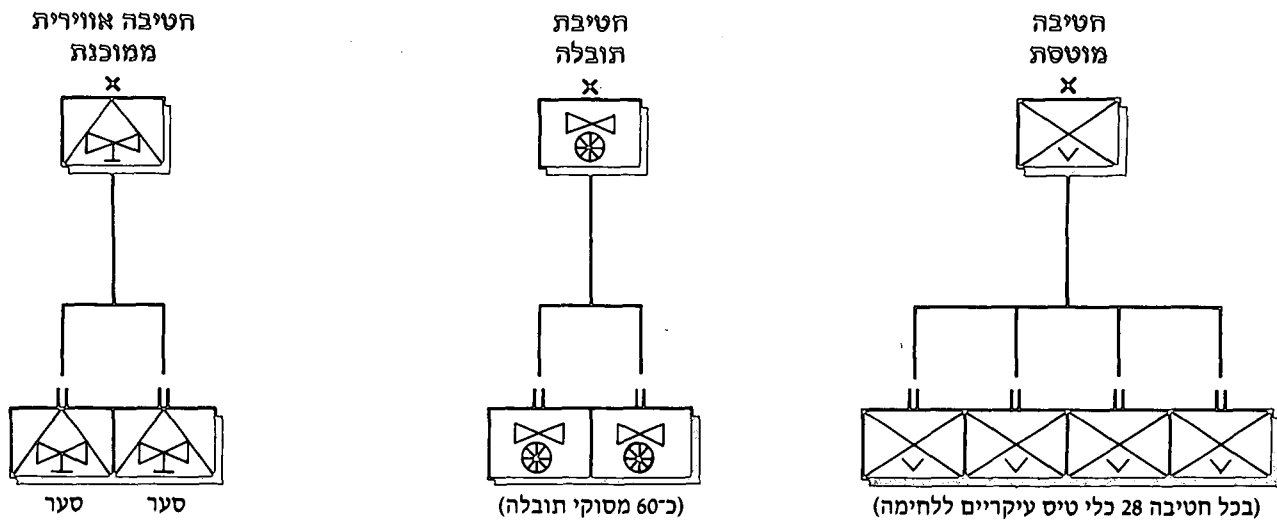
אם נחזור עתה ביתר פירוט לתפיסת ההפעלה, יש להסביר תחילה כי הכוח שיאורגן ויופעל בהתאם לשני העקרונות הכלליים הנזכרים צריך להיות בעל המאפיינים הטקטיים שיפורטו בהמשך. כוחות האוויר הממוכנים צריכים להיות מסוגלים ללחום נגד כוחות יבשה ממוכנים חזקים ונגד כוחות אוויר ממוכנים של האויב. מגוון כלי הנשק של הכוח נועד להקנות לו יכולת ללחום נגד מערכות נשק יבשתיות ואוויריות-ממוכנות של האויב מכל הסוגים. הכוח האווירי הממוכן צריך להתעלם לחלוטין ממכשולים קרקעיים; לא צריכה להיות כל משמעות לשטחים הרוסים לחלוטין ולשטחים ששוררת בהם רדיואקטיביות גבוהה. יש לצמצם את פגיעותו של הכוח האווירי הממוכן תוך כדי תנועה ובשטחי הכינוס עלידי פיזור ובאמצעות יחידות הנ"מ שלו, באופן שיהיה

תרשים מס' 1

חטיבה אווירית ממוכנת בסיסית
(ללא יחידות שירותים וסיוע)

דיוויזיה אווירית ממוכנת בסיסית

(הערה: הסימנים הטקטיים המוסכמים אינם תואמים בהכרח מערכת תקנית כלשהי של נאט"ו או של מדינה מסוימת)

שתוארו על ידי. את מרכיבי הח"ר לסיוע מבצעי לחטיבות האוויר הממוכנות - חטיבות הח"ר המוטס - ניתן למצוא בקרב עוצבות ח"ר קל קיימות, כגון "דיוויזיית הח"ר" הצרפתית, החטיבות המוצנחות הגרמניות, חטיבת הח"ר ה-24 הבריטית ויחידות דיוויזיית הח"ר הקל של ארצות הברית. אשר לצרכי התובלה - גם יכולת זו קיימת כבר עתה בגזרה המרכזית, ומאפשרת היטס של חצי תריסר גדודים. ניתן לקבץ את הרגימנטים הקלים והבינוניים לתובלה של אווירית כוחות היבשה הגרמניים, את יחידות מסוקי התובלה והשירות האמריקניות ואת יחידות המסוקים של הצבא הבריטי ושל חיל האוויר המלכותי, על מנת להקים את חטיבות התובלה האווירית שתיארתי. יש ביכולתנו להקים אפילו כחצי תריסר דיוויזיות אוויר ממוכנות, ואת אלה ניתן לצוות יחדיו תחת פיקודה של מפקדה בכירה יותר, כנדרש.

ודאי שמתם לב שבדיון על מימד חדש זה התייחסתי רק ברפרוף להפעלת כוחות אוויר ממוכנים בלוחמה גרעינית. הסיבה לכך היא, שהזמן העומד לרשותי אינו מאפשר זאת, אך אין לי ספק שאתם יכולים - כמוני - להעלות את רעיונותיכם בהקשר זה, מכיוון שהכוחות שהצעתי ניחנו בגמישות מוגבנת.

להפעלה כעתודות מערכתיות. יש להניח שההרס שייגרם עלידי אמנעה אווירית של האויב או עלידי מלחמה גרעינית, ישבש בצורה קשה את הפעלתן של עתודות אזריות של כוחות יבשתיים באירופה המרכזית, אך במצב מעין זה ניתן לנצל את ניידות כוחות האוויר הממוכנים במלואה. רדיוס הפעולה הנרחב של כוחות אלה מאפשר, למעשה, להכניסם לפעולה כמעט בכל נקודה בגזרתה של קבוצת ארמיות, או אפילו ברחבי זירת המבצעים. כוחות אלה עשויים לשמש, נוסף לכך, כמאמץ העיקרי של התקפת נגד בפעולה קונוונציונלית, או כהכנה להפעלה גרעינית, או לניצולה.

יישום התפיסה

לאחר שהעליתי מספר רעיונות בקשר לתפיסה העתידית הנזכרת, ברצוני להדגיש בשלב זה שאפשר להקים ולהפעיל - אפילו עכשיו - עוצבות שיש להן מידה גבוהה של היכולות הדרושות, בהתאם לעקרונות שתיארתי, וזה מתוך הכוחות המוצבים בגזרה המרכזית. את חטיבות האוויר הממוכנות אפשר להקים מתוך יחידות מסוקי נ"ט דיוויזיוניות השייכות לאוויריה של כוחות היבשה, הקיימות כיום, אך בצורה מפורדת; אצל הצרפתים ניתן לעשות זאת מתוך "כוח מסוקי הנ"ט" (FHAC) הנמצא כיום בניסויים. אני מעריך שלבד מן הצרפתים אפשר להקים כיום כחצי תריסר חטיבות אוויר ממוכנות, כאלה

הרבה פחות פגיע משדרות גדולות הנעות על פני הקרקע ומריכוזים גדולים של כלי רכב הנעים בדרכים.

עד כאן בקשר לתכונות כלליות. הבה נעסוק עתה ביתר פירוט ברעיונותי בקשר להפעלה. עוצבת האוויר הממוכנת תצא להתקפה משטחי כינוס המצויים כ-200-300 ק"מ ממקום הקרב הטקטי. זמן קצר לפני ההתקפה יטוסו מספר יחידות קדמיות לעמדות קדמיות ויוקמו נקודות אספקה קדמיות. בהגנה תהיה עוצבת האוויר הממוכנת מוכנה לשלוט באש על אזור ההגנה שלה ולהשמיד כל אויב שיחזור לשטח. אולם האזור המוגן ייתפס ביום ובלילה (על הקרקע) רק עלידי מעוזים קטנים ויחידות תצפית, כדי למנוע מהאויב מלהשתלט על נקודות מפתח בשטח. יש לבסס טקטיקה זו על העקרון הקלאסי של הגנת שטח; יחידות קדמיות מאבטחות את השטח ומפקחות על כוחות העוצבה המיועדים להתקפת נגד. עקב ניידותה הגבוהה מתאימה עוצבת האוויר הממוכנת במיוחד לקרבות השהייה, וה- MBAV מסוגלים לעכב כוחות יבשתיים מתקדמים על מכשולים טבעיים למשך זמן רב. אם יפרוס האויב כוחות חזקים יותר כדי להבקיע את המכשולים, ניתן יהיה להטיס קדימה במהירות כלי טיס נוספים שהוחזקו בעתודה למטרה זו, ולהכניסם לפעולה מתוך עמדות שסוירו מראש.

עוצבות אוויר ממוכנות מתאימות במיוחד

סיכום

לסיכום – הבה ואדגיש אפוא שלדעתי ניתן להביא לשיפורים בכוחות היבשה במסגרת מימד חדש כמבואר לעיל. הפסיעה אל העתיד צריכה להיות מכוונת לשילוב של ניידות אווירית עם הטכנולוגיה המודרנית הזמינה, כדי להפעיל כוח אש עדיף, באופן שמתוך השילוב הזה ייווצר חיל לוחם חדש. חיל לוחם זה לא ינוצל כמכפיל כוח של יעילותם המבצעית של החילות הקיימים, אלא יופעל עצמאית, במימד המבצעי החדש שתואר על ידי. אם הפוטנציאל של כוחות האוויר הממוכנים לא יבוא לידי ביטוי באופן עצמאי, אלא במקום זאת יוצמד לכוחות של הצבאות הקונוונציונליים, על הניידות וכוח האש המוגבלים שלהם, תיעשה שוב השגיאה שעשו

אבות־אבותינו כאשר חשפו ח"ר מיושן לאש מכונות ירייה מחופרות בפלנדריה, או שעשו אבותינו בשנות השלושים, כאשר ריתקו את טנק הלחימה אל הח"ר הצועד רגלית.

מסוק הסער הוא מבשרו של רכב האוויר העיקרי למערכה העתידית, שנועד ללחימת אוויר ממוכנת. כבר עתה יש להקפיד ולוודא שאמצעים אלה לא ינוצלו למקוטעין, טיפין־טיפין. תחת זאת יש לנצלם על מנת לבחון את התפיסות המבצעיות והארגוניות של כוח אווירי ממוכן כפי שתוארו על ידי. העובדה שהכוחות שלנו עלולים להיות מעורבים בלוחמה גרעינית רק מבליטה את היתרונות שיש לכוח, שלו אני מטיף בנסיבות כאלה. קשיים פוליטיים אינם צריכים למנוע מאתנו מלהפעיל את דמיונו על

מנת לבחון צורות ארגון וטקטיקות חדשות. ניתן להתגבר על הקשיים שעמהם התמודדנו בצבא במשך השנים מבחינה שכלית עם הבעיות של דוקטרינה טקטית בסביבה גרעינית – קשיים העומדים עדיין בעינם – עלידי כך שננצל באופן נמרץ את האפשרויות לשיפור הניידות שמקנה הטכנולוגיה. אנו יכולים להיות סמוכים ובטוחים שכוחות ברית ורשה יעשו כן. דרוש איגוד כוחות רב־חילי משולב חדש העומד ברשות עצמו, מעין מדינה בתוך מדינה, שבו ישולבו הממדים החדשים של ניידות אווירית וכוח אש. "Vigilia pretium libertatis!" ("מחירה של החירות – עמידה על המשמר") – עמידה על המשמר אין פירושה עמידה מנגד בחיבוק ידיים, אלא צפיית העתיד ותכנון לקראתו.

כוח הסיור של העוצבה הממוכנת עשוי להשתמש באחת מהגירסאות הרבות של מסוקי הסיור והתצפית. בצילום: מסוק OH58 בעל מערכת חישנים וכלי תצפית המורכבת מעל לרוטור. מסוק זה מהווה גם אלמנט סיוע נ"מ של העוצבה המוטסת

טילים בליסטיים טקטיים: מהות ומשמעות

ד"ר עזריאל לורבר

מסתברת – ט"מ"מ) מוגדר כקוטרו של עיגול שבו יפלו מחצית מן הטילים. ביטוי זה משמש להגדרת דיוקי פגיעה במטרה של אמצעי חימוש שונים, ולא רק טילים (ראה טבלה 2).

טבלה 1: טילי קרקרקע לסוגיהם

טילי נ"ט: טילים מונחים נגד מטרות נקודה, רובם עדיין מופעלים בכינון ישרי: סאגר, טאו ודומיהם.
 רקיטות ארטילריות: טילים בלתי מונחים, או בעלי הנחיה אינרציאלית פשוטה, בעלי מנוע רקטי, להרעשת מטרות שטח: קטיושות, MLRS ודומיהם.
 טילי שיוט: למעשה מטוסים קטנים ללא טייס הנושאים רש"ק בודד או פצצונות. בדרך כלל מונעי מנוע סילון ועם מערכת הנחיה משוכללת, הטסים אל מטרות בגובה נמוך: טומאהוק, SS C-X-4.
 טילים בליסטיים: טילים רקטיים רב-שלביים הטסים במסלול בליסטי ונושאים (כיום) רש"קים מסוגים שונים: מינוטמן, SS-20, MX.

טבלה 2: טילים בליסטיים טקטיים נפוצים

שם/סימון	שנת כניסה לשימוש בק"מ	טווח	סוג	זמן תגובה (מטרים)	ט"מ"מ
FROG-7	1968	70	1, 2, 3	15-30 ד"כ	700
SS-21	1976	120	1, 2, 3	30	50
SCUD-B	1961	300	1, 2, 3	60	1,000
SS-23	1980	500	1, 3	30	לא ידוע
SS-12	1967	900	3	60	1,000
SS-22	1979	900	1, 3	60	לא ידוע
לנס	1973	130	1, 3	15	כ"כ 250
פרשינג	1967	740	3	15	

(1) חנ"מ; 1 כימי; 2 גרעיני; 3 –
 (2) לאחר הגעה לעמדת שיגור.

בראש המחקר והפיתוח של הצי האמריקני, אשר הכריז ב-1945 כי "מי שחושב כי בתקופתנו ניתן יהיה לשאת פצצה אטומית באמצעות טיל בליסטי, למרחק מועיל כלשהו על פני כדור הארץ, הינו שוטה או הוזה בהקיץ". הסובייטים היו בני מזל: באותה עת לא היו להם לא כוח מפציצים ראוי לשמו ואף לא סיכוי להתחרות במערב בתחום זה. משום כך הם עסקו בפיתוח נרחב של אמצעי שיגור רקטיים ששיאו היה בהצלחותיהם המוקדמות במירוץ לחלל. האמריקנים, מעט באיחור, החלו לפתח מערכות הנחיה משוכללות שהתבססו בין היתר על מזעור אלקטרוני. זאת כדי להגדיל את דיוקם של הטילים, כך שישמידו את מטרותיהם חרף יעילותן הפחותה של הפצצות הקטנות. בטווח הזמן הארוך התברר כיוון פיתוח זה כמועיל יותר: המזעור האלקטרוני הביא להתפתחותה של תעשייה אלקטרונית אדירה המבוססת עליו. בד בבד עסקו שני הצדדים בפיתוח טילי שיוט (כגון ה-Snark וה-Matador) וטילים בליסטיים לטווח בינוני (Intermediate Range Ballistic Missiles IRBM). מסיבות שונות שהיו קשורות בעיקר ביכולת ההנחיה נזנחו, זמנית לפחות, טילי השיוט, ומרכז הכובד בפיתוח עבר לפיתוח דלקים מוצקים. זאת במגמה לקצר את זמני ההכנה לירי (של כל סוגי הטילים) וכדי להקנות יכולת ניידות, תחילה לטילים הקטנים יותר ומאוחר יותר אף לטילים הבליסטיים הביניים, כולל ירי מתחת לפני המים מתוך צוללות.

ההתפתחויות הפוליטיות/צבאיות באירופה, בעיקר בגזרה המרכזית של חזית נאט"ו, והתקדמותם של הפיתוחים הטכנולוגיים, הביאו להרחבה ניכרת בתפוצתם של טילים בליסטיים לטווחים בינוניים וקצרים (150 עד 900 ק"מ) המסוגלים לשאת ראשי קרב מסוגים שונים, לא רק גרעיניים, וברמת דיוק, (Circular CEP Error Probability) מספקת. CEP (=טעות מעגלית

עד למלחמת המפרץ הפרסי נחשב השימוש הפוטנציאלי בטילי קרקרקע לתחומן הבלעדי של המעצמות הגדולות, או בנות חסותן הישירות כגון מדינות ברית ורשה. השימוש הנרחב בסוג חימוש זה על-ידי עיראק ואיראן הפנה את תשומת-הלב הבינלאומית לכך שמדינות רבות נוספות מצוידות בטילים אלה, ומן הסתם לא תהסנה להשתמש בהם בעת הצורך.

הראשונים שעשו שימוש מבצעי בטילים בליסטיים מונחים היו הגרמנים בזמן מלחמת העולם השנייה, כאשר הפעילו את רקיטות ה-V2 כנגד בעלות הברית. אף כי לבעלות הברית היה מידע מודיעיני מוקדם על טילים אלה (ועל קודמיהם, ה-V1) והן גם ניסו לחבל בהכנסתם לשימוש על-ידי הפצצות מאסיביות על מתקני השיגור ועל מרכזי היצור, הצליחו הגרמנים לירות יותר מ-4,000 טילים כאלה ומתוכם כ-1,500 נגד מטרות בבריטניה. הטווח המרבי של טילי V2 היה כ-340 ק"מ והם נשאו ראש קרב קונוונציונלי של כ-1,000 ק"ג. מהירות הנפילה באזור המטרה היתה כ-1,600 מטר לשנייה (מאך 4.6), וזו היתה כנראה המהירות הגבוהה ביותר שהושגה עד אז בכלי מעשה ידי אדם. במושגי הנזק והאבידות של אותה מלחמה נחשבה השפעתם הממשית למזערית, בעיקר בגלל השלב המאוחר שבו הוכנסו לשימוש. אך החידוש העיקרי בהם – והוא שהיה בעל ההשפעה הגדולה ביותר על הדמיון הציבורי כמו גם על המחשבה הצבאית – היה חוסר היכולת לירטם בכל צורה שהיא. באותה תקופה לא ניתן היה גם לגלות את שיגורם או את התקרבותם למטרותם.

התקופה שאחרי מלחמת העולם השנייה התאפיינה בכיווני פיתוח שונים במזרח ובמערב. במערב, ומדובר בעיקר בארה"ב, ביכרו להסתמך על מפציצים ארוכי טווח לצורך נשיאת פצצות גרעיניות. נעשו אמנם ניסויים נרחבים ברקיטות V-2 שנפלו שלל, ובמחקר רקטי בכלל, אך באזני כל עדיין הדהדו דבריו של וונבר בוש, מי שעמד

של כל שלב.
 חלקיו השונים של טיל בליסטי מתוארים בציור מס' 1.
 מהלך מעופו של טיל בליסטי דרשלי מתואר בציור מס' 2.
 להלן מספר מושגים הנוגעים לטילים בליסטיים.

הנעה ומסלול טיסה ● כל הטילים הבליסטיים מונעים כיום על-ידי מנועים רקטיים, רובם על-ידי מנועי דלק מוצק. כיוון ההמראה ההתחלתי הוא אנכי (משיקולי חיסכון באנרגיה) ומנועיו מסיימים את פעולתם כאשר הטיל נמצא למעשה מחוץ לאטמוספירה והוא נע במהירות של עד כשישה ק"מ לשנייה.

במהלך החלק הממונע של מעופו מונחה הטיל באופן אינרציאלי. מערכת של סביבונים ומדי תאוצה מודדת כל הזמן את מהירותו ואת כיוונו הרגועים, מחשבת את מסלולו ופוקדת על מערכת הבקרה לתקן את מסלולו כדי שכאשר מנועיו יפסיקו לפעול, הוא יהיה מכוון בכיוון הרצוי כדי שבסוף מעופו הוא יפול אל מטרותו.
 לאחר גמר בעירת המנועים ממשיך הטיל (ולמען הדיוק רק ראש הקרב שלו) במעופו במסלול בליסטי טהור המוכתב בעיקר על-ידי מהירותו וכיוונו בסוף השלב הממונע האחרון, וכן על-ידי כוח המשיכה ובמידה מועטה על-ידי כוחות אווירודינמיים, וזאת עד לכניסה חזרה לאטמוספירה. מכאן ואילך עלול ראש הקרב ליפול כיחידה אחת, להתפצל למספר תתי חימוש העשויים להיות מונחים בעצמם (Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle - MIRV) או אף לתמרן כדי להקשות על ירוט אפשרי, כדי לתקן שגיאות מסלול שהצטברו במהלך מעופו או כדי להביאו אל מטרותו בדיוק גבוה יותר. סוג זה של הנחיה מכונה "הנחיה טרמינלית" והוא בדרך כלל מבוסס על תמונת מל"ם של המטרה האצורה בזיכרון של מערכת ההנחיה של הטיל.

ראשי קרב ● בעבר היו טילים בליסטיים מצוידים כמעט בלעדית בראשי קרב גרעיניים וזאת בגלל דיוקם הגרוע. הטמ"מ (CEP) של מאות מטרים נחשבה לסטנדרטית ואף כי פצצות חנ"ם במשקל של כמה מאות ק"ג מביאות להרס, הן אינן יכולות לשמש כנשק אסטרטגי, אם רובן נופלות במרחק של מאות מטרים ממטרותיהן. ההתפתחות העצומה באמצעי ההנחיה השונים, ובכלל זה במחשבים, הקטינה את הטמ"מ (CEP) לעשרות בודדות של מטרים, זאת במקביל לטכנולוגיות חדשניות בתחום הרש"קים כגון MIRV, פצצונות, חודרנים קינטיים (בעיקר כנגד מבנים ומסלולים), פצצות דלק אוויר וכמובן נשק כימי וביולוגי. התפתחויות אלה אפשרו (ועשו לכדאית) התקנת רש"קים כאלה בטילים

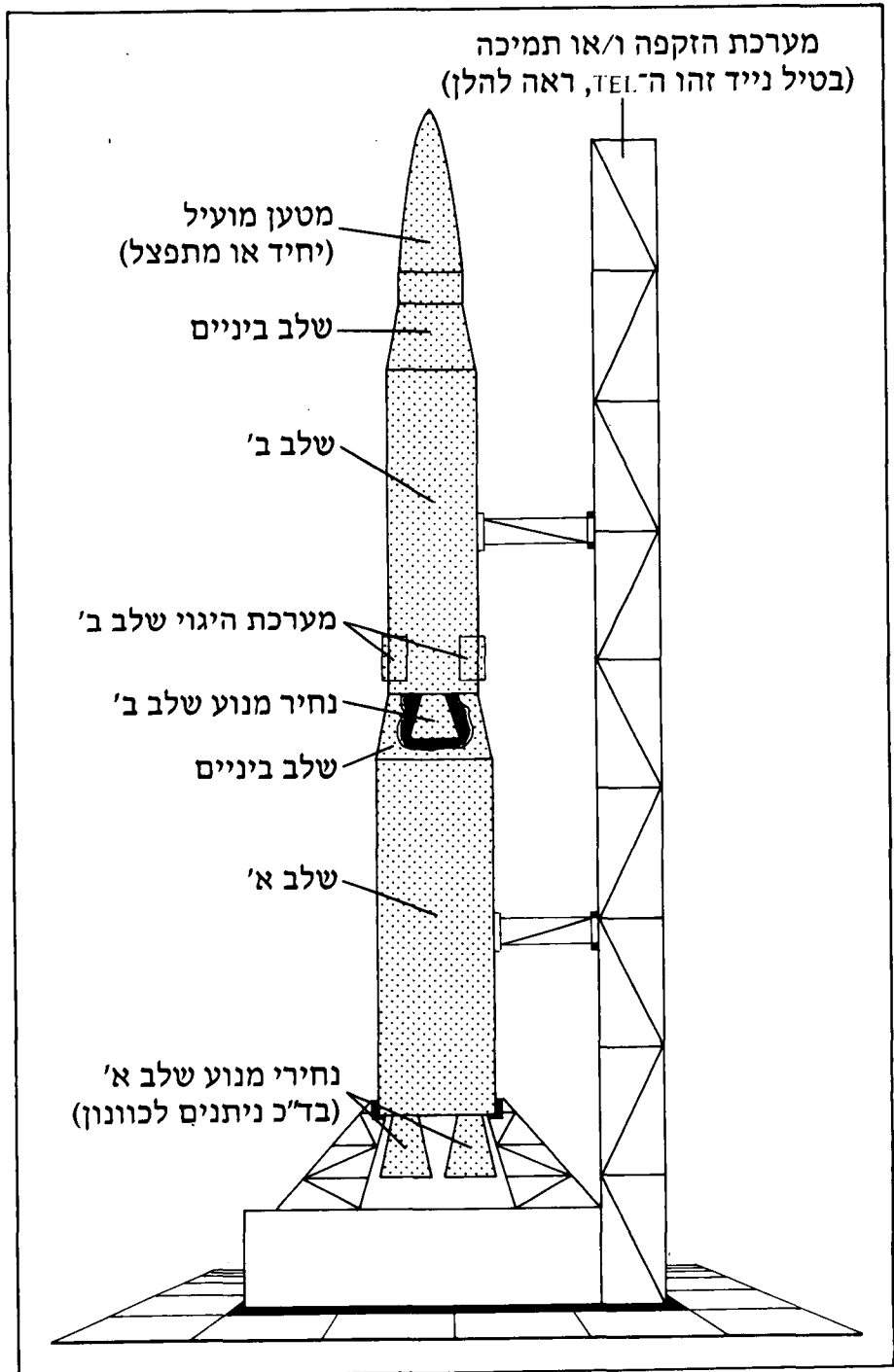
במחסנים יוכל להגבילו. מכיוון שבינתיים מדובר רק בראשי קרב קונוציונליים, לא היססו שני הצדדים להשתמש בהם גם בהפצצות טירור כנגד מטרות אזרחיות.

מאפיינים טכניים של טילים בליסטיים

הניתוח כאן מתייחס לכל סוגי הטילים הבליסטיים וההבדלים בין הדגמים השונים מתבטאים במספר השלבים ובגודל (עצמה) המנוע

משנכנסו לשימוש סוגי חימוש חדישים, בעיקר בבירת המועצות, נמכרו כמויות ניכרות של טילים לטווח בינוני למדינות שונות בעולם השלישי. התפשטותם של טילים אלה, וכפועל יוצא, התפשטותה של הטכנולוגיה הקשורה בהם, איפשרה למדינות שונות, מלבד המעצמות, לפתח מערכות נשק דומות ולמכרן, למעשה, לכל דורש. היתה זו רק שאלה של זמן עד שיתמוטטו המחסומים הפסיכולוגיים בפני הפעלת נשק כזה, והוא יוכנס לשימוש נרחב שרק מצאי הטילים

ציור מס' 1

קטנים יותר (ובעלי טווח וכושר נשיאה - Throw Weight - קטנים יותר) וכך נוצר המושג "טיל בליסטי טקטי", להבדיל מ"אסטרטגי".

כאן המקום להבהיר מקור אפשרי לערבוב מושגים. ההבחנה בין טילים טקטיים לאסטרטגיים תלויה לא רק באופי (גודל) הטיל אלא גם בגודלם המוחלט של הצדדים הלוחמים ובאופי המטרות הפוטנציאליות. אם נזכור את משמעות הביטוי "מטרה אסטרטגית" נראה כי מטרה היכולה להחשב לבעלת חשיבות טקטית מקומית בזירת הלחימה של נאט"ו עשויה בהחלט להחשב למטרה אסטרטגית במזרח התיכון לדוגמה.

משגרים ניידים ● בהיות טילים בליסטיים ביניבשתיים משאב חשוב ביותר במאגרי הנשק של ארה"ב וברה"מ, נעשו ניסיונות רבים להגן עליהם מפני פגיעה אפשרית. יתרה מזאת, כל תפיסת ההרתעה (ראה הלן) היתה מבוססת על ההנחה כי אפילו במקרה של התקפת פתע סובייטית שתחריב למעשה את כל ארה"ב ישארו די טילים אמריקניים שלמים - על מרכזי הפיקוד שלהם - כדי לחסל גם את ברה"מ (אף כי יש להניח כי גם הרוסים עסקו בהערכות דומות הרי

מרבית הספרות המקורית בנושא זה התפרסמה בארה"ב ומכאן נובעת צורת הצגתנו את הנושא). כחלק מהמאמץ להשיג שרידות מבצעית פותחה גישת ה-Triad - "תלת הרגל" - עליה נשענת למעשה גם כיום ההרתעה האמריקנית. תלת רגל זה מורכב מהגורמים הבאים:

א. צוללות גרעיניות חמושות בטילים היכולים להיירות מתחת לפני המים, למן הפולאריס דרך הפוסיידון ועד הטריידנט.

ב. טילים הנורים ממחפורות עמוקות והמסוגלים לעמוד בפני כל דבר למעט פגיעה גרעינית ישירה או פיצוץ היישר מעליהם.

ג. מפציצים נושאי פצצות גרעיניות מסוג ה-B-52 וה-B-1.

עם התפתחות הטכנולוגיה של מערכות ההנחה והיכולת לשגר ראשים מתפצלים (MIRV) התברר כי הצבת הטילים במחפורות שמיקומן (בגלל אורח החיים הגלוי בארה"ב) ידוע למעשה לכל, אינה עונה עוד על הבעיה. הוצע אז הרעיון להציב את הטילים, או מקצתם, על גבי רכבות שתוטטנה בצורה אקראית ברחבי ארה"ב, דבר שיקשה על הפגיעה בהם. רעיון זה

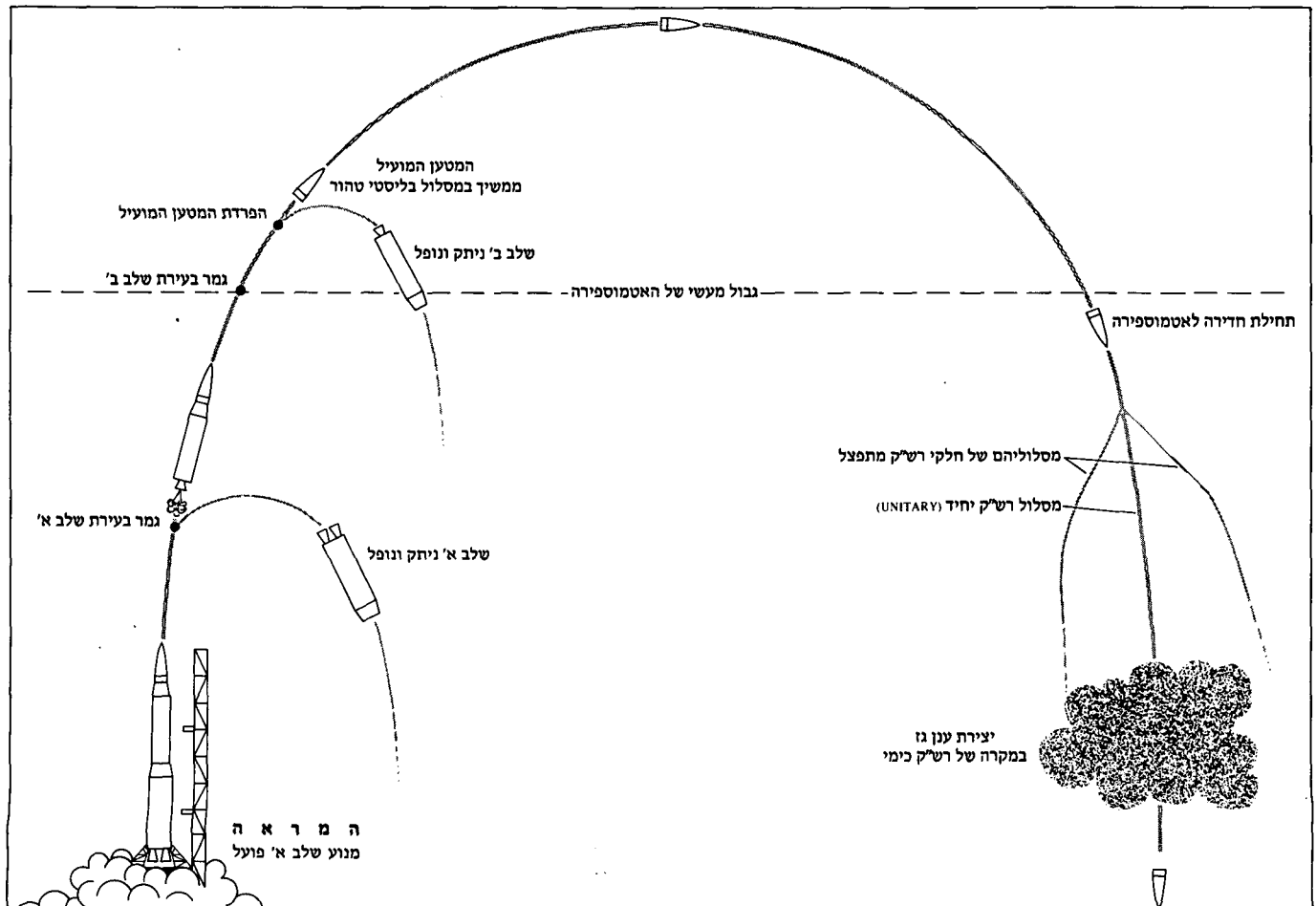
עדיין לא קרם עור וגידים, אך בינתיים התרחב שימושה של טכנולוגיה זו אל כל סוגי הטילים הטקטיים (ששם למעשה מקורה). הטילים הבליסטיים הטקטיים, כפי ששם מעיד עליהם, הם חלק ממאגר הנשק הגיסי, ואי לזאת הם חייבים לנוע עם הכוחות בשדה. המתקן המאפשר זאת נקרא TEL (Transporter Erector Launcher). לדוגמה, ראה צילום.

אלו הן למעשה משאיות ענק המסוגלות לנוע בשטח והמלוות בדרך כלל על-ידי מספר משאיות רגילות הנושאות טילים נוספים.

שימושים פוטנציאליים בטילים בליסטיים טקטיים נגד ישראל

אי הצלחתם של חילות האוויר הערביים לחדור למרחב האווירי של ישראל מדרבנת אותם לחפש באופן מתמיד נוסחת פלא שתאפשר להם לסגור את פער האיכות. מסיבות שונות, הגיעו הערבים למסקנה כי חימוש מודרני, המבוסס על הישגי הטכנולוגיה, יכול להביא להם את מבוקשם. מסקנה זו יושמה על-ידי הצטיידות מאסיבית

ציור מס' 2

בטיילי נ"ט ונ"מ, אשר באופן זמני אכן הוכיחו את יעילותם במלחמת יום הכיפורים. אך כישלוננו של חיל האוויר הסורי במלחמת האוויר מעל לבנון ב-1982 שכנע אותם כי דרושה להם עוד טכנולוגיה, ועדיף כזו אשר (בהתאם לדעה המקובלת) אין כנגדה הגנה או שביצועיה אינם תלויים בגורם האנושי.

יחסית למדינה הנאלצת לנהל מלחמה רבתי אחת לכמה שנים נמצאת ישראל במצב מעט לא מקובל: אפילו כאשר בחזית התחוללה לחימה קשה, התנהלו החיים בעורף פחות או יותר בצורה סדירה וללא כל הטרדה. עובדה זו מהווה גורם מעודד ממדרגה ראשונה עבור הגייסות בקו הקדמי, שאינם צריכים לדאוג למשפחותיהם, אך יש לה גם היבט מעשי: כל הפעילויות הרגילות, ההכרחיות למאמץ המלחמתי, נמשכות כרגיל: הליכי הגיוס וההצטיידות מופעלים באין מפריע; התעשייה מייצרת; נמלי האוויר והים פועלים, והקשיים החמורים ביותר לתחבורה נגרמים עלידי גיוס כלי הרכב. מצב זה נמשך כבר למעשה ארבעים שנה; ולמעט מספר אזעקות וחמש התקפות אוויר, בלתי יעילות למעשה, לא הצליחו חילות האוויר הערביים לפגוע ב"שמים הנקיים". הניסיון הראשון לשנות מצב זה נעשה עלידי הסורים, אשר ירו במלחמת יום הכיפורים כ-25 טיילי פרוג (למעשה רקיטות ארטילריות בלתי מונחות) כנגד מטרות בצפון הארץ. כולן החטיאו. אך התפשטות ההצטיידות והניסיון המבצעי בשימוש באמצעים אלה יאפשרו עתה למדינות ערב לבסות ולפגוע במטרות שונות בעומק שטחה של ישראל, עם סיכוי סביר כי חלק מהטיילים אכן יגיע לאזור המטרה. מהן המטרות הפוטנציאליות להתקפה מעין זו?

סוגי המטרות המתאימות (בדרך כלל) לתקיפה עלידי טיילים בליסטיים ניתנים לחלוקה לארבע קבוצות:

- א. מטרות קו חזית כגון ריכוזי גייסות, מרכזי תקשורת ובקרה (C³I) וצמתי דרכים ומעברים הכרחיים.
- ב. מטרות צבאיות עורפיות כגון שדות תעופה, מאגרי דלק, תחמושת וציוד אחר, בסיסים קבועים ומפקדות עיקריות.
- ג. מטרות כלכליות חשובות כגון תחנות כוח, נמלים ומרכזי תחבורה ותשתית תעשייתית.
- ד. מטרות אזרחיות ממש כגון ריכוזי אוכלוסייה.

נוכל לציין כאן כי סביר להניח שמטרות שונות תותקנה עלידי חימוש בעל רש"קים שונים, על מנת להשיג את היעילות המרבית.

עוד ראוי להזכיר כי בהשוואה למטוסים קונוונציונליים יש לטיילים יתרון נוסף: כפי שניתן לראות מטבלה מס' 2 הזמן הנדרש להפעלתם הוא קצר ביותר ועקרונות ניתן לומר כי הם

מוכנים לשיגור מבצעי כמעט באופן מתמיד. חשיבותה של נקודה זו עולה אם נזכור כי היא צמודה ליכולתם ההתקפית של צבאות ערב, שמרבית צבאם הוא סדיר, וביכולתו לעבור למתקפה בהתראה קצרה יחסית. מצד שני, בכל דיון על משמעותם האיכותית של טיילים בליסטיים אי אפשר להתעלם מהמשמעות הכמותית האמיתית שהם מייצגים. טיל בליסטי, אימתני ככל שהוא נשמע, נושא רש"ק בן כמה מאות ק"ג עד טון אחד. במלים אחרות, מטוס תקיפה מודרני יחיד יכול לשאת את כוח האש המקביל לכארבעה עד שמונה טיילים בליסטיים, אל כל מטרה במזרח התיכון. כלומר, הצטיידותו של ידיב פוטנציאלי בטיילים בליסטיים יכולה (וצריכה) להיבחן

TEL – מתקן המאפשר לטיילים הבליסטיים לנוע עם הכוחות בשדה

במושגים של שווה-ערך למטוסי תקיפה וליכולתם לחדור מול מספרם בזירה וסיכויי פגיעתם במטרה.

אמצעי הגנה בפני טיילים בליסטיים

האיום הגלום בטיילים בליסטיים דרבן את הטקטיקאים והטכנולוגים לחפש דרכים מתאימות להתגבר עליו. נזכיר כי במשך קרוב לארבעים

שנה התבטא איום זה בנשק גרעיני והמשמעות היתה כי כל אמצעי נגד חייב להיות יעיל למעשה במאה אחוז. הפתרון שהתקבל בסופו של דבר עלידי המעצמות היה פוליטי/פסיכולוגי: הרתעה, המבוססת על איום בהשמדה דרצדדית. על אף ההתנגדות הנרחבת לפתרון זה והנבואות על כישלוננו הקרב הרי נשארה העובדה הפשוטה כי הפתרון הזה החזיק מעמד במשך יותר מארבעים שנה וזאת במהלך כהונתם של מספר גדול של "לוחצי כפתורים בכוח". האמת ניתנה להיאמר גם כי הטכנולוגיה לא היתה בשלה לטפל באיום בצורה אחרת אמינה דיה, היות וכפי שציינו, כאשר מדובר בפצצות גרעין הרי הזליגה המותרת של רש"קים דרך מערכי הגנה אפשריים שואפת לאפס.

נושא ההרתעה גם הביא לעיסוק נרחב בניתוחים מתימטיים, סטטיסטיים ופסיכולוגיים שעסקו בנושך ספיגה, ביכולת למכה שנייה ושלישית, בהגנת הטיילים עלידי הצבתם במחפורות עמוקות (Silo), בפיתוח טיילים הנורים מצוללות מתחת לפני המים, בניוד הטיילים על גבי משאיות ורכבות (כדי להסתיר את מיקומם), בהרכב הצוותים המופקדים על הטיילים, בתפיסת ה־Doomsday (תגובה אוטומטית של ירי טיילים גם אם כל שרשרת הפיקוד חוסלה במכה הראשונה) ועוד ועוד. נדונה אפילו השאלה האם הקמת מקלטים המוניים עבור האוכלוסייה האזרחית אינה מהווה גורם בלתי מייצב במשחק הפוליטי הבינלאומי. הנימוק היה כי מי שייכול להגן על אוכלוסייתו עלול להתפתות יותר בקלות ללחוץ על הכפתור, ולכן זה מעודד למכת מנע עלידי הצד השני.

כאמור, יתרונותיהם העיקריים של הטיילים נבעו מפשטות הפעלתם וממהירות מעופם. באשר לפשטות הפעלתם לא ניתן היה לעשות דבר אך סביר היה להניח כי החסינות שהוקנתה להם עלידי מהירותם הגבוהה תנוטרל בסופו של דבר עלידי טכנולוגיה מודרנית, כזו או אחרת. בתחילת שנות השמונים דבר זה אכן קרה: הנשיא רייגן (בהמלצת מומחיו) יצא בקריאה למדענים ולפוליטיקאים לתרום לפיתוחה של מערכת הגנה אקטיבית, אשר תשמיד את הטיילים לאחר שגורו ולפני שהגיעו למטרתם. זו הינה תכנית "מלחמת הכוכבים" (SDI = Strategic Defence Initiative) – יוזמת ההגנה האסטרטגית.

לא כאן המקום להרחיב את הדיבור על תכנית זו, אך ראוי לציין כי תוך זמן קצר התרחב כיוון מחשבה זה לדיון מעמיק גם באפשרות ירוטם של טיילים בליסטיים קצרי טווח (טקטיים), והמסקנה היתה כי הדבר ניתן לביצוע, לפחות מן הבחינה הטכנית, ואף יש לו יתרונות ניכרים בהשוואה לאמצעים אחרים. במלים אחרות, אם אנו מניחים כי מלחמה אכן תפרוץ, ויופעלו

בה טילים בליסטיים, אזי לבד מאמצעי מיגון פסיוויים כגון מקלטים, וכן דילול ופיזור המטרות, קיימת הברירה האקטיוויית: השמדת הטילים עצמם. השמדה זו יכולה להתבצע על הקרקע, עוד לפני המראת הטילים, או באוויר, לאחר שיגורם.

בהיותם על הקרקע ניתן להשמיד את הטילים באמצעות פשיטות קומנדו, או באמצעות תקיפת מטוסים או טילים. אם נתרכז בתקיפה האווירית יש להצביע על שתי בעיות: האחת – איתור הטילים והשנייה – עיתוי ההתקפה.

כאמור, כל הטילים הטקטיים המודרניים מוצבים, מנוידים ומשוגרים מכלי רכב מיוחדים. ניידותם של מתקנים אלה מקטינה במידה ניכרת את אמינותו ודיוקו של כל מידע מודיעיני לגבי מיקומם האחרון, ומקטינה את סיכוייה של תקיפה אווירית לאתרם ולהשמידם. מצד שני, משאותר על הקרקע, טיל כזה הוא מטרה מאוד ניכרת ומאוד "רכה".

גם אם נניח כי בידי המתגונן יש, באופן כלשהו, מידע מדויק ומעודכן לגבי מקומם של כל טילי האויב, הרי עיתוי ההתקפה (להשמדת הטילים) הוא בעיה סבוכה עוד יותר. היות שמרבית התרחישים מניחים כי המלחמה תיפתח בשיגור הטילים, כדי לשבש את מהלכי המתגונן בשלבים הקריטיים של תחילת המלחמה, הרי כל מתקפה נגד הטילים בעודם על הקרקע (ולפני שהתוקפן החל בביצוע מזימתו) תהיה, נומינלית לפחות, צעד "תוקפני" מצד המתגונן. על אף החומרה בצעד כזה, זהו עדיין הרע במיעוטו: היות שקל מאוד לטעות בהערכת כוונות של מדינה תוקפנית, בעיקר כאשר יש לה עבר של צחצוח חרבות, הרי עצם ביצועה של מתקפת מנע כזו עלול להוביל למלחמה, שיתכן שאיש לא התכוון אליה; מלחמה שתתנהל אולי מעמדת פתיחה צבאית נוחה קצת יותר למתגונן, אך לא בהכרח בעיתוי הרצוי ובוודאי תוך הפסד נקודות בקרב על דעת הקהל העולמית.

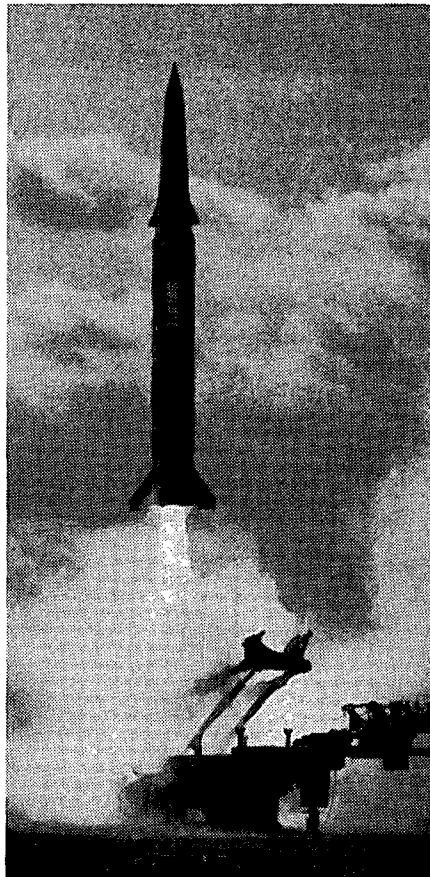
יירוט טילים תוך כדי מעופם, עוקף את כל הבעיות האלה בצורה חלקה, ועל אף הדרישות הדמיוניות כמעט של מהירות ודיוק ושל תגובה מיידייה הוא פותר בעיה נוספת: איתור המטרה. בניגוד לטיל המוצב על הקרקע היכול לעמוד מוסתר ומוסווה הרי טיל ממריא משגר מידע לכל עבר וכמעט צועק "אני כאן".

מנועיהם של טילים אלה פולטים בזמן פעולתם כמויות ניכרות של קרינה בספקטרום רחב מאד של ארכי גל. היות שהמנוע, או המנועים, ממשיכים לבעור פרקי זמן ממושכים, של עשרות שניות, ולגובה ניכר, הדבר מאפשר את גילויים, באמצעים המתאימים, הן מלוויינים והן מן הקרקע. מחקרים מוצלחים בתחום זה בוצעו בארה"ב כבר בשנות החמישים, אם כי הכוונה

אז היתה לתת אתראה מספקת לצוותי מפציצים להספיק להמריא למכת נגד. בנוסף – במהלך מעופו – מהווה הטיל על חלקיו השונים מטרות מ"ם ברורה למדי. כתוצאה מכל אלה הרי ההנחה המקובלת כיום היא כי גילוי מוקדם יאפשר אתראה מספקת למערכות יירוט ממש. כתוצאה מכך בעיות האיתור הן יותר פשוטות ואילו בעיית העיתוי פתורה אז לחלוטין.

ההיבט הכלכלי

הצטיידות בטילים אינה מביאה פתרון מלא לאף בעיה אסטרטגית וזאת בניגוד לדעות המושמעות

שיגור טיל פרשינג II בעת ניסוי טווחי טילים

מדי פעם. הטילים מהווים בסך-הכל אמצעי נוסף במחסן הנשק אשר ניתן להפעילו בהתאם לנסיבות. בשנות השישים למדו האמריקנים בדרך הקשה כי כוח טילים אינו יכול לבוא במקום כוחות קונוונציונליים, ואף כי בעיותיהן של מדינות המזרח התיכון אינן דומות לבעיותיה של ארה"ב הרי אמיתות אסטרטגיות בסיסיות הן בדיוק כאלה – אמיתות – והן נכונות תמיד.

הבעיה העיקרית בהצטיידות בטילים היא בעיית אספקתם. פיתוח וייצור של מערכות כאלה דורשים השקעה אדירה (ולא רק כספית) בתשתית טכנולוגית ענפה ולא מדינה אחת כבר כשלה על אבן נגף זו. רכישתם או קבלתם של אמצעים כאלה מפטרון פוליטי כלשהו היא פשוטה הרבה יותר, בעיקר מן ההיבט הכלכלי והטכנולוגי, אף כי לפעמים כרוכה במחיר פוליטי או אף בקשיי אספקה כתוצאה משינוי ביחסים בינלאומיים. מצד שני יש לזכור גם כי בהרבה מקרים "יותר משהגל רוצה לינוק רוצה הפרה להניק". זהו אמצעי נוח להיפטר מעודפי ציוד מתיישן, שעם קצת מזל אפילו יופעל בקרב ויתרום לספק/יצרן/טקטיקאי מידע חיוני, שקשה להשיגו בכל דרך אחרת, לצורך עדכון ציוד ודוקטרינה.

אם הבעיה הכלכלית של הצטיידות במערכות טילים בליסטיים טקטיים יכולה להיפתר לפעמים על-ידי רכש "מיד שנייה" הרי כשמדובר במערכות ליירוט טילים בליסטיים הדבר עדיין אינו אפשרי, שכן אין עדיין בנמצא מערכות כאלה. אמנם בשנות השישים הציבו שתי המעצמות טילי יירוט נגד טילים בליסטיים סביב בירותיהן (בכפופות להסכמי סאלט) אך לאור הידע הנוכחי בנושא ניתן להטיל ספק ביעילותם המבצעית. יש גם לזכור כי בפיתוחים המודרניים מדובר לא רק במערכות היירוט עצמן אלא גם במערכות הגילוי, במערכי המחשבים וברשתות התקשורת. רובם של אלה צריך להיות מוגדר ומפותח כמעט מלא כלום. התוצאה היא כי בהרבה מצבים כיום ההצטיידות (של צד אחד) במערכות מיגון תהיה יקרה הרבה יותר מאשר הצטיידותו של הצד השני במערכות התקפיות. במלים אחרות, הצטיידות במערכות מיגון תהיה על הצד הלא נכון של עקום ה-Cost Exchange, אחד המדדים המודרניים ליעילותן של מערכות נשק.

מצב זה לא י שאר כך לעולם. עם התרחבות מאמצי הפיתוח והתפשטות השימוש באמצעים כאלה, סביר להניח כי הן התשתית הטכנולוגית עבור מערכות היירוט והן המצאי שלהן, יתרחבו במידה כזו שמחירן ירד במידה ניכרת.

סיכום

טילים בליסטיים טקטיים מכניסים מימד חדש גם בלחימה הקונוונציונלית. הפעלתם הנכונה יכולה לגרום לקשיים אצל הצד המותקף, בעיקר אם תקיפה כזו מהווה מהלך פתיחה למלחמה כוללת והיא באה בהפתעה. יתרונם העיקרי הוא ביכולתם לחזור דרך כל מערכי ההגנה האנטי-אווירית הקיימים כיום ובאופן כזה לפצות במידת מה על נחיתותו של כוח אווירי גרוע.

עם זאת יש לזכור כי במרבית המקרים מהווים

הסוף בעמוד 64

תכנית הכשרת המפקד במכללה לפו"ם הערכה מחדש

תא"ל עוזי לב-צור*

שדה הקרב המודרני

שדה הקרב המודרני והפיתוח הטכנולוגי של מערכות הנשק, אפשרו לעוצבה האופרטיביות להשפיע באורח קונקרטי – על-ידי אש ותמרון – על עומק שדה הקרב שעד כה היווה מרחב התעניינות בלבד.

בעבר פעלו כוחות היבשה בדרממדיות של שדה הקרב: עומק ורוחב.** כיום נודעת למימד האווירי חשיבות רבה, העוצבה משתפת פעולה עם גורמי האוויר ואף יחידה קטנה משתפת פעולה עם מסוקים. לעובדה זו, המייצגת את השילוב ההולך וגובר של מערכות נשק ואופני תמרון חדשים, נודעת השפעה על עבודת המטה. קצין המטה נדרש לעבודות תיאום עם גורמים רבים מבעבר, ועליו להפעיל מערך של אמצעי עזר ושליטה, שיעבדו נתונים רבים יותר ומהר יותר. המידע מתקבל בזמן אמיתי ותהליך קבלת ההחלטות יהיה מואץ. את כל אלה יש להביא בחשבון בעת עיצוב תכני ההדרכה בביה"ס לפיקוד ולמטה ובשעת קביעת הנושאים שיילמדו בו. על ביה"ס להנחיל לחניך את הרכיבים המקצועיים הדרושים למפקד ברצף התהליך הפיקודי:

- הערכת מצב – היכולת לקבל החלטה נכונה ולנסחה בבהירות.
- ידיעה מעמיקה של תורות לחימה בצורות הקרב השונות.
- הכרת המערכת המוציאה לפועל את הוראת הפיקוד כלומר: עבודת המטה האינטגרטיביות והכרת מערכות עזר לפיקוד ולשליטה כחלק מהכשרה טכנולוגית נרחבת.

המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה פתחה את שעריה ב-1954. מטרתה – כפי שנוסחו ופורסמו כשנה מאוחר יותר – היו: "להכשיר קציני מטה שיוכלו למלא כל תפקיד במטה המתאם בדרגות הגבוהות. על בית הספר – – להניח את היסודות לעתיד, להתפתחות נוספת, אשר תכשיר את החניכים לשאת באחריות בדרגים גבוהים יותר."

במטרת המכללה, כפי שהוגדרה על-ידי מקימה, ניכרת השפעת המכללה למטה הבריטית.

בחלוף השנים נשתנתה הגדרת המטרה ובעיקרה היא כיום "להקנות לחניכים יסודות בפיקוד ולהכשירם לתפקידי מטה וניהול ברמת האוגדה". כלומר לא עוד מכללה למטה, אלא מכללה לפיקוד ולמטה.

לא רק הגדרת המטרה השתנתה אלא גם מהות בית הספר עברה כברת דרך נכבדה. עם זאת יש לזכור כי שדה הקרב בכלל – ובהתאמה לו גם צה"ל – עברו שינויים ותהפוכות, ואלה מחייבים בדיק בית במסלול ההכשרה של הקצין ובעיקר במכללה לפיקוד ולמטה.

מטרת הדברים הבאים היא לבחון – לאור אתגרי שדה הקרב המודרני – מהם השינויים הנדרשים בפר"ם בתכנים ובשיטות ההדרכה כאחת. במסגרת זו ראוי לבדוק גם אילו נושאים ואילו שיטות הדרכה הוכיחו עצמם כמועילים וכמתאימים ויש להתמיד בהם, ומהם החידושים שיש לאמץ.

* מפקד המכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה.

(1) אל"מ א' רבינוביץ' [אלוף אהרן יריב – המערכת], דברי פתיחה למחזור ב' בביה"ס לפיקוד ולמטה, מערכות, צ"ו נובמבר 1955, עמ' 95.

- הכרת סוגי הלוחמה (לוחמה אלקטרונית, אב"ך וכד').
- הכרת צורות הפעלה טקטיות בשטח (כגון שטח הררי, שטח מדברי, שטח בנוי).
- הנחלת כישורי ניהול נדרשים למפקד.

על המפקד וקצין האג"ם ללמוד את תורת החילות, ולשלוט בכל רזי ציוות הכוחות והארגון שלהם לקרב, כולל הכרת אמצעי לחימה חדשים, העקרונות שעליהם הם בנויים וכן הקשר בין היישום הטקטי לבין מערכות הנשק.

שדה הקרב המודרני והשלכותיו על מאפייני תפקודם של המפקד וקצין המטה, מציבים בפני המכללה את האתגר למצוא מענה הדרכתי תואם לרמת הדרישות של שדה הקרב. על מענה זה להתאפיין הן בהרחבת הבסיס התורתי, והן בתרגול עבודת מטה באופן סימולטיווי לצפוי בשדה הקרב המודרני.

בצד בחינת התכנים והשיטות הנגזרים מהתפתחות שדה הקרב, אל לנו לשכוח כי יתרונו הגדול הוא בעובדה שנילחם הן בהגנה והן בהתקפה בקווים פנימיים. יתרון זה מקנה לנו את היכולת להכיר מראש את השטח, את האויב ואת דרכי פעולתו, ולצמצם את החלקים הבלתי צפויים. חשוב אם כן לאמן את החניכים ולהכשירם על בסיס גזרות הלחימה וצורות הקרב הצפויות בה בהתאם לתכנונים אופרטיביים של צה"ל.

שיטות הדרכה מתקדמות

אחת ההשלכות של הכנסת נושאים חדשים לפר"ם, תהיה שינוי בשיטת ההכשרה, ויישום שיטות הדרכה חדישות. בחינת הקיים מלמדת כי מגוון שיטות הלימוד שפותחו אינן מכוונות ואינן מתאימות לסוג ההכשרה הנדרש כיום. לא פותחו שיטות לימוד חדשות להוראת עבודת

** על המימד הנוסף בשדה הקרב היבשתי ראה במאמרו של פון זנגר אונד אטרלין בגיליון זה – המערכת.

המטה, כפי שתדרש בשדה הקרב העתידי, ולא גובשה דרך לפתח את יכולת החשיבה.

פוחתו שיטות לימוד כגון הדרכה באמצעות מחשב, או למידה יחידנית. אך אלה ניתנות ליישום, ואף מיושמות, רק בחלקים מזעריים של תכנית הלימודים בפר"ם. גם שיטות הלימוד שפותחו בתחום פיתוח כישורי הניהול של המפקד הוכנסו לתכנית הלימודים. חשוב אפוא להתמקד בפיתוח שיטות לימוד להוראת עבודת מטה, ולמצוא דרכים להתמודד עם חומר לימוד המחייב שקילה רב-ממדית. שיטות אלה, משתפותחנה, תיבחן אפשרות לשלבן בפר"ם.

ראוי להעיר כי בשיטת ההדרכה הקיימת רצוי היה לנסות למצוא – לפחות בחלק מן הנושאים – תחליפים לשיטת ההוראה הפרונטלית הנקוטה כיום ברוב נושאי הלימוד. שיטה זו אמנם נוחה בהיבטה הארגוני אולם יעילותה מוטלת בספק.

שיטות הוראה נוספות שיש לבחון הן הלימוד האישי וקבוצת הדין: הלימוד האישי, שבו החניך לומד בעצמו, אף הוא אינו פטור ממגבלות. אמנם שיטה זו מאפשרת לחניך להתקדם בחומר הלימוד על פי הקצב האישי שלו, אך דומה כי יש להעדיף על פניה את קבוצת הדין התורמת יותר ממנה להפריית המחשבה. עם זאת אילוצים שונים כגון: מגוון רחב של תחומי לימוד, משך קצר של זמן ועוד, מחייבים להמשיך בשיטת ההרצאות הפרונטליות לפחות בחלק מן הנושאים.

שומה עלינו למצוא את מידת האיזון האופטימלי בין שיטות הלימוד האישיות, הדינאיות הצוותיות וההרצאות הפרונטליות, ולהביא בשילוב זה לניצול יתרונויהן היחסיים של כל השיטות גם יחד.

הכשרה מקצועית אזרחית מול הכשרה צבאית

שאלה נוספת שראוי להעמיד לדין היא מהי מידת הדמיון (או השוני) בין הכשרה למקצוע הצבאי של מפקד וקצין האג"ם לבין הכשרה למקצועות אזרחיים בעלי רמה דומה של מורכבות ואחריות כגון, רופא, עורך דין, פסיכולוג וכד'. ההכשרה בחלק ממקצועות אלה מבוססת על שני שלבים: הראשון, לימוד תאורטי נרחב של בסיס המקצוע והשני, תקופת התמחות (סטאז') והסמכה באמצעות בחינה. רק מעבר כל השלבים הללו מקנה, בסופו של דבר, רישיון לעסוק במקצוע. נראה שגם במסגרת ההכשרה לתפקיד הצבאי ראוי היה לאמץ מסגרת דומה. אולם להכשרה הצבאית מבנה שונה.

קצין המסיים את הכשרתו בבית הספר לקצינים ומוסמך לקצונה מוצב למלא תפקיד,

ולאחר פרק זמן, שבו מילא מספר תפקידים, שב ללימודים לקורס מ"פים או קורס מקצועי מתקדם. לאחר שורת תפקידים נוספים הוא מגיע אל המכללה לפר"ם ובסיומה – כמו גם בסיום הקורסים הקודמים – אינו נדרש לתקופת התמחות מבוקרת ולא לעמידה בבחינת הסמכה מעשית.

רצוי היה אפוא לשלב תקופת סטאז' (קרי: תרגול מונחה) בתוך תקופת ההכשרה ולשלב באופן נכון את שני האלמנטים – הלימוד העיוני וההתנסות המעשית – בתוכנית כוללת. אולם משך הזמן המוקצב ללימודים במסגרת פר"ם – שנה אחת – הקצר במכפלות ממשכי לימוד במוסדות האזרחיים להשכלה גבוהה, אינו מאפשר להרחיב את הבסיס התיאורטי בתחומי תוכן רבים, ואנו נדרשים להסתפק במינימום ההכרחי.

צרכי הצבא מול רצון הפרט

אחת הבעיות שיש להתמודד עימן כאשר מתווים את תכנית הלימודים בפר"ם היא: כיצד ניתן למצוא את שביל הזהב בין צרכיו של הצבא למצות את תקופת הלימודים בפר"ם כדי להקנות לחניך לימודי צבא הכרחיים ונדרשים, לבין רצונם של החניכים – בדרגות הביניים ובגיל שבין 25-30 – לרכוש השכלה גבוהה המזכה בסופו של דבר בתואר אקדמי.

רמת ההשכלה הפורמלית של החניכים בפר"ם נמצאת במגמת עלייה מתמדת, ומאפשרת להם להתקבל ללימודים במוסדות האקדמיים השונים. לימודים כאלה עדיפים בעיני רבים מהם על פני לימודי הצבא בשל התועלת – כך הם סבורים – שיביאו להם בחיים האזרחיים. צה"ל מצידו אינו מאפשר לכל החניכים הללו לצאת ללימודים אזרחיים, בנוסף ללימודים הצבאיים. סתירה זו בין רצון הקצין לבין המציאות ניתנת לפתרון ע"י שילוב בין הלימודים האקדמיים ללימודים הצבאיים.

שילוב זה יכול להיעשות בדרכים שונות, ואחת מהן היא העמקת הלימודים הצבאיים בצד הלימודים האקדמיים ושילובם אלה באלה.

דרך זו של שילוב שני הדברים, מביאה לחניך פר"ם תועלת כפולה: לימודים צבאיים ברמה גבוהה יותר (המוכרים אקדמית) לצד התקדמות לקראת רכישת תואר אקדמי. מכל מקום חשוב לזכור כי המכללה לפיקוד ולמטה הייתה במשך שנים רבות נתיב שהוביל קצינים רבים אל הלימודים המקנים תואר אקדמי, וכדאי לשמור עליה ככזאת.

סיכום

השינויים המתבקשים בתפעול עוצבות ברמה המערכתית והטקטית, תובעים מאיתנו להרחיב

ולהעמיק את בסיס הידע התיאורטי של הקצין, יחד עם תרגולו במאפייני עבודת המטה, כפי שידרשו בשדה הקרב המודרני. כל זאת ביחס נכון ולא על חשבון העשרת ידיעותיו הרלוונטיות לגזרות הלחימה הוודאיות שבהן תתחולל המלחמה הבאה. אתגרי שדה הקרב המודרני אמנם מנחים אותנו לעבר העמקת התכנים הצבאיים, אך עם זאת עלינו לזכור את רצון הקצינים לזכות בתואר אקדמי, ולכן יש לשמור על דרך שבה הלימודים במכללה יקדמו את החניך והבוגר להגשמת שאיפתם זו.

הדברים שהובאו כאן מובילים למסקנה, כי יש צורך להאריך את משך הלימודים במכללה לפר"ם, אך הנחת המוצא הייתה שלא יהיה ניתן לבצע זאת הלכה למעשה וכי משך הלימודים בפר"ם יישאר 12 חודשים. עם זאת מובן מאליו שיש להאבק באותם קולות הקוראים לקיצור משך הלימודים בפר"ם.

ראוי אפוא לפעול נמרצות להעמקה, להרחבה ולשיפור של הלימודים הצבאיים לא רק כדי שיוזכו בהכרה אקדמית, אלא גם ובעיקר לתועלת צה"ל וקציניו. לצד כל אלה יש לשקול בכובד ראש להתנות את קידום של קצינים לתפקידי מג"ד וקציני מטה באוגדה בסיום בהצלחה של הלימודים בפר"ם*.

קביעה כזאת כמו גם כל השינויים והשיפורים שהוזכרו כאן, לא זו בלבד שתוסיף כבוד ויוקרה לפר"ם, אלא אף תהווה תרומה חשובה להעלאת רמתו של הפיקוד הבכיר בצה"ל.

* במטכ"ל הנוכחי רוב האלופים בוגרי פר"ם ורצוי לשמר מגמה חיובית זו.

כאז כן עתה

קובץ תעודות בריטיות מימי המרד הערבי 1936-1939

תרגם והביא לדפוס

אל'מ אורי דרומי

זו רלוונטית לימינו. יש לזכור, עם זאת, ארבעה הבדלים עיקריים בין מאורעות תרצ"ו להתקוממות היום:

א. מידת הגיבוש בקרב המתקוממים היום עולה על זו ששרדה לפני יותר מיובל שנים. המרד הערבי התפורר לא רק בשל אמצעי הנגד של הבריטים וההתגוננות היהודית, אלא גם – ובעיקר – בשל הפירוד, הפיצול, והטירור הפנימי.

ב. ההתקוממות היום אלימה פחות מזו של תרצ"ו-תרצ"ט, אשר נפתחה ביריות ולוותה לאורך כל מהלכה באש חיה. ראשיתה של התעודה הראשונה מעידה על המספרים העצומים של הנפגעים.

ג. כוחות הבטחון בשני המקרים ניצבו מול תופעות של התקוממות עממית – שביטות, הפרות סדר, מחסומי דרכים, מטעני חבלה. אבל הערבים בתרצ"ו – בניגוד לימינו – פעלו הרבה יותר בכנופיות חמושות, לעתים לאור היום, והדבר איפשר לבריטים להפעיל כנגדם כוחות צבאיים בדרך הלוחמה הזעירה או הסדירה, ולנצחם. לנצחונות הבריטיים היו לא רק משמעויות מבצעיות אלא גם השלכות פסיכולוגיות מרחיקות לכת: השלטון הצטייר יותר ויותר כמי שידו על העליונה.

ד. ב-1936 שרר בארץ-ישראל שלטון אזרחי לחלוטין, ושמירת הסדר הופקדה בידי המשטרה. רק באיחור רב, משהחמירו המהומות, נשקלה השלטת משטר צבאי והזעקת תגבורת של יחידות צבא. גם משהוטל משטר צבאי, הפריעו החיכוכים בין הרשויות השונות לדיכוי המרד, כפי שמתבטא הדבר בתעודה הרביעית. בימינו, לעומת זאת, שרר ממשל צבאי ביהודה, שומרן וחבל עזה מלכתחילה.

העליון החדש, הגנרל ויוול, בתי דין צבאיים שעל פי תקנות החרום יכלו לדון למוות כל אדם שנשא נשק או שנתפס במעשי רצח וחבלה. פסקי הדין שלהם לא היו ניתנים לערעור, ונזקקו לאישורו של המפקד העליון, ובמקרה של גזר דין מוות גם לאישור הנציב העליון. באותו חודש הועלה לגרדום שייח' פרחאן אל סעדי, ראש כנופיה בן שבעים. בדצמבר התחולל קרב ליד כפר עראבה ובו הוכתה קשות כנופיית עבדאללה אל-אצבח. כפרים שלמים בגליל נכבשו והוצבו בהם מאחזים (ראה תעודה מס' 6).

בינתיים קיבל קפטן צ'ארלס אורד וינגייט אישור להפעיל את פלוגות הלילה המיוחדות שלו, ואלה אכן עשו חיל בלחימה בכנופיות. משלא הספיקו האמצעים הקיימים הוזרמו לארץ כוחות נוספים, ובאוקטובר 1938 כבר היו בארץ-ישראל שתי דיוויזיות. העיר העתיקה בירושלים, ש"נכבשה" על-ידי הכנופיות נכבשה מחדש על-ידי הצבא. מקרים של יריות על חיילים גררו עונשים כבדים: בתים ששימשו מקלט למחבלים נהרסו; פרדסים וכרמים ששימשו מחסה נעקרו; הוקמו מחנות מעצר לחשודים בגליל ובשומרון; ויחידות צבא שאנשיהן נהרגו מהמארב או נפגעו ממוקשים ביצעו בכל הזדמנות פעולות נקם. (ראה תעודה מס' 5). בגליל המערבי נערך מסע עונשין גדול. כפרים נסרקו, מאות בתים נהרסו, חשודים הובאו בפני הנכבדים, וכל אחד בנפרד היה חייב לזהותם. כן נעשה שימוש רב במשתפי פעולה. בנובמבר 1938 הנהיג הצבא חובת נשיאת אישור נסיעה מיוחדת בדרכים. "מפקדת המרד הערבי" בדמשק אסרה על הערבים, באיומי רצח, לשאת את האישור, אך הצבא התעקש, וטורי הממתנינים שהשתרכו במשרדי הרישוי סימנו את תחילת התפוררות המרד.

על המרד הערבי, או המאורעות, נכתב בהרחבה. בחרנו להביא דווקא תעודות בריטיות, משום שגישתו של השלטון הבריטי להתקוממות

פורענויות מתחילות, כנראה, בדרכים. ב-15 באפריל 1936 עצרו ערבים חמושים, רעולי פנים, מספר מכוניות שנסעו בכביש חיפה-תל-אביב, ליד תולכרם, שדדו את נוסעיהן והרגו את ישראל חזן, סוחר עופות בן שבעים, ופצעו קשה שניים אחרים. למחרת נרצחו שני פועלים ערבים שעבדו במטע בננות יהודי ליד ירקונה. מיד פרצו השמועות: ביפו התגודדו ערבים נזעמים וסיפרו כי היהודים כרתו את ראשיהם של שלושה ערבים. בירושלים סופר שהיהודים הרגו בין שלושים לחמישים ערבים והסתירו את גופותיהם. עד מהרה התפשטו המאורעות לכל רחבי הארץ, הוכרזה שביתה כללית והתחולל למעשה מרד ערבי נגד השלטון.

המרד החל בשביתה כללית, מלווה בפגיעה ביהודים ובאנגלים. תגובת השלטון היתה איטית והססנית (ראה תעודה מס' 1) אבל בספטמבר 1936 הגיעו לארץ ישראל כוחות רבים והגנרל דיל התמנה כמפקד עליון והחל לדכא את המרד בתקיפות (על לקחיו ראה תעודה מס' 3). אלא שבאוקטובר סיימו הערבים את שביתתם, והממשלה הבריטית החלה בנסיונות פיוס כלפיהם. נשמעה ביקורת קשה על אופן ההתמודדות של הממשלה עם המרד בראשיתו (ראה תעודות מס' 2, 4). בקיץ 1937 סיימה ועדת פיל את עבודתה, ובספטמבר, לאחר הפוגה של כשנה, חידשו הערבים את המרד, ברצחם את מושל הגליל, לואיס אנדריוס.

תגובת הבריטים הפעם היתה מיידית ותקיפה ללא השוואה. הוועד הערבי העליון, הגוף המייצג של המורדים, פורק ואנשיו הוגלו; המופתי, חאג' אמין אל חוסייני, הודח ממשרתו כנשיא המועצה המוסלמית העליונה, וברח ללבנון; הוואקף, כמוסד אוטונומי, התבטל; הוועדות הלאומיות הוכרוזו כבלתי חוקיות; מאות מנהיגים נאסרו, וחמישה מהבולטים שבהם הוגלו לאי סיישל. בנובמבר 1937, הוקמו על פי דרישת המפקד

תעודה מס' 1

איגרתו של הנציב העליון בארץ- ישראל, סר ארתור ווקופ, אל שר המושבות, אורמסביגור, מ"מ באוגוסט 1936.

הצבא להשליט סדר, ואין כל סימן שקרבים למטרה זו. להיפך, אם הפקידים הערבים יצטרפו לשביתה הכללית, והמופתי ירים סיסמא דתית ויסגור את המסגדים או אם כנופיות מזוינות ייכנסו לארץ מסוריה ומעבר-הירדן - יהיה המצב הרבה יותר רציני אפילו מאשר הוא עכשיו. ויש מפני כך צורך לסקור את המצב ולהחליט על מדיניותנו העתידה. מטרתנו הקרובה ברורה - החזקת הפרסטיז'ה הבריטית והקמת הסדר והחוק במהירות האפשרית. אולם, כפי שהצהיר מזכיר הממלכה ביום 10 ליוני 1936 - אין זו מטרתנו היחידה. מטרתנו היא גם לבצע סידור אשר לא יניח את העם המוסלמי במרירותו וזעפו המוכן בכל הזדמנות למרוד שוב.

והנה אם אנו משתמשים בפעולה צבאית ואווירונת דרסטית לשם הקמת סדר וחוק אנו יכולים לבצע את המטרה הראשונה, אולם בוודאי שנסכן - אם לא נחריב - את השנס להצליח במטרה השנייה. עובדה בולטת זו היא שהגדילה את קשיינו ואת קשייו של מפקד האוויר במשך שלושת החדשים האחרונים.

כפי שהמצב נראה לי יש שלוש אלטרנטיבות, שכל אחת יש בה מגרעת, אולם עלינו לנקוט באחת מהן ולהוציאה לפועל.

א. המשכת המדיניות הנוכחית וקווי פעולתה ושיטותיה. כבר ציינתי לעיל - ומפקד האוויר מסכים לכך - שמדיניות זו אין בה סיכוי להצלחה מהירה בהקמת הסדר. בשיטה הנוכחית אין הצבא מסוגל לבצע יותר משאנו עושים עכשיו. ייתכן שהאויב פועל עכשיו בתוך קשיים גדולים יותר משנראה לעין, קשיים שעלולים להביא את השביתה להתפוררות וההתקוממות להיפך. ייתכן שגורם חיצוני, כהתערבות המלכים הערבים, עלול לכל הפחות לפלג את ההתנגדות המאוחדת לכוחות הממשלות. נורי פשה נמצא פה עכשיו כאורחי, והוא מבטיחני שהוא יאמר לערביי ארץ-ישראל שעליהם להפסיק את התנגדותם הנוכחית. אני מקווה שהמנהיגים יקשיבו לעצתו, אולם בהערכה זו עלינו לראות עובדות כמו שהן ולא כמו שהייתי רוצה שתהיינה.

ב. האלטרנטיבה השנייה היא מתן כמה הנחות לאלה שחשוב מאוד שנעמוד אתם בקשרי ידידות בשנים הבאות, אולם מבלי לתת הנחה מסוג כזה אשר ייצור רושם של כניעה לאלימות ומהומות שלא יוכלנו לחסל אותן בדרך אחרת.

אם לנקוט בשיטה של הנחות מתונות - קשה להגיד מה הן ההנחות הדרושות למען הבטיח גמר שיטת האלימות. ההנחות צריכות להתקבל על לב הקיצונים, אחרת איני מאמין ששיטות האלימות יחוסלו. הקיצונים מורכבים משבאב או מפלגת הצעירים ומפלגת האיסתיקאל המונהגת עליידי עוני ביי עבד אל-האדי. איני מאמין שלמופתי יהיה אומץ-הלב לעמוד בגלוי נגד דרישות מפלגה זו. איזו פעולה נצטרך לעשות מאחורי הקלעים - קשה להגיד מראש. יש כמה גורמים המשפיעים על איש ערום זה, ואולי פחדו העיקרי הוא להישאר קרח מכאן וקרח מכאן, נאשם עליידי ידיים ואויבים כאחד בבגידה בעניין הערבי. וקלושה התקוה להיעזר עליידי בן אדם זה.

נמנעת בקביעות מדיון על קונצסיות (הנחות), מפני שידעתי שכל דיון כזה יראו בו סימן של חולשה ויוכרז כהוכחה שממשלת הוד מלכותו נחלשת ושיטות אלימות זוכות בדן. אבל מבלי להתחייב או לחייב את ממשלת הוד מלכותו יש בידי לבחון את דעת כמה מנהיגים מקרב אלה של עוני ביי. אם תאשר זאת אתאמץ להביא לידי הסכם על פי קווים אלה: הצהרה מצד המנהיגים הערבים הקוראת לכל העם להפסיק אלימות והפרת חוק.

הפסקת עליה עד שממשלת הוד מלכותו תפרסם החלטותיה בדבר מסקנות הוועדה המלכותית.

חנינה לכל הנאשמים לא במעשי אלימות והבטחת פטורים ממאסר

המהומות בארץ נמשכות כבר יותר מארבעה חדשים. במשך זמן זה נהרגו כ-65 יהודים, כתשעה חיילים וטייסים נהרגו ו-71 נפצעו, וכשמונה שוטרים נהרגו ו-88 נפצעו. התחבורה בארץ נפגעת כל הזמן באופן קשה, הטלת אימה נמשכת והחיים הכלכליים מופרעים מכל צד. באותו זמן

הצבא הבריטי הודף התפרעות בירושלים

מתגברים כוחות המורדים ומרצם מתחזק למרות מספר האבידות הרב שלהם, הנערך בקירוב תשע מאות הרוגים ופצועים מתוך שורותיהם. הספקת הכסף והנשק יש לשער מתרבה ולא נפחתת.

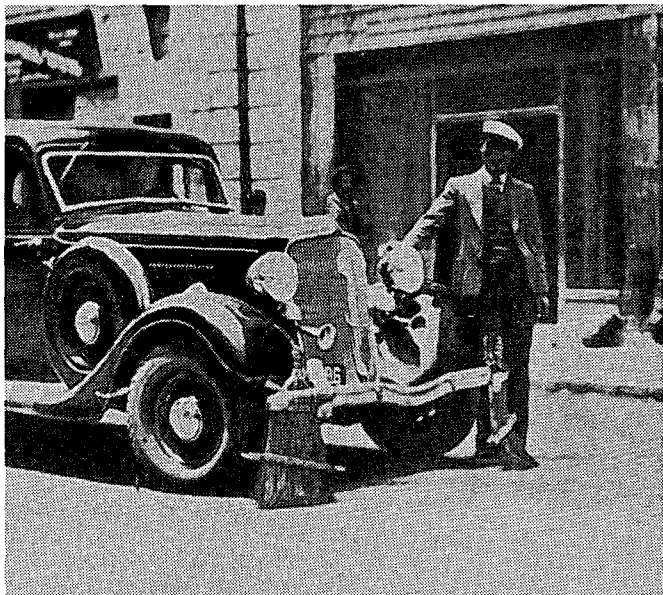
הכנופיות המזוינות לא נהרסו ולא שותקו עליידי הפעולה הצבאית כאשר קיוויתי, ומקרי הרצח והטרור האינדיבידואליים נתרבו מאוד.

המנהיגים הערבים נמצאים במצב שאין ממנו נסיגה כי אין להם שליטה על הקיצוניים כל עוד לא יוכלו להראות לציבורם על אילו הנחות, אשר לדעתם רק הן עלולות לשמש גשר לחיסול המהומות. הצבא הנוסף שהואלת לשלוח שימש עד עכשיו מניעה להתקפה על היהודים בקנה-מידה רחב, ומנע את הפיכת הארץ לתוהו ובוהו. אך למרות כל המאמצים, למרות העבודה הקשה והמסורה של המפקדים והחיילים לא עלה בידי

נקמה ברוטליים נעשים יותר תכופים – סבורני שדרוש איזה שינוי במדיניותנו.

לדעתי יש לדחות מדיניות של הפחדת הארץ עד אשר כל שאר האמצעים יעלו בתוהו, מכיוון שמדיניות זו תחטיא את מטרנתנו השניה. איני ממליץ על קונצסיות לאלימות. אני מציע שתתן לי סמכות לברר עם המנהיגים הערבים מה הן דרישותיהם המינימליות. דרישות אלה אעביר אז אליך – ואם אפשר נמלא אותן. אם אין לקבלן תתן לי הוראה להודיע למנהיגים הערבים שממשלת הוד מלכותו לא תקבל דרישותיהם, ואם מנהיגים אינם עושים מיד ובגלוי את כל אשר בידם למען חסל את האלימות – הרי ממשלת הוד מלכותו תוכרח להשתמש בצבא ובאווירונים למען הקמת הסדר בכל רחבי הארץ בלי כל דחיות, גם אם זה יביא לידי סבל גדול בתוך העם בכללו.

אם ניאלץ לאחוז במדיניות זו עם כל המגרעות הקרובות והתמידיות, מוטב לדעתי להכריז מצב מלחמה, לכל הפחות במחוז שומרון, למען שהאחריות למעשי הטירור תפול על המפקד הצבאי ולא תחול המרירות בשנים הבאות על האדמיניסטרציה האזרחית.

לשיבוש התנועה בכביש ולהטרדה הניחו הערבים אבנים וסלעים או פיזרו מסמרים על פני הכביש. מימין: פינוי האבנים מן הכביש; משמאל: פינוי המסמרים בעזרת מטאטא שהורכב על פגוש מכונית

לערבים המעורבים במהומות הנוכחיות, שלא נאסרו עדיין ושלא הוכחה עדיין אשמתם במעשי פשע מסוימים.

יש לזכור שהערבים איבדו אמונתם בהבטחות בריטיות, ומכיוון שהם עכשיו מרינפשי ידרשו מעשים ולא הבטחות. גם כוח המנהיגים להשיב הסדר לא יהיה אולי אפקטיבי כל עוד ממשלת הוד מלכותו לא נענתה במידה ידועה לדרישותיהם. ומשום כך יהיה צורך להגשים שתי ההצעות הנזכרות לעיל בטרם הוקם הסדר במלואו, אולם לא בטרם פירסמו המנהיגים כרוז להפסיק השביתה ומעשי האלימות.

כל הזמן החזקתי בדעה שאין לעשות הנחות כל עוד לא הושב הסדר והושלט החוק. אולם עליך להחליט בדבר שאם המנהיגים יקראו בגלוי לחיסול המהומות וקריאה זו תביא לידי הפחתת ההתנפלויות – אם אין זה מן החכמה לעשות הנחה בזמן זה כשמתן ההנחה עלול להשפיע, ולא לאחר-כך, כשההנחה לא תעשה רושם על מהלך המאורעות. עלי להוסיף שפקידים רבים וכמעט כל התושבים (הבריטים) שישבו זמן רב בארץ סבורים שנוכח גידול הרוח הלאומי הערבי, מתן אי-אלה הנחות הוא הדרך היחידה שיש לנו למען השג את שתי המטרות שזכרו לעיל.

תעודה מס' 2

עמדתו של המפקד הצבאי העליון בארץ-ישראל, הגנרל ג'ון דיל, בשלב הראשון של המרד.

א. מכתבו של גנרל ג'ון דיל לגנרל ויוול [שיחליפו בפיקוד על ארץ-ישראל, כשנה אחר-כך], 31 באוקטובר 1936.
...ארתור ווקופ [הנציב העליון] הוא איש מקסים... הוא טוען, ובצדק, שעל שנינו לעשות כל שביכולתנו כדי להגיע להסכמה. אך הסכנה שבהסכמה היא בפשרות הרבות שעלינו לעשות. ארתור ווקופ אהב כל אבן בארץ הזאת, הוא עבד אותה בכל מאודו – והיא איכזבה אותו.

אבל ווקופ, לדעתי, לא מוכן להכיר בכך שאלה שהאמין כי הם ידידיו בגדו בו... הוא שונא את הרעיון של משטר צבאי. הוא חושב שהדבר יותיר פה אנשים זועפים עם רוח מרד בלבם. הוא מאושר מכך שחלה מערכות 316-315

יש נימוק נוסף: העייפות וההפסדים הכלכליים מרובים, והנחה קטנה מסוגלת להביא המהומות לידי גמר. אולם מצב נפש העם הוא כזה שבלי קונצסיה כלשהי לא יחוסלו המהומות.

ג. האלטרנטיבה השלישית, שממליץ עליה מפקד האוויר, פירושה מפנה חדש – מעבר רדיקלי משיטתנו המתונה הנוכחית לאמצעים מכוונים לדיכוי המהומות בזמן הקצר ביותר. "אמצעים אלה יכללו הרעשה אינטנסיבית של כפרים וערים כגון שכם, לאחר שיזהירו מקודם את התושבים לפנות את בתיהם; הכרזת מצב מלחמה בכל הארץ או באזורים מסוימים. אם נוכרח לאחוז באמצעים אלה נראה לי שנצטרך לגרש את המופתי ושאר המנהיגים.

כל הזמן החזקתי בדעה ששיטתנו הנוכחית היא הטובה ביותר, אם לא היחידה העשויה להביא לידי השגת שתי המטרות שצינתי באיגרת זו. אבל היות שהשיטה הנוכחית לא הצליחה להחזיר הסדר במשך ארבעת החודשים האחרונים, והיות שמעשי אלימות מתרבים ומתרחבים ומעשי

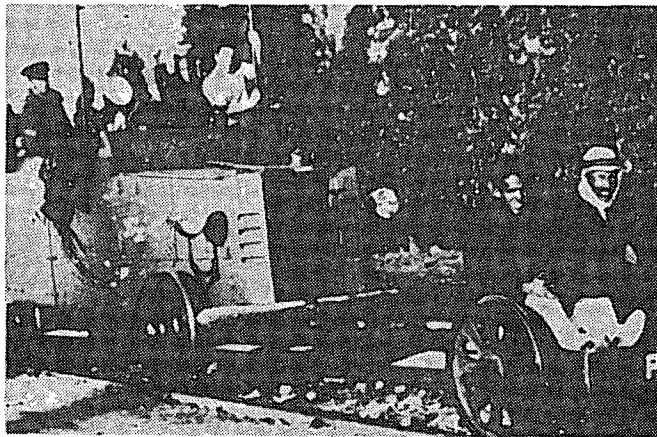
על ממשל בקיסרות, 1934".

ב. אחד המאפיינים הבולטים של המרד היה העדר היוזמה שהפגינו המורדים, אפילו שנעזרו באותו חייל מפורסם פאזוי (אל-קאוקג'ין), וכן חוסר הבנה מוחלט לגודל הצרה שהיה בכוחם לגרום. צריך להשוות את מעשיהם הרפים למה שעשו הערבים כשהתקוממו במסופוטמיה ב־1920, כדי להבין איזו בעיה הייתה עלולה להתפתח כאן.

מאפיין נוסף הוא העדר ההכשרה של המורדים וצידום הדל. יתרה מזאת, הם התגלו כקלעים גרועים מאד.

אך יהיה זה מסוכן לסמוך על כך שבפעם הבאה יהיה מצב העניינים דומה. זהו המרד הרביעי בארץ־ישראל, וכל מרד התגלה כרציני מהקודם לו. למרות זאת ניתן היה לנקוט הפעם בפעולות שאי אפשר היה לנקטן במסופוטמיה ב־1920 או בהודו בכל זמן שהוא. יהיה זה לגיטימי ליטול את הסיכונים הללו כל זמן שהאימון הדל והעדר היוזמה של האויב מאפשרים זאת; אך יהיה זה אוילי ביותר להמר שניתן יהיה לעשות זאת בפעם הבאה, כאשר הם יהיו מאומנים יותר ומן הסתם יזכו לסיוע מן החוץ...

ג. לקח נוסף שנלמד הוא שכל חייל חייב להיות מסוגל לדאוג

מימין – כנופיות מבצעות חבלה במסילת ברזל. משמאל – בשלב השני של המאורעות נהגו הבריטים להסיע לפניהם את מוכתר הכפר ובנו כדי להרתיע מלמקש את המסילה

רגיעה מבלי שננקטו צעדים חמורים. אבל הרגיעה היא רק שביתת נשק זמנית. הארגון הערבי כולו, תחת הנהגתו של רב־הנבלים המופתי, מוכן לחדש את המרד ברגע שמסקנות הוועדה המלכותית לא ימצאו חן בעיני האוכלוסיה הערבית.

הטעות החמורה הייתה בהכנסת המלכים הערבים לתמונה. מעתה הם יחשבו שיש להם מלה בענייני ארץ־ישראל. יתרה מזאת, הם מנעו את הכרות המשטר הצבאי, משום שלא יכולנו לפעול בזמן שהתנהלו השיחות, אותן עודדנו. וכך, המנהיגים הערבים יכלו להציל את כבודם, במקום שנפיץ אותם לכל רוח...

כפי שהדברים נראים לי, ארתור ווקופ מלא אהבה, מנהל עם ידע ודמיון, אבל אינו שולט.

כל הנאמר לעיל הוא לעיונך בלבד...

ב. גנרל דיל לשר המלחמה, 30 באוקטובר, 1936.

...[מדיניות זו] דורשת כוחות רבים למשך זמן רב מאד... חיל המצב בארץ־ישראל גדל פי ששה בין 22 באפריל ל־7 בספטמבר, מאז שממשלת הוד מלכותו החליטה על השינוי במדיניות. זוהי גם מדיניות שמפגרת

לעצמו בתנאים קשים לתקופות של 48 שעות. אחרת, החייל לא יוכל בשום אופן להתמודד עם הלוחמים הערבים הבלתי סדירים...

4. מכוניות משוריניות

א. בכבישים ובדרכים נאותות, תרומתן של המכוניות המשוריניות לסוג זה של לחימה לא תסולא בפז, אלא שעבירותן בשטח היא מוגבלת. ערכן רב בליווי שיירות ובסירות ליליים.

ב. יש ללוותן במכונית אחת לפחות, שתסיע חיילים רגלים שיפנו מחסומי דרכים, יסרקו ויתפשו את נפגעי האויב ואת התחמושת שלו. יעילותן הוגברה כשצורפה אליהן משאית עם תותח "פום פום" או שלוש ליטראות, ובלילה משאית זרקור. למרות שהדבר טרם נוסה, יש להניח שצידוף משאית מרגמה אליהן עשויה להיות יעילה.

ג. ירי תוך כדי נסיעה במכוניות המשוריניות הוכח כבלתי מדויק לחלוטין, בשל חצובות גרועות, אך ההשפעה המוראלית הייתה ניכרת.

ד. מפקד הח"ד חייב להיות בקשר מתמיד וצמוד עם מפקד המכוניות המשוריניות, ולדווח לו על מיקום כוחותיו, אחרת

אחרי האלימות המתגברת, עלידי כך שמגדילים את מספר הכוחות המגינים ומונעים כל נסיון לדכא את המרד באופן מיידי ונחרץ. היא סובלת מחסרון נוסף, והוא שאנו מרשים למארגנים ולמנהיגים של המרד להסתובב חופשיים, במסווה של אזרחים שלווים, בעוד שאחרי הכפופים להם, שחשיבותם פחותה, יחסית, נענשים בחומרה אם הם נתפסים... המדיניות הסובלנית הובילה לשימוש בכוחות גדולים יותר ולסבל רב ואובדן חיים רבים יותר ממה שהיה קורה לו היו ננקטים מלכתחילה צעדי דיכוי חזקים.

תעודה מס' 3

הערות ראשוניות על לקחי המרד בארץ־ישראל, 1936, מסמך בהקדמת גנרל דיל, מפקד הכוחות הבריטיים בארץ־ישראל ובעבר הירדן, 5 בפברואר 1937 (קטעים נבחרים).⁵

פסקה א'

הפעלה טקטית של גייסות באופן כללי

1. כללי

א. ניסיון המרד אישר את תקפותן של ההנחיות שניתנו ב"הערות

האש של המכוניות המשוריינות תסכן את כוחותינו או שתהיה בלתי יעילה.

ה. יש לזכור את מגבלותיהן של המכוניות המשוריינות מול אויב הנוקט יוזמה של ממש. הרי כל כך קל למקש ולהציב מכשולים כנגדן, שאך מפליא הוא שלא נעשה יותר בתחום זה.

5. חי"ר

א. מלת המפתח לפעולה מוצלחת של חי"ר בסוג לוחמה זה היא ניידות. על הכבישים הדבר יושג רק על-ידי הקצאה נדיבה של כלי רכב, ובשטח – על-ידי כושר גופני, ציוד קל ונחישות...

ב. הקצאת חיילים נוספים שיתחלקו בנשיאת מקלעים ומרגמות איפשרה לשאת אותם במעלה הרים ובמורד ואדיות עד למרחק של 15 ק"מ, מבלי לפגור אחרי הרובאים...

יחד עם זאת, הוברר שבלחימה נגד הפלסטינאים לא היתה הצדקה בהשקעת אנרגיה בהבאת המקלע לפניים. בשלבים מאוחרים יותר נמצא שמהירות ההליכה היא החשובה מכל, ולכן הושארו המקלעים מאחור.

ג. השימוש ברומי רימון וברימוני יד בלילה, ובין סלעים ומערות, הוא חיוני ונוסך ביטחון בחיילים הצעירים...

ה. הלקחים העיקריים הם:

1) החי"ר חייב להיות נייד במלוא מובן המלה, והדבר כולל גם זריזות מחשבה.

2) בכל הזדמנות יש לצוות חוליות שיפעלו כנגד אנפי האויב והעורף שלו, כאשר אש משתקת אותו מן החזית.

3) החי"ר חייב לתפוס את השטחים השולטים, מהם ירד רק עם אש מחפה מתאימה...

5) יש להיזהר מהפקת לקחים מארץ-ישראל בכל זירה אחרת. כפי שכבר צוין, האימון, החימוש וכושר הקליעה של

האויב היו גרועים, והוא נעדר יוזמה. חיילינו רכשו ביטחון אשר מן הסתם יתערער בהודו, או אפילו בעיראק.

יחד עם זאת, מול הפלסטינאים חסרי היוזמה ניתן ליטול, ללא חשש, סיכונים שאסור ליטול בהודו...

פסקה ב' פיקוד בשדה הקרב

8. כללי

א. כאשר מפקדה אחת ממונה על אזור גדול, המדיניות היחידה היכולה להוליך להצלחה בסוג זה של לוחמה, היא ביזור. פירושו של דבר לתת למפקדים בשטח יד חופשית לטפל באירועים מזדמנים ובמצבים פתאומיים. לפני שיעשה כן, על המפקד לדאוג לדברים הבאים:

1) ארגון האזור כך שמינימום כוחות יועסקו בתפקידי אבטחה טהורים ושמשקימום כוחות יופנו ללחימה.

2) הימצאות מספיק כלי רכב בכל מחנה ומאחז, כדי להבטיח תנועה מיידית.

3) עקרונות ברורים לאבטחת הכוחות הלוחמים.

4) פריסה נאותה של הכוחות כדי לקדם כל פעילות אפשרית של האויב.

ב. אם מתעורר הצורך לתגבר חטיבה המוצבת באזור מסוים בכוחות נוספים, מוטב להשאיר את הפיקוד בידי החטיבה המקומית. כמו כן, השיטה המומלצת להפעלת הכוחות המתגברים היא לספח אותם כפלוגות תחת פיקוד החטיבה המקומית, ולא להפעילם במסגרת גדודית, באזור שהוא זר להם לחלוטין.

ג. הוכח שהפיקוד על כוחות בשדה היה קשה בשל תנאי השטח,

שריפת שדות – אחת מפגיעות המאורעות

קשיי התקשורת והסכנה של ירי על כוחותינו.
ד. מפקדי כוחות ויחידות חייבים להיות צמודים לחייליהם...

פסקה ה' אבטחה

19. כללי

העיקרון הראשי שיש להחזיר למוחותיהם של כל החיילים המועסקים בתפקידים אלה הוא שהאבטחה חייבת להיות היקפית ורצופה, ושאינן לרופף אותה אף לרגע, אפילו אם האויב התגלה בכיוון אחד בלבד...

החוויות ממבצעים קודמים עלולות לטפח תחושת בטחון כוזבת. רק לעתים רחוקות תקפו המורדים ח"ד שלנו, אם לא מצאו פתיגות קלים אחרים. הם גם תקפו רק כאשר העריכו שהם נהנים מיתרון ניכר. למעשה, הם גילו יוזמה מועטה ביותר וחרדו מאוד לעורם.

20. תנועה ברכב

א. מכוניות משורינות הנעות בראש שיירה ובמאסף מעניקות אבטחה כנגד הפתעות ומגינות במידה מסוימת על נוסעיהן מפני מוקשים. אחרי הרכב המוביל חייבת לנסוע משאית עם מחלקה שתפקידה לפנות מחסומי דרכים.

ב. כל מקלע שבנמצא יש להציב על הרכבים כך שניתן יהיה לפתוח באש לכל כיוון באופן מיידי, על מנת לאבטח את החיילים בעת ירידתם מהרכבים...

21. תנועה דגלית

א. ארץ ישראל היא אזור המחייב שילוב של לוחמה הררית ולוחמה בשטח זרוע שיחים. כוחות הנעים בעמקים חייבים להיות מאובטחים על-ידי כוחות הנעים על הגבעות, אך לרשותם של אלה הנעים באזורים צפופים, כמו מטעי זיתים, יעמדו רק סירים שינועו במרחק קצר לפנייהם.

ב. חוליות האבטחה הורכבו בדרך כלל מרובאים. נעשה שימוש מזערי בנשק אוטומטי, כי קשה לשאתו למרחקים ארוכים. הערבים, לעומת זאת, חוששים מרומי רימונים, ורומה רימון בחוליית רובאים השלים את כוח האש הנחוץ.

ג. יש חשיבות רבה בסריקת כל המערות שבאזור הפעולה, שכן הן מעניקות מסתור מצוין לערבים. קרו מקרים בהם כוחות שהיו חדשים באזור דיווחו שהשטח נקי, וזמן קצר אחר-כך נתקלו כוחותינו במארב באותו מקום. לאחר שהצלפים שותקו והשטח נסרק היטב בשנית, התגלו מערות גדולות, מוסתרות על-ידי צמחיה עבותה.

ד. הקטע המסוכן ביותר הוא הנסיגה. כאשר הפיני הוא חלק מהתכנית, יש להתחילו מבעוד מועד, על מנת שניתן יהיה להשלימו לפני רדת החשכה. יש לזכור שנשיאת מרגמות ומקלעים בעליות ומורדות תלולים אורכת זמן. במידת האפשר, יש לעשות סידורים על מנת להשאר באזור הפעולה לחניית לילה...

24. אבטחת דרכים

א. מן הראוי לתאר את אופי ההתקפות שבוצעו על התנועה בדרכים. הערבים המקומיים לא היו מוכנים, בדרך כלל, לעמוד ולהלחם. לעתים רחוקות, אם בכלל, היו תוקפים יותר משיירה אחת, באותו מקום, באותו יום. ברגע שהכוחות היו יורדים מכלי הרכב ותוקפים אותם, הם היו נסוגים מיד, כל זמן שלא נפגעו. חוליות המארב כללו, בדרך כלל, בין שבעה לעשרים איש, שהיו פרוסים באופן מרווח. האורבים לבשו גלגמות שחורות וכאשר היו ניחים אי אפשר היה להבחין בהם עד שממש עלינו עליהם. העמדות שבחרו היו מצוינות, הן משום שניתן היה לסגת מהן בקלות, והן משום שהיה קשה להגיע

פסקה ג' תנועות טקטיות

14. תנועת שיירות...

ב. יש לקבוע תרגולת לעצירות קצרות, חניות ממושכות לתיקונים, והתקלות באויב. העקרונות המנחים המתאימים היו:

(1) עצירות קצרות: השיירה עצרה ואחר המשיכה בתנועתה.

(2) חניות ממושכות: הרכב המקולקל הושאר עם כוח אבטחה. שאר הכוח המשיך בתנועתו.

(3) התקלות באויב: בדרך כלל, זו התבטאה בצליפה על כלי הרכב הקדמיים או על האחוריים. התגובה הייתה תלויה במשימה של המפקד. בכל מקרה, אסור שפעילות האויב תשבש את השגת המשימה. במקרים רבים היה עדיף להמשיך הלאה ללא תגובה או להשיב באש מנשק אוטומטי בלבד. במקרים אחרים הושאר חלק קטן מן הכוח כדי לטפל בבעיה המקומית, בעוד עיקר הכוח ממשיך בדרכו.

(4) פעילות המשמר הקדומני: המשמר הקדומני ירד מן הרכב אל שני עברי הדרך. מפקדו ביצע תצפיות ופרס את חייליו בהתאם. הכוח העיקרי עצר, תוך פריסת אבטחה, וכל החיילים ירדו מייד מהרכבים. מפקד הכוח חבר אל מפקד המשמר הקדומני וביצע עמו הערכת מצב...

פסקה ד' מידע

15. מידע מעצירים וכו'

את חקירת העצירים והתושבים המקומיים יש להניח למשטרה. ברוב המקרים לא היה ניתן להשיג מידע בעל ערך כלשהו על תנועת הכנופיות החמושות או תומכיהן מפי התושבים. במיוחד נכון הדבר לגבי אזור שכם, שתושביו הם "כנגד הממשלה, עד האחרון שבהם", ובאותו זמן אף היו תחת השפעתו ושליטתו המלאה של קאוק'גי. באזורים אחרים, היהודים נטו לספר סיפורים מטילי אימה במטרה להחזיק את כוחותינו בסביבה, אך לעתים רחוקות ביותר סיפקו מידע בעל ערך.

לעומת זאת, התושבים נטו לספק מידע טופוגרפי וזה הוכח ברוב המקרים כנכון. כל מי ששלט אפילו באופן שטחי בערבית היה מסוגל להשיג מידע כזה.

באשר להשגת מידע, התברר שאנשי משטרה בריטים דוברי ערבית עדיפים בעניין זה על פלסטינאים דוברי אנגלית.

לסיכום, בעת מרד מסוג זה, אין להניח שיושג מידע מעבר למידע טופוגרפי, שלא באמצעות מודיעים בשכר.

יש טעם בשימוש במאזינים, כלומר מתורגמנים שיאזינו לשיחות של עצירים מבלי לגלות שהם מבינים את המדובר...

16. סיוורים קרקעיים

יש לבצע סיוורים קרקעיים של האזור מייד כאשר היחידה הוצבה לאזור, ואין לדחות זאת עד לרגע שיידרש בדחיפות מודיעין למבצע מסוים.

מבצעים ללא סיוורים מוקדמים יהיו כרוכים בזבזו זמן רב ובתשישות בלתי נחוצה של הכוחות.

חוליית סיוור חייבת להיות תמיד בכוח כזה שיאפשר לה להתמודד עם כל מקרה חרום...

במטרה למשוך את אש האויב, הם חסרי ערך...

פסקה ו' פעולות התקפיות

26. כללי

א. השיטה הבדוקה ביותר לאסור קרב על האויב היא הפתעה המבוססת על השגת מידע מודיעיני. כבר צוין הקושי שבהשגת מידע שכזה, אך הסתבר שהצבת מאחזים באזור שכם שיפחה מאוד את אפשרויות איסוף המודיעין, הודות להגנה שניתנה לכפרים וסביבתם.

העדיפות של המורדים בהכרת השטח, בשימוש במחסה ובניידות, איפשרה להם לבצע קרב תנועה מבלי לסכן את עצמם יותר מדי. מוטב שהכוחות הבריטיים לא ינסו להתמודד עם סוג כזה של אויב על פי כללי המשחק שלו.

ב. יש יתרונות רבים בהפעלה ברזמנית של מספר שדרות ניידות אשר יסרקו את האזור, כולל כפרים ומקורות מים. אם שדרה כזו נתקלת באויב, שאר השדרות יחושו אליה לשמע היריות. על שדרות אלו להיות קטנות, ככל שאילוצי הבטיחות יאפשרו. אם יהיו גדולות מדי, האויב לא ילחם. מחלקה מאומנת אחת, אפילו תיתקל בכוחות עדיפים, אמורה להחזיק מעמד עד שתגיע תגבורת. אך מינימום מומלץ ביותר הוא מפקדת פלוגה, עם שתי מחלקות, מרגמה ומכונת יריה. עובדת הימצאותם של הכוחות האלה בכל מקום תבטיח, בסופו של דבר, את יצירת המגע עם האויב.

- אליהן מן הדרך, גם בדרך הישירה וגם מן האגף. כשהגיעו סוף סוף כוחותינו, לאחר טיפוס מפרך, אל עמדות האורבים, היו אלה כבר במרחק גבעה אחת או שתיים.
- ב. הפתרון הטוב ביותר הוא ללא ספק הקמת עמדות אבטחה קבועות לאורך הדרכים, בתנאי שישנם כוחות מספיקים. כאשר מוקמות עמדות כאלה, יש לחלק את הדרך בין המוכתרים של כפרי הסביבה, כשכל מוכתר אחראי לכל צליפה או ארוע חבלני בקטע שלו.
- ג. בשל חשיבות המערות, הרי שסריקה שטחית של ראשי הגבעות היא מסוכנת וחסרת ערך כאחת. סריקות אלה – אם מבצעים אותן ככלל – יש לערוך ביסודיות ובזהירות, ומשום כך הן גוזלות זמן וצורכות כוח אדם רב.
- ד. בהעדר עמדות אבטחה קבועות, הדרך הטובה ביותר לסייע לשיירה היא להקצות כוח של שתי כיתות עד מחלקה, אשר ישכב במארב או יסייר באזור מועד לפורענות על ראשי הגבעות. ברגע שנפתחת אש, על החיילים לאגף את התוקפים במהירות ולנתק את דרך נסיגתם. אם אין אפשרות להציב כוח באופן מיידי מאחורי התוקפים, הסיכוי ליצור איתם מגע הוא אפסי.
- ה. בשל רעש המנועים, סיור רכוב יכול לשמש רק למשימות של בדיקת הצירים. על מנת לאתר את המחבלים יעיל יותר להציב עמדות תשמוע קטנות או להקפיץ סיורים מרכב נע באזורים חשודים.
- ו. סיורים תכופים במכוניות משוריינות, ירי מתותחי אניות וכו',

הצבא הבריטי מול הטרור – כוחות צבא נוספים הובאו ארצה ואפילו הופעלו טנקים ומטוסים

ב. רק לעתים רחוקות מגלים נשק ותחמושת בתוך הבתים. ברוב המקרים הם מתגלים בין שיחי צבר, בין עצים, בערמות תבן, בחללים בתוך קירות, בתחתיות ואדיות ובשוחות, במערות, ויותר מפעם אחת – מתחת שמלת אשה.

28. סריקות בהרים

יש להקפיד על כך שעומק הסריקה לא יהיה מעבר לכוחותיהם של הכוחות, על מנת שיהיו בכושר אם יתקלו באויב.

יש להקפיד שהכוחות יהיו צפופים דיים על מנת למנוע כישלון, שכן פני השטח מאפשרים אינְסוֹף אפשרויות מסתור.

הבסיס לחישוב הוא לפחות חייל אחד כל ששה מטרים.

29. הסתערות על כנופיות מזוינות

א. הדרישות החיוניות הן:

- 1) פקודות מוקדמות, כך שהכוחות יוכלו לפעול מייד עם קבלת הפקודה "נוע".
- 2) סיור מקדים וקפדני של השטח.
- 3) כושר קרבי של כל הכוחות וציוד קל ביותר.
- 4) מיומנות בהפעלת קשר ומפות קוד כך שניתן יהיה ליצור קשר במהירות וביעילות עם חיל האוויר ועם כוחות שכנים...

פסקה ז'

מבצעים הגנתיים

30. הגנה כנגד צלפים

א. אין ספק שמאחזים הם ההגנה הטובה ביותר כנגד צלפים, ביום ובלילה.

צלפה ביום התבצעה, בדרך כלל, מטווח גדול, והייתה טורדנית ובלתי מסוכנת.

הצלף נהנה ממסתור מצוין בין הסלעים והשיחים, וקשה לגלותו. הדרך היעילה ביותר לטפל בכך היא לירות אש מרגמות או תותחים ולהיות מוכן עם מכונת יריה או נשק אוטומטי אחר לפגוע בצלף אם יצא אל השטח הפתוח.

ב. בהעדר מאחזים, הדרך הטובה ביותר לטפל בצלפים בלילה היא להציב חוליות קטנות במארבים, באזורים מועדים לפורענות. הבעיה היא, כיצד להציבן מבלי שיתגלו. אחת השיטות היא להשאיר אותן בחשאי בשטח, בעת סיור אחר-הצהרים, עם הוראות לפעול במהירות ובתקיפות ברגע שיגלו צלף כלשהו. יש לציידן באמצעי תאורה רבים.

ג. לעתים נלכדו צלפים על-ידי כך שלא ננקטה שום פעולה במשך שניים או שלושה לילות, ואחר-כך, בלילה הבא, נשלחו כוחות אל עורפם.

הצלפים גילו שמרנות רבה, וכמעט תמיד תפסו את אותן עמדות.

שיטה אחרת היא לשלוח כיתות שאומנו במיוחד לתנועה בלילה. החיילים ילבשו כובעי בד, ינעלו נעליים עם סוליות גומי וישאו ציוד קל ביותר. כל כיתה תישא לפחות שניים או שלושה רומי רימון.

ד. פעולה ממנה יש להימנע בעת לחימה בצלפים היא ירי בלתי מכוון. בהעדר אלטרנטיבה אחרת, אפשר לירות מנשק אוטומטי קל או ממכונת יריה, אם חשוב להשיב אש בכלל...

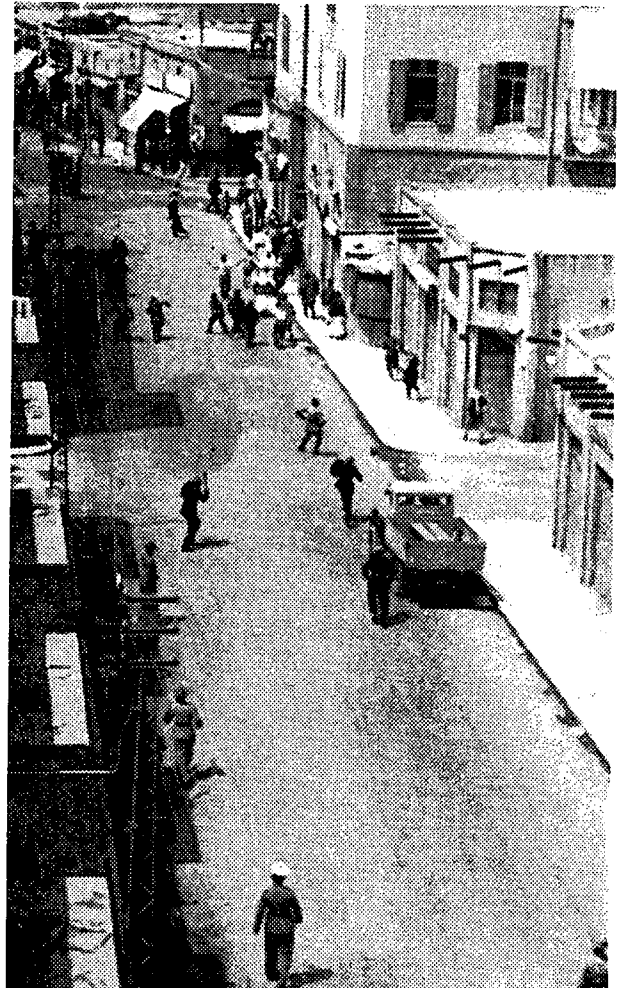
פסקה ח'

מבצעי לילה

32. כללי

יש להימנע מפעילות מבצעית בלילה, למעט מסעות ליליים, מארבים

- ג. כנגד אויב מסוג זה, אם אינו מתוגבר בלוחמים טובים יותר מבחוק, מותר ליטול סיכונים באופן שאינו מוצדק בלוחמה נורמאלית. על חיילים רגלים, המוצאים עצמם במרחק של כ-200 מטר מהמורדים, להסתער מייד עם כידונים מבלי להמתין לאש מחפה. ברוב המקרים האויב יירה מספר מטחים מבולבלים ואחר ינוס על נפשו. אם ההתקלות היא במרחק רב יותר, יש לנסות ולרתק את האויב לקרקע באש, בעוד שכוחות עם ציוד קל ביותר ינסו לאגוף את האויב ולהגיע לעורפו.
- ד. כנופיית אויב, ברוב המקרים, נמצאת בעירנות הנמוכה ביותר

שוטרים בפעולה נגד מתפרעים

בשעה שלפני עלות השחר.

ה. חיוני ביותר להעניק למפקדים הזוטרים מידה רבה של אחריות, בסוג זה של לוחמה. הרבה הזדמנויות מוחמצות אם יש צורך לקבל אישור מדרגים גבוהים יותר.

27. סריקות כפרים

א. יש לבצע כיתור יעיל, אשר יושלם לפני שניתן התרעה לכפר. משמעות הדבר היא כי יש להעזר בגששים ובסיירים המכירים את כל הדרכים והשטחים מסביב לכפר. ארבע מחלקות מספיקות, בדרך כלל, לכיתור כפר. את הכיתור יש להשלים לפני אור ראשון, אז יוצאים הערבים מהכפרים, ומגלים, באורח פלא, שאננות רבה. על הכוחות המכתרים לסגור על הכפר מכל הצדדים, בבת אחת.

וסיורים בקנה מידה קטן. מטבע הדברים, הערבים חשים כבביתם בתוך הלילה, יותר מהחייל הבריטי, המאבד את יתרון הנשק העדיף שלו. מבצעים אלה יש לבצע, בכל מקרה, רק עם כוחות המכירים באופן מעולה את השטח.

33. מסעות ליליים

פעילות זו מעייפת ביותר, ורק לעתים נדירות הצדיקו התוצאות את התשישות שנגרמה לחיילים.

יש להשקיע בכוחות הבריטיים אימון רב בטרם יגיעו לרמה נאותה של מסעות ליליים. יש להשתמש יותר בצילומי אוויר כדי לסייע במבצעי לילה.

34. מבצעים התקפיים בלילה

מקובל עלינו כי ביצוע פעולות טקטיות בכל היקף שהוא בשטח ההררי של ארץ-ישראל הוא עניין המזמין נפגעים. לערבים יתרון רב בלילה, ועדיפות הנשק שלנו אובדת. כמובן שאין הכוונה למארבים ולסיורי לילה מצומצמים בהיקפם, או לפריסת כוחות בעמדות בשעות החשכה...

תעודה מס' 4

ה'ג' סימסון, ממשל בריטי ומרידה, 1938 (קטעים נבחרים).

יש הבדל בין חקירת הגורמים שהובילו למרידה לבין חקירת האופן שבו נהגו השלטונות במרד. למרבה הצער, נראה שקיימת נטייה להתמקד בחקירה הראשונה ולטייח את השנייה. זהו עיוות, כמובן, אבל נראה שהוא יצליח, משום שחלף זמן רב מאז המאורעות הדורשים חקירה.

כבר ב-25 בינואר 1937 הביע ה"טיימס", במאמר ראשי, את התקווה שיינתן הסבר כלשהו לכשלונות המרובים להחזרת הסדר על כנו בארץ-ישראל בשנת 1936. המאמר, שכותרתו הייתה "החקירה בארץ-ישראל", סיכם כך:

"בהנחה שגורמים בלתי מתפשרים כמו הציונים והערבים לבטח היו עתידים להתנגש, היה זה מתפקידו של הממשל, המייצג את ממשלת המנדט, לצפות את הסכסוך, למנוע אותו או לפחות להגבילו. חברי הוועדה המלכותית [ועדת פיל] ניצלו בוודאי את דיוניהם הסודיים כדי לגלות כיצד נכשל השלטון מלמנוע מבעד הפרות סדר מלוות בשביתה ערבית להפוך למרד גלוי, אשר בא לקיצו רק אחרי ששתי דיוויזיות בריטיות, מתוגברות במילואים שלהן, רוכזו בארץ-ישראל" (עמ' 9-10).

*

איטיות בטיפול במרד, בין אם מקורה בהעדר רצון להתמודד ובין אם סיבתה בחוסר יעילות, פותחת פתח לצרות אחרות. מחיצת המרד באיבו עשויה לרפות את ידיהם של התומכים בו. לערבים וליהודים היו תומכים במאבקם מחוץ לארץ-ישראל, כשם שהיו לאירים לפני 17 שנים [1921]. ככל שהמאבק מתמשך, יוצאים התומכים משליטה, כפי שקרה בארץ-ישראל ובאירלנד. פעולה מהירה הייתה משתיקה את הגרועים שבתומכים, ומותירה את הטובים שבהם להתרכז בהשמעת טענותיהם. השמעת הטענות חייבת להיות הדרך הנכונה לשלום, אך זו לעולם לא תהיה בטוחה אם יותר לבטא את הטענות בדרך אלימה.

לבסוף, המרד המודרני לבש צורה המחייבת את דיכוי המייד. המרד הפך לגידול ממאיר מסוכן, התוקף את כל המערכת השלטונית. הוא חתרני, חשאי וסודי, ולהצלחתו הוא מתבסס על הפחדה... הבנויה על רצח מכוון, מתוכנן היטב, לאחר מעקב ממושך על היעד, כך שיוכל להתבצע ללא סיכון לרוצחים. השם מרד הוא מחמאה לפעילות כזאת. מוטב לכנות אותה תת-מלחמה (Sub-War). (עמ' 33-34).

*

קשה להבין את גישת הממשלה במאורעות בארץ-ישראל ב-1936. נראה שהממשלה ניסתה בכל דרך למנוע מהמטרה ומצבא הוד-מלכותו לעשות כל דבר שחרג מהגנה על עצמם. דומה שלא גילתה רצון לעזור את תת-המלחמה ולכונן מחדש את הסמכות הבריטית בארץ זו...

"אין תפקידם של הכוחות המזוינים להרהר אחרי מדיניותו של הדרג המדיני. אך אין חוכמה רבה בשליחתם ככלב לקטטת כלבים, משום שהדבר גורם לטשטוש ההבדל בין כוח צודק ללא-צודק. הדבר מדרדר את הכוחות המזוינים לדרגת שכיר-חרב, שאינם מטרידים עצמם בצידקת המטרה שעבורה הם נלחמים. הדבר מסלק את היסוד החינוכי כל כך, והוא רוח הלחימה... הדבר מעיד על כך שהדרג המדיני אינו בטוח בצידקת הדרך שלו; שהוא משתמש בצבא לא כדי לשרת מטרה צודקת אלא כדי להגן על עצמו ועל נסיגתו. המדיניות של הדרג המדיני אינה נראית חכמה אלא צינית." (עמ' 77, 82).

*

הבעיה העיקרית של המפקד הצבאי היא כיצד לשמר את היוזמה

פעם אף ניסו לפרוץ מהקסרקטינים ולהכות כל ערבי שיזדמן בדרכם. הוא חשש פן במהלך המבצע יפרקו עול ויחוקו נקם. הוא היה פסימי מאד. לא עמדו לרשותי כוחות אחרים, ועמדתי על דעתי כי יש לכתר ולסרוק את הכפר מיד על מנת לתפוס את הרוצחים. אמרתי למקלאוד שאני בוטח בגדוד בו שירתתי בצעירותי. הוריתי לו למסור זאת לחיילים, ולבצע את המשימה. אך עלי להודות ששנתי נדדה באותו לילה, שכן נטלתי סיכון. אנשים רבים, בארץ-ישראל ובאנגליה, רק חיכו להזדמנות להאשים את הצבא הבריטי במעשי אכזריות, ולא רציתי שהגדוד הוותיק שלי יהיה מעורב בתקרית חמורה. בשלוש או ארבע לפנות בוקר, כאשר הכוחות היו אמורים להשלים את הכיתור, שמעתי מן הכפר – שכמעט ראיתי מחדר השינה שלי – יריות. נחרדתי, פן מסמך הדבר את תחילתה של התקרית. אך היריות פסקו, ובבוקר התבשרתי שהכל עבר בשלום. הרוצחים לא נמצאו, אבל התנהגות הכוחות הייתה ללא דופי. היריות ששמעתי באו כתגובה על יריות שנורו על החיילים כשהתקרבו לכפר; חייל או שניים השיבו אש. דווח שערבי אחד "נפל מצוק" בעת החיפוש, והיה לי חשד שמישהו סייע לו קצת... למרות, שאיש לא ערער על הגירסה הרשמית.

תעודה מס' 6

הגדוד השני של חטיבת וסט קנט בארץ-ישראל, ינואר 1938-מרס 1939. מתוך דו"ח המג"ד, סא"ל ו. ו' פאלמר⁸

ב-18 בפברואר 1938, בין הערביים, על הכביש המוליך לחיפה, ליד הכפר איגזים [היום כרם מהר"ל], עצרו פורעים מזוינים מכונית פרטית בה נהג רס"ן אלדרסון. הם ירו ברס"ן אלדרסון והרגוהו ופצעו את בתו. בטרם ירדה החשיכה מצאה המשטרה סימנים לכך שלפחות שני פורעים התחבאו בוואדי הסמוך. כן נמצאו במקום מחסניות תחמושת ריקות אשר יכלו לשמש כסימן לכלבי גישוש. אכן, הוזמן כלב גישוש מירושלים, והגדוד הצטווה לספק ליווי לכלב ולמפעילו למחרת בבוקר. ההנחה הייתה שהעקבות יובילו במעלה ואדי מוג'אר אל הכפר איגזים הידוע לשימצה, ועל פלוגה ב' (פחות מחלקה אחת), בפיקודו של רס"ן קליי, הוטל ללוות את הכלב. על המחלקה הרביעית הוטלה המשימה לכתר ולהחרים 2,300 עיזים ו-200 כבשים, כעונש על הכפר שבתחומו התרחש הרצח. הכלב איתר את העקבות חיש מהר, וטיפס בזריזות במעלה הוואדי אל איגזים, שם "סימן" בית בקצה הצפוני של הכפר. הכלב נלקח בחזרה אל כביש החוף, שם ניתן לו סימן אחר, ושוב עשה את דרכו אל אותו הכפר, אלא שהפעם שם פעמיו אל בית אחר, שניצב מול הבית הראשון. כאשר נערך חיפוש בבתיים, לא נמצאו בעליהם בתוכם. אז נערך חיפוש מדוקדק בכל בתי הכפר, ולמפקדת הגדוד בחיפה נשלחו דו"חות על מימצאי הכלב. מאוחר יותר הגיעו הוראות להרוס את שני הבתים שסימן הכלב. הכוחות נאלצו להישאר במקום עד שהגיעה מירושלים חוליית חבלנים, בשעות אחר-הצהריים המאוחרות (עמ' 84-85).

מאחזים

במאי [1938], בשל התגברות פעילותן של הכנופיות הערביות בחלק הצפוני של ארץ-ישראל, הונהגה שיטה של מאחזים נייחים, ובכפרים ערביים רבים הוצבו חוליות קטנות קבועות... מאחזים אלה הוחזקו בדרך כלל על-ידי מחלקה, עם חוליית מרגמות, קשרים וסגל מנהלתי, והיו תחת פיקודו של מ"ק, או לעתים נגד בכיר. מאחזים אלה, לא רק שהיוו מקור בלתי פוסק לצרות לערבים, אלא שקידמו גם את האימון של מפקדיהם ושל אלה ששירתו בהם. המשימות העיקריות של המאחזים הללו היו לפקח על עבודות בכבישים ולאבטח

ולהימנע מלהגיב כל העת על פעולותיו של הצד השני. המכשול העומד בדרכו הוא הצורך – הנובע מסיבות פוליטיות – להחזיק כל העת בכל הארץ. עוד לא קרה, במלחמה מסוג זה, שוויתרנו על אזורים באירלנד, או על אזור שכס, למשל, במגמה לרכז כוחות במקומות חשובים יותר, להשתלט עליהם תחילה, ורק אחר-כך להשתלט לחלוטין על החשובים פחות...

הבעיה הצבאית של הבסת מרד פירושה יותר מאשר החזקת מרכזי אוכלוסיה ודרכי תעבורה. יש צורך בסריקה שיטתית מתוכננת היטב, של כל הארץ, אזור אחר אזור. זהו תהליך איטי, כפי שהוכיחה מלחמת הבורים (1899-1902): שלישי מהמלחמה הוקדש ללחימה באויב בשדה הקרב, ושני שלישים הוקדשו ללחימה בגרילה. לא רק שהתהליך הוא איטי, אלא שהוא דורש תגבורות של כוחות. (עמ' 115-116).

*

גישתה של הממשלה כלפי חובתה להחזיר את הסדר על כנו הייתה תעלומה... יתכן שהיו לה הוראות מלונדון לא לדרוש תגבורות נוספות ולטפל בבעיה בכוחות שעמדו לרשותה. גם אם כך הדבר, עדיין נשאלת השאלה האם לא היה מוטב להשתמש בכוחות הקיימים בצורה מלאה, נמרצת ומהירה יותר. (עמ' 205-206).

*

כוחות צבא הוד מלכותו היו הגורם היחיד במערכת שהחזיק מעמד. תודה לאל, הם אינם נשברים, למרות שהיו מתפקדים טוב יותר אילו נמצאו טעם בביצוע תפקידים לא נורמליים, וראו התקדמות לקראת מטרה כלשהי...

בסוף החודש [אוגוסט 1936] הגיעו אבידות הצבא לאחד-עשר הרוגים ושבעים ושלשה פצועים. המרד הפך להיות רציני במידה רבה. בשבוע האחרון של החודש הגיעה כמות התחמושת שנורתה על-ידי הכוחות לשיא. למען האמת, המונח הפרות סדר כבר אינו משקף את המצב, אך משום מה הממשלה ממשיכה להשתמש בו במקום לקרוא למצב בשמו האמיתי: מרד...

כך המשיך הצבא במלחמה, שבסוף אוגוסט נדמתה למאבק עד הסוף בין הממשלה לבין הוועד הערבי העליון ותומכיו. אלא שתכנית המלחמה של הממשלה לא כללה שום דבר מעבר לשליחת הצבא להילחם בכנופיות, כל אימת שנתקל בהן. (עמ' 213, 249, 253).

*

הצבא ממונה על התחום הטקטי של הלחימה באויבי המדינה. אבל בכל שאר התחומים, הדרג המדיני ממשיך לשאת באחריות, וביכולתו לנקוט יוזמה ולפעול כנגד אלה המפעילים את הכנופיות, הגם שאינם יוצאים איתן לשטח, אלה המשלמים להן והדואגים לחימושן ולמחסורן... (עמ' 270).

תעודה מס' 5

יוול מתאר פעולה נגד הכפר סילואן, על-ידי גדוד "המשמר השחור" ששניים מחייליו נהרגו ברחוב בירושלים, 5 בנובמבר 1937.⁷

בערב בא סא"ל מקלאוד, מפקד הגדוד. הוא טען שאין זה בטוח להפעיל את הגדוד, משום שהחיילים כל כך נסערים בשל מות חבריהם, עד כי

אותן, לאכוף את העוצר בכפרים, להציב מארבים, לבצע סיורים ליליים ולהגן על כפרים יידיתיים. המאחזים הוצבו על גגות בתים מתאימים שנתפסו, או במחנות קטנים היקפיים, מוגנים היטב בגדרות תיל ובשקי חול.

המאחזים הראשונים של הגדוד הוצבו בשפרעם, כפרין, דלית אל-כרמל וסופריה, אך במהלך החודשים הבאים הועברו מאחזים באום אל-פאחם, סאכנין וסברין מגדודים אחרים של הבריגדה ה-16. למרות שהשהייה במאחזים הללו הייתה בלתי נוחה ולעתים משעממת, השירות בהם נחשב לפופולארי למדי בין החיילים תאבי ההרפתקאות, והאפשרות ללכוד פורעים שעל ראשם נקצב פרס, היוותה תמריץ גדול. הקצינים, הממ"קים והנגדים שפיקדו על המאחזים התחרו זה בזה בשיפור תנאי החיים והאבטחה של המאחזים ובמאמציהם לשבש את פעילות הפורעים. (עמ' 87-88).

שנקבעו מראש היו חיילים קופצים בחשאי מאחור ונעלמים בחשכה. ... חלק מהפעילות שלנו להחזרת היוזמה לידינו היתה סידרה של סריקות כפרים. כארבע פעמים בשבוע היה מוטל סגר על כפר מסוים, הם היו מכותרים בצבא, בשעות החשכה. באור ראשון כוח נוסף של צבא ומטרה היה נכנס לכפר, וכל אנשיו היו מרוכזים במקום מסוים. משזה הושלם, כל הבתים, המחסנים, האסמים ושאר המבנים היו נסרקים בתקוה למצוא נשק, תחמושת ושאר פריטים מפלילים. באותו זמן היו נבדקות כל תעודות הזהות של אנשי הכפר. לפעילות זו היה, כמובן, אפקט מרתיע, משום שכל אדם מבוקש או מחבל ידוע אשר היה מסתכן בשינה בכפר ידע שהוא עלול להיפתס בסריקת הבוקר. מצד שני, בהעדר מידע מודיעיני מדויק על הכנופיה הפועלת בכפר, אנשיה וכלי נשקה, פעולות אלו לעיתים קרובות לא נשאו שום פירות.

תעודה מס' 8

עמדתו של הגנרל היינינג, המפקד הצבאי בארץ-ישראל, כלפי הנכונות של משרד החוץ הבריטי לעשות ויתורים לערבים, נובמבר 1938-מרס 1939.¹⁰

א. תזכיר של ג'. סטרנדל-בנה, מזכיר ראשון במשרד החוץ הבריטי, 17 בנובמבר 1938.¹¹

גנרל היינינג מוחה ומתנגד לכל צעד פוליטי לקראת הערבים שיאפשר להם – מבלי שיאבדו את כבודם ותקוותיהם – להפסיק את המרד (שלדעתנו כבר התעייפו ממנו). גנרל היינינג אינו מאמין שהערבים באמת ובתמים רוצים להפסיק את המרד; הוא מחזיק בדעתו שכל צעד כזה מצידם מיועד אך ורק להשגת "אוויר לנשימה". הוא מעדיף שהאוויר הפוליטי תמשיך להיות סוערת ומרירה, כך שיוכל להנחיל למורדים תבוסה צבאית... הדרג הצבאי בארץ-ישראל אינו מעריך במיוחד את המדיניות הפייסנית שליוותה את השימוש בכוח... באופן תת-מודע יש לו אינטרס כנגד מדיניות זו.

ב. מתוך ד"ר-חותיו של גנרל היינינג, 1 בנוב' 1938-31 במרס 1939, 19 בינואר 1939.

זהו צורך עליון להמשיך ולהפעיל לחץ, ולהוסיף לכך על פי שיקול דעתי, כפי שאעריך את המצב... אני דורש שלא יבוצעו כעת כל ויתורים, בתקוות שווא שהם יעודדו את הנציגים להציע מה שאינם יכולים להשיג. צעד מעין זה רק יחליש את עמדתנו כאן, אנו נואשם במשחק כפול, בהתרפסות כלפי המורדים, בכשלון להבטיח את שלומם של הנאמנים לנו. כל זה יעכב את השגת ההסדר משום שיתעורר חוסר אָמון דווקא בשעה שאנו מתחילים ליצור אָמון שכזה בלבם של אלה המבקשים שלום.

שיטה חדשנית הומצאה על מנת לסרוק את הכפר טנטורה, השוכן על חוף הים, כ-25 ק"מ דרומית לחיפה. בשל מיקומו של הכפר היה קשה מאד לכתר אותו מבלי להתגלות. הדרך הקצרה והישירה ביותר אל הכפר הובילה דרך מסילת הברזל, שעברה כ-800 מטר מן הכפר. לפיכך הובאה בליל ה-26 בנובמבר [1938] רכבת-משא אל הבסיס בחיפה, ומפקדת הגדוד ה"הייקול" [Haicol-Haifa Column, יחידות ממונעות שהוקמו במפקדת הגדוד על פי הדגם של פלוגות הלילה של וינגייט] עלו עליה. עם אור ראשון עצרה הרכבת בפתאומיות ליד טנטורה והכוחות כיתרו את הכפר לפני שמישהו מתושביו התעורר. אך הם לא מצאו דבר! (עמ' 103).

תעודה מס' 7

מפקד משטרת ג'נין, מורטון, על שיתוף פעולה בין הצבא למשטרה, אוגוסט 1938.⁹

בדיונים הליליים עם הצבא, משמר הגבול, הקמ"נים ואנוכי נעשתה הערכת מצב, סקירת מודיעין ונערכו תוכניות לשיתוף פעולה בעתיד בין הצבא למשטרה. למדנו היטב היכן התבצעו פעולות קודמות של המורדים, ותכננו ושרטטנו על מפה גדולה נקודות להצבת מארבים, על דרכים וצירים שבהם יש ודאות שינועו הכנופיות. אחר-כך ערכנו הכנות להפעלת מקסימום מארבים בכל לילה. הסודיות הייתה הכרח, אם רצינו להשיג תוצאות, ונעשה כל מאמץ לאייש את המארבים ולפנותם לפני אור ראשון, על מנת שלא יתגלו. נעליים עם סוליה רכה חולקו לכל הכוחות, והחוליות צעדו לעיתים מרחקים גדולים בהרים, בדרכים עוקפות, על מנת להגיע ליעדיהן. בדרכים נעו סיורים ליליים ללא אורות, ובנקודות

הערות

1. דוד בן-גוריון שבאו לבקרו ב-31 באוגוסט 1936. דוד בן-גוריון, זכרונות 1936, עם עובד, תל-אביב, 1973, עמ' 399-401.

2. John Connell, Wavell, Scholar and Soldier, Collins, 1964, p. 188.

3. W.O. 32-4178, quo in Michael J. Cohen, Sir Arthur Warchop, "The Army and the Rebellion in Palestine 1936", Middle Eastern Studies Vol. 9, no. 1, Jan. 1973, pp. 20-21, 29.

תל-אביב, 1989; כריסטופר סייקס, מבולפור עד בווי, מערכות, תל-אביב, 1966; מיכאל אסף, התעוררות הערבים בא"י ובריחתם, תרבות וחינוך, תל-אביב, 1967; ספר תולדות ההגנה, כרך ב', חלק שני, מערכות, תל-אביב, 1964; יהושע פורת, ממ הזמות למרידה – התנועה לאומית הערבית הפלסטינית 1929-1939, עם עובד, תל-אביב, 1978; אהרן קליימן, הפרד או משול, הוצאת יד בן-צבי, ירושלים, תשמ"ד; שמואל דותן, המאבק על ארץ-ישראל, ההוצאה לאור של משרד הבטחון, תל-אביב, 1982.

2. את האיגרת הקריא שר המושבות לחיים ויצמן

1. למקורות בעברית על המרד הערבי ב-1936-1939 ראה: ברכה חבס, עורכת, ספר מאורעות תרצ"ו, הוצאת דבר, תל-אביב, תרצ"ז; עזרא דנין ויעקב שמעוני, תעודות ודמויות מגנזי הכנופיות הערביות במאורעות 1936-9, הוצאת מאגנס, ירושלים, 1981 (1944); הצעת הוועדה המלכותית לפלשתינה (א"י), מסמך פרלמנטרי 5479; יובל ארנון-אוהנה, חרב מביט, הדר, תל-אביב, 1981; חביב כנען, בעיני שוטר פלשתינאי, מסדה, תל-אביב, 1980; צבי אל-פלג, מאורעות 1936-1939: פרעות או מרד, מכון שילוח, אוניברסיטת תל-אביב, 1977; צבי אל-פלג, המופתי הגדול, ההוצאה לאור של משרד הבטחון,

חשיבותה של ההיסטוריה הצבאית

אל"מ בני מיכלסון*

במובן נוסף ההיסטוריה, היא אחת מצורות המחשבה שלנו. אנשים נוטים לומר: "ההיסטוריה מלמדת" או "ההיסטוריה מוכיחה" אולם אמירות אלה מסתמכות בדרך כלל על שיפוט אינטואיטיבי שטחי תוך כדי ראיית עובדות ולא על מחקר מעמיק של העבר. על כן יש לזכור היטב אחת מן האזהרות המפורסמות של קלאוזביץ: "מסוג כזה של שרלטנות וטיפול חובבני בהיסטוריה, צומחות מאה תאוריות הנשענות על ראייה מסולפת".

קיים היבט נוסף שבו ההיסטוריה על אף שאינה בלתי חליפית מביאה תועלת רבה. כמעט על כל קצין מוטל לכתוב דוחות מסוגים שונים, לעתים תיאוריים לעתים ניתוחיים, ולעתים תיאוריים וניתוחיים גם יחד המסכמים בהמלצות. דוח מכל סוג חייב להתבסס על ממצאי העבר שאינם ניתנים לערעור. את השימוש מן הסוג הזה בהיסטוריה הציג כבר לפני יותר תיאודור מומסן באוניברסיטת ברלין באומרו: "כל אחד מכם רבתי, כמו כל אדם חושב באשר הוא,

לחלוטין, אך במידה מספקת שלא יהיה על כל דור להמציא מחדש את הגלגל. "העולם משתנה, התנאים משתנים וכן הנסיבות. על כן ההיסטוריה אינה חוזרת על עצמה אלא כפרפרזה."

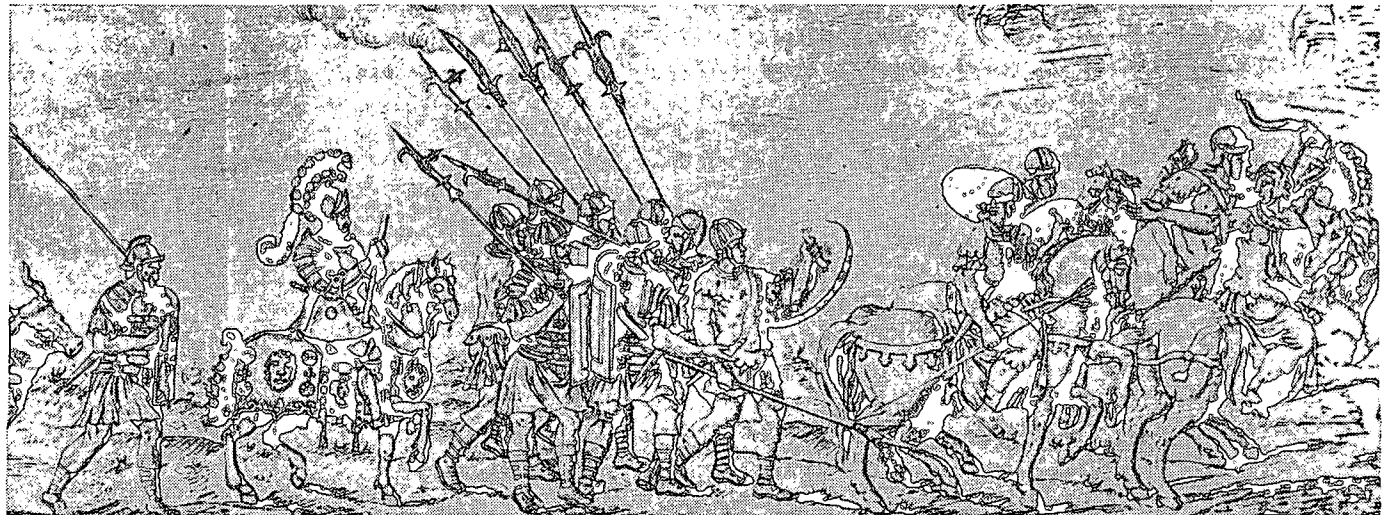
בדבריו אלה מתכוון ההיסטוריון האמריקני מרטין בלומנסון¹ הן לערכה של ההיסטוריה הקלאסית, אשר נכתבה בחלקה לפני מאות בשנים והן לכמה מספרי ההיסטוריה הצבאית הטובים ביותר, אשר נכתבו בשלושים השנים האחרונות. יש מי שיתהה וישאל מה טעם מצאו חלק ממפקדי הצבא כמו גם ראשי המדינה ללמוד כל שביכולתם מן ההיסטוריה, אך אינם רואים את חשיבות הדבר לזוטרים מהם. לאלה יש לומר כי ההיסטוריה אינה מבדילה בדרגות או במעמד.

ההיסטוריה היא לאנושות מה שהזיכרון ליחיד. אומה ללא היסטוריה תהיה אומה ללא תרבות. באמצעות הזיכרון, אנשים בודדים או קולקטיבי, מחפשים היגיון בניסיונם כדי לתכנן את העתיד.

"כעוסקים בדיסציפלינה או אומנות מסוימת, מקובל על ההיסטוריונים לחפש אחר ההתאמה, המקצב, התהליך ולבסוף המאפיין בדברי הימים. הם במסע מתמיד אחר ההיגיון, המקבילות, הדמיון והשוני וכן ההמשכיות של מה שהתרחש. כל זאת במטרה לנסות ולהבין את ההווה ואף את העתיד. הגורמים המעניינים אותם כקריטריונים הם הניסיון, המנהגים, המסורת וההרגלים אשר מכניסים סדר והיגיון בהתרחשויות העבר, ההווה ויתכן אף העתיד, זאת מפני שבתחומים רבים ואף בפרטים לא מעטים יום המחר אמור להיראות לא שונה בהרבה מהיום ומאמתול ומשלושום. בו בזמן, מחפשים ההיסטוריונים את התאונה הגורמת למשבר בקביעות או בזרימה של תהליכי ההתפתחות..."

"מה אנו יכולים ללמוד מההיסטוריה באם נשתמש בה בזהירות? היא יכולה לשחרר אותנו ממגבלות הזמן והמקום בהם נולדנו – לא

* ראש מחלקת היסטוריה במטכ"ל.

מצוי במרדף אחר המקורות ומתפקד כהיסטוריון למעשה. עליכם להיות בשני התפקידים כדי להבין כל אירוע המתרחש לנגד עיניכם. כל איש עסקים המטפל בהעברה מורכבת של נכסים, וכל עורך דין הלומד מקרה חדש נמצאים במרדף מתמיד אחר המקורות והם למעשה היסטוריונים".

הרלוונטיות לתחום הצבאי

באופן מסורתי, תפסה ההיסטוריה הצבאית בעולם משקל רב בחינוכו של כל קצין מקצועי. לאחר מלחמת העולם השנייה חלה ירידה בחשיבות העניין, מתוך הנחה שהפיתוחים החדשים של פצצות האטום והמימן הפכו כל ניסיון מלחמה קודם לחסר ערך. אולם השקפה זו אינה נחלתם של בני המאה ה-20 בלבד.

בראשית המאה ה-16 התנהל ויכוח בכתב בין שני מצביאים חשובים בני התקופה. אחד מהם, פדרו דינברה, קצין הנדסה נודע בתקופתו, אמר כי: "לנוכח הופעתם של כלי ההשמד החדשים מתעורר ספק עמוק האם ניתן עוד בכלל לדבר על תורה צבאית. כאשר נמסרה לידי חיילים מעטים היכולת להרוג מאות ואלפים, להתגבר על הביצורים החזקים ביותר, להרוס אפילו ערים שלמות, מה נותר עוד מעקרונות המלחמה, מה האסטרטגיה, מה הטקטיקה וממבנה הגייסות כפי שהכרנו אותם עד כה? מכל מקום, אין לנו עוד מה ללמוד מן העבר. מה לקח יורו לנו עתה מבצעי אלכסנדר, חניבעל וקיסר בתקופתנו, תקופת הנשק החדש – ויתכן הסופי? הלא ניתן לשער שאמצעי ההשמד הדיים יעשו בכלל את המלחמה לבלתי אפשרית בעתיד".

על כך השיב בר הפלוגתא שלו, מפקד באיבימים ומנוסה ומורו רבו – גונס לבו דה קורדובה – אשר הודות לדרכי הלחימה הבלתי שגרתיות שלו קצר ניצחונות רבים בעמדו בראש כוח קטן ולמול אויב עדיף במספר, כדברים האלה:

"אף אני אינני מתעלם מן ההתפתחות הטכנית

העצומה שגרמה, ועוד תגרום, למהפכה עמוקה בכל שדות הפעילות הצבאית ולא רק בהם. אפשר והתפתחות זו עוד תביא לידי מאזן כוחות חדש ביחסים שבין המעצמות. מסגרות מדיניות וצבאיות אשר היו עצמאיות עד עתה תעלמנה; וישארו רק גופים פוליטיים וכלכליים גדולים מועטים יחסית המסוגלים ליצור את הנשק החדש ולשאת בהוצאותיו המרובות. כך על כל פנים, יהיה מצב הדברים עד אשר ימצאו שיטות ייצור כאלה לאמצעי ההשמד החדשים שיוזילו אותם עד כדי כך כי גם הכוח המזוין של המדינה הקטנה יהא מסוגל להחזיק בהם.

"כן אינני מתעלם מכך שהתמורה הגדולה שאנו עדים לה בשדה החימוש תביא בעקבותיה תמורות רציניות לא פחות באורח ניהול קרבות ומערכות ובבניין גופי צבא.

"אולם, למרבה הצער, אינני רואה סיכוי שאמצעי המיגור החדשים יבטלו את עצם עניין המלחמות בכלל. תתנהלנה עוד התמודדויות מזוינות רבות על-פי אותם העקרונות שהיו יפים בעבר, רק אמצעי הביצוע ושיטות הביצוע ישתנו". קטעים אלה משקפים בצורה ברורה למדי את שתי עמדות היסוד בוויכוח על מגמות ההתפתחות הצבאית והתורה הצבאית, כולל ההיסטוריה הצבאית, גם בתקופתנו בעוד הראשון רואה בגורם הטכני החומרי את המרכיב העיקרי וכמעט הבלעדי, מייחס בר-הפלוגתא שלו למרכיב זה תפקיד של מכשיר למימוש עקרונות הקבע, השרירים והקיימים בכל התקופות.

עם מי הצדק בדו שיח זה? על כך אפשר ללמוד מן העובדה שהוא התנהל – על אף הצליל האקטואלי שלו – לא בימי פצצת המימן והטילים הבין יבשתיים, אלא בראשית המאה ה-16, לאחר שהופיעו הדגמים הראשונים של הנשק החם.

כאמור, הספרות המלחמתית הקלאסית

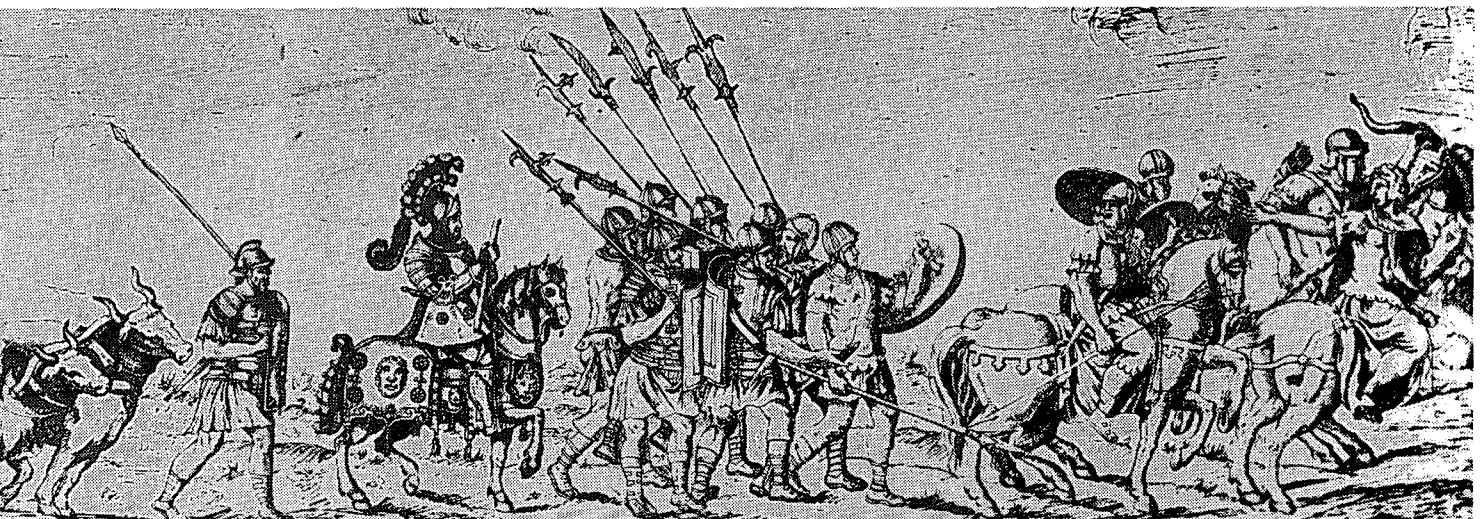
והמודרנית, הינה עשירה ומגוונת, וכללית ניתן לחלקה לשלושה סוגים: היסטוריה מבצעית העוסקת בקרבות ומערכות ומתמקדת בצדדים הטקטיים, הלוגיסטיים, האסטרטגיים ובמנהיגות; היסטוריה מנהלית וטכנית העוסקת בפעילויות הייעודיות והמקצועיות של החילות והזרועות ומקיפה את תחומי התר"ל והמבנה הארגוני, ממשל צבאי, הכשרה ואימונים, פיתוח אמל"ח, בינוי, סקרי תשתית ורפואה בצבא.

ותחום שלישי – סוג מחקר שלעיתים נוהגים לכנותו יחסי צבא-חברה והנשען בחלקו על היסטוריה, אך בדרך כלל היא אינטרדיסציפלינרית. תחום זה, כולל בתוכו כלכלה, חברה ופסיכולוגיה, ועוסק בנושאים כמו מדיניות הביטחון ויחסיה לאסטרטגיה, יחסי צבא-מדינה, שליטה בכוחות המזוינים, כוחות לקיום השלום (כמו כוחות אר"ם) והתנהגות בסכסוכים.

חלוקה זו אינה היחידה הקיימת אך היא ממחישה היטב את רוח הידיעה של ההיסטוריה הצבאית ואת שימושיה. הספרות ההיסטורית, על כל סוגיה משמשת באופן מעשי את קציני הצבא בכל הדרגות ומחנכת אותם לערכים המקצועיים והאיכותיים של צה"ל. הקצינים הצעירים עשויים למצוא בהיסטוריה המבצעית והארגונית נושאים בעלי השלכה ישירה לתחומי עבודתם, בעוד הקצונה הבכירה תמצא שקצינים בכירים ימצאו שימוש חיוני למילוי תפקידם דווקא בהיסטוריה העוסקת ביחסי צבא מדינה וחברה.

הערך להתפתחותו של הקצין

מורל ורוח היחידה – כיום בעידן המחשבים, כאשר מרבים להסתמך על שיטות שונות של מדידה וכימות, חשוב לזכור היטב את הגורמים החיוניים והבלתי ניתנים למדידה במקצוע הצבאי. נפוליון אמר כי במלחמה היחס בין הרוח לכוח הוא שלושה לאחד. גנרל מרשל הגדיר פעם

מורל כ"מצב נפשי... אומץ רוח היחידה ונחישות... בקיומם הכל אפשרי ובהעדרם כל דבר אחר כמו, תכנון, הכנות וייצור, לא ייתכנו".

לכל יחידה בצה"ל יש מורשת משלה. ישנן יחידות שהיו קיימות כבר בימי מלחמת העצמאות, ואחרות שקמו מאוחר יותר. אך בכל מקרה ליחידות כולן חלק בתולדותיו של צה"ל, ובחינת ההיסטוריה יוצרת תחושת עבר משותף ורצון להשתייך למסורת של היחידה.

על אף שהמפקדים ימצאו כי ניתן לעשות בהיסטוריה שימוש רב ליצירת המוראל של היחידה ולשימורו, יש לנהוג בה זהירות רבה ולהקפיד על דיוק והגינות. שימוש לא מושכל במורשת היחידה או בתולדות צה"ל, עלול להביא נזק יותר מאשר תועלת ובמקום לטפח את רגש אהבת המולדת עלול לטפח ציניות.

אסטרטגיה טקטיקה ולוגיסטיקה

שלושת הנושאים הללו הינם היבטים שונים של אותו דבר עצמו. שלושתם חיוניים להצלחה בקרב, הם בעלי חשיבות שווה ובעלי ערך מחקרי שווה. האסטרטגיה (תורת המלחמה והמצביאות) מטפלת בהגדרת יעדים ובהיקף נרחב של השיטות להשגתם. הטקטיקה (תורת הקרב והמערכה) מטפלת בהערכות הייחודיות של כוחות ואמל"ח, שמטרתה הוצאה לפועל של האסטרטגיה, ואילו הלוגיסטיקה (התחזוקה) מטפלת בכל הכרוך באחזקה, פינוי הספקה הובלה ושאר הפנים של תמיכה תחזוקתית בכוחות הלוחמים ובאמל"ח שברשותם. במלים אחרות: תורות המלחמה והקרב מעמידות את המסגרת לניהול מבצעים צבאיים, בעוד התחזוקה מעמידה את האמצעים, ושלושתן מעוצבות ע"י החברה, שעליה הן אמורות להגן. בעוד האסטרטגיה מגשרת בין יעדי מדיניות החוץ לבין כוחות הצבא והטקטיקה, בין היעדים הצבאיים לבין החייל והאמל"ח שברשותו, הרי התחזוקה מגשרת בין הכלכלה

הלאומית למבצעי הכוחות הלוחמים. בנוסף להיות האסטרטגיה הטקטיקה והלוגיסטיקה תחומים בעלי השפעה הדדית, הם גם תחומי מחקר מאוד דינמיים בהישענם על שינויים תכופים בטכנולוגיה בכלכלה ובחברה.

נשאלת אם כן השאלה האם בנושא הנתון כל כך לשינויים יש רלוונטיות כלשהי לגישה ההיסטורית בלא שימוש בשיטות משלימות כגון משחקי מלחמה, דמיני קרב וניתוח מערכות? אכן ההישענות על היסטוריה בלבד עלולה להיות מסוכנת, אך זו תהיה שגיאה חמורה לחשוב שהמבט לאחור מגביל באיזשהו אופן את גמישות העיסוק בהווה. אם החייל ילמד את השלבים העיקריים במלחמות העבר הוא יהפוך עירני וזהיר יותר בגישתו לאמל"ח חדש, לחוסר ניסיונם של טירונים, לאפשרויות מודרניות לתובלה אל היעד, ועוד.

לימוד כזה לא יפיק נוסחאות או פתרונות קסם, אך ייצור את העירנות לצורך בשינויים. ההיסטוריה מספקת לנו את המידע ואת הנתונים הנחוצים לשפוט רעיונות, תורות לחימה ונהלים. כיצד יהיה בידינו, בהעדרה, לשפוט את אפשרויות היישום או הדחייה של רעיון חדש, ואף לבדוק אם הוא בכלל חדש? בנוסף ללקחים שניתן להפיק ממנה באופן ישיר, מספקת ההיסטוריה ניסיון משותף כה רב של המין האנושי המאפשר לפתח את הדמיון היוצר. הדמיון אינו קיים באופן עצמאי מתהליך מנטלי כלשהו. אלא הוא בעיקרו הניסיון האישי והמשותף של הכלל והיכולת לניתוח והרכבה. תפקידה של ההיסטוריה הצבאית הוא לספק ניסיון עשיר, אשר ממנו יוכלו מנהיגים בעלי דמיון ליצור שיטות חדשות לטיפול במצבים חדשים.

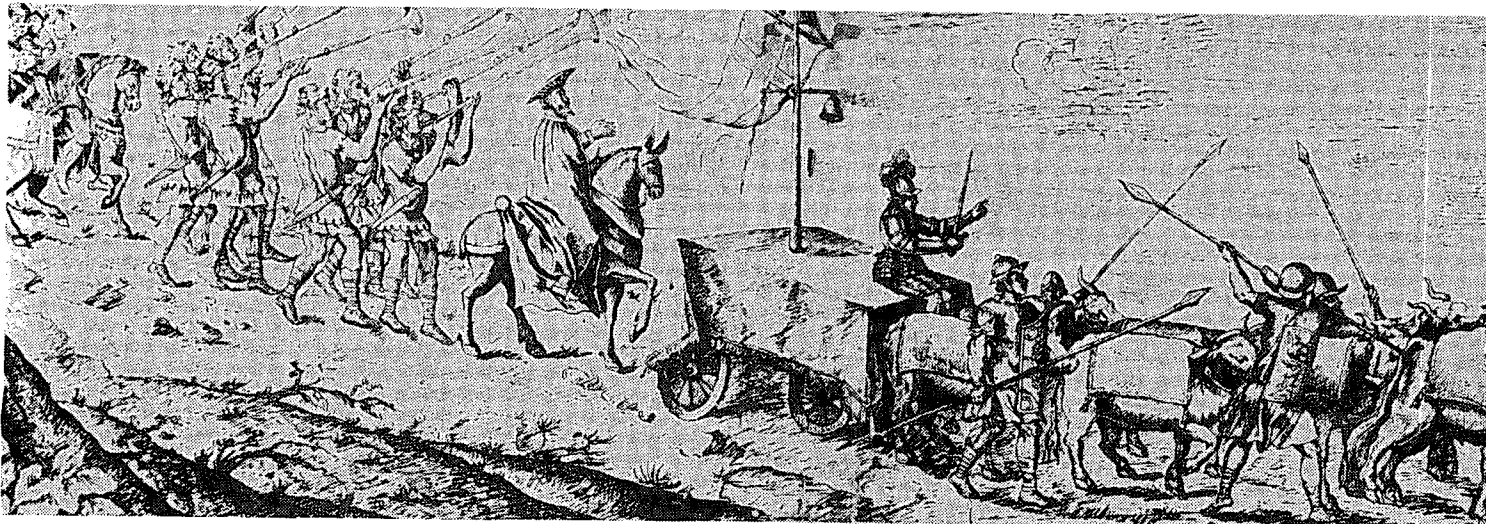
מקצועיות ופיתוח כושר שיפוט

מקצועיות נוצרת משילוב של מומחיות, ידע, אחריות והיכולת להשתלב בעבודת צוות בגורם

האחרון. אין שוני רב בין המקצוע הצבאי למקצועות אחרים, אשר גם בהם קיימת מידה מסוימת של ערכים הנוצרים כתוצאה מחיבור של מספר פרטים ליחידה אחת והרגשה של אחדות אורגנית. הרופא אחראי לבריאות החולה בדיוק כמו שהצבא אחראי לביטחון החברה, על אף שלכל המקצועות יש אחריות כלפי החברה. המקצוע הצבאי ייחודי בכך שהוא מהווה במידה רבה מונופול של המדינה. בהתייחס להתפתחות הידע המקצועי שונה המקצוע הצבאי באופן מהותי ממקצועות אחרים בכך שרק לעתים רחוקות יביא החייל לידי ביטוי את יכולתו בשדה הקרב, ולרוב לא יותר מפעם או פעמיים בחייו. דומה הדבר לרופא שיניים שתורגל כל חייו על שיני דמה עד אשר ביצע לבסוף ניתוח בודד אחד. או לשחקן כדורגל אשר מתאמן כל הזמן כנגד בובות במגמה לשחק לבסוף משחק חשוב אחד, מובן שככל שתהינה פחות מלחמות כך ייטב הדבר הן לפרט והן לחברה, אך כאשר מדובר בלימוד מקצוע על החייל להתבסס בעיקר על משחקי מלחמה, סימולציות, מחקרים צבאיים והיסטוריה, כדברי מייכל האוורד:

"ההבדלים המתרחשים בין מלחמה אחת לשנייה בתחומי הטכנולוגיה והחברה הם רחבי היקף, על כן מחקר היסטוריה צבאית בלתי מושכל אשר איננו לוקח בחשבון שינויים אלה יכול להפוך בקלות מסוכן יותר מאי קיום מחקרים כאלה כלל. כמו המדינאי, על החייל לבחור בין הסכנה הטמונה בחזרה על שגיאות העבר בשל בורות לבין האפשרות שישאר מוגבל בשל לקחים שהופקו מההיסטוריה ואשר השינוי בתנאים גרם לכך שלקחים אלה הפכו חסרי ערך".

אפילו חייל מקצועי אשר לחם בשדה הקרב יזדקק לבחינה ולהערכה מחדש של ניסיונו. כל אדם רגיש יותר למראה עיניים מאשר להקשבה לאחרים או לקריאה. דבר זה נשמע כאינסטינקט בריא, אך בעינינו צבא לאמירה "אני הייתי שם"

U.S department of The Army Pamphlet No. 20-200 (Department of The Army 1956) p. 3-4

James A. Huston, **The Sinews of War: Army Logistics 1775-1953** Washington 1966.

Michael Howard, "The Use and Abuse of Military History" **The Journal of The Royal United Service Institute**, February 1962.

Department of The Army Ad Hoc Committee **Report On The Need For The Study of Military History**, West Point 1971.

3. שחילים הם בדרך כלל בלתי גמישים, מיליטריסטים וצרי אופק בטעות יסודה".
 ולבסוף, זהו תחום השייך בראש ובראשונה למדעי הרוח. בלימוד ההיסטוריה ביכולתנו ללמוד את מעלותינו ומגבלותינו שלנו ושל האחרים, ואנו עשויים בכך ללמוד לשלוט בעצמנו ולהנהיג אחרים. היכולת להבין את ההיסטוריה מתחילה בהבנת החיים עצמם.

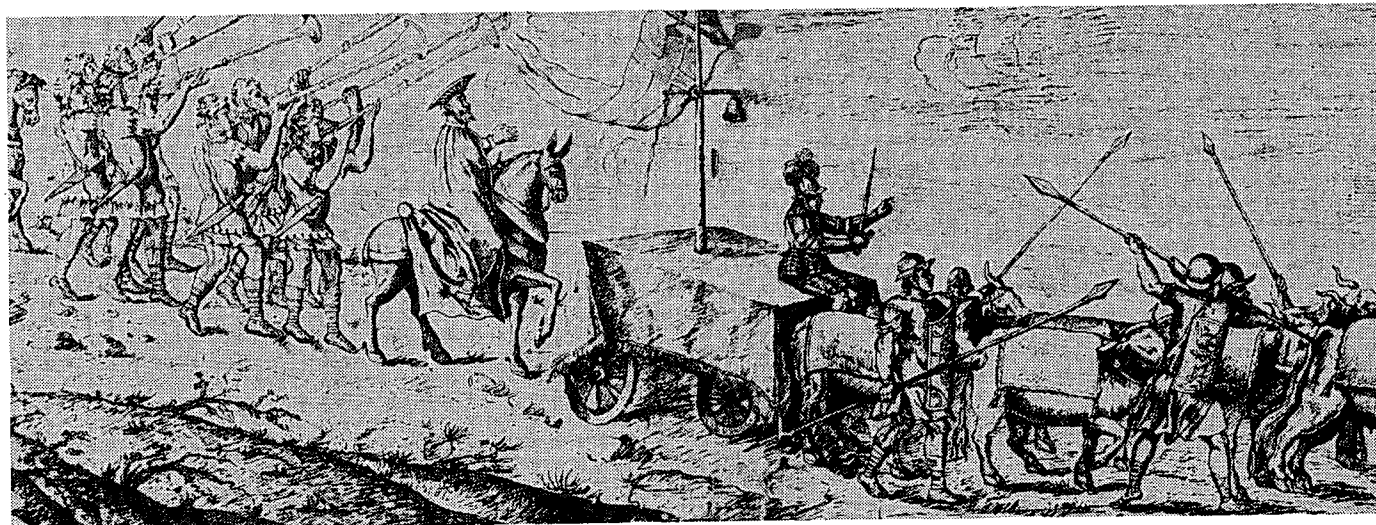
אין בסיס מספיק, שניתן להפיק ממנו מסקנות. ניסיונו הקרבי של החייל, שהינו נקודת מבטו האישית ילקה תמיד בחלקיות או בדעות קדומות. מכאן שלא די בניסיון אישי להבנה בהירה וכוללת, וניצולו הנכון יהיה רק אם ייחקר באמצעות ניסיונם של אחרים.

ההיסטוריה הצבאית יכולה להיות רלוונטית לחניך לסטודנט במישורים שונים; היא מספקת את הצימאון לידע ואף יוצרת אותו; והופכת יותר נוגעת לאדם ככל שהוא מתמסר למחקרה. היא יכולה אפוא להוות מכשיר נחוץ במיוחד במאבק לזהות מקצועית. "בדרך של למדנות בעיקר עצמית... יכול הקצין להכין עצמו למגעים עם הדרגים המדיניים ועובדי המדינה האחרים שבהם הוא מוקף ואשר הם בדרך כלל בעלי השכלה גבוהה, ולהוכיח כי הדעה הקדומה

הערות

1. Jay Luvaas, **The Military Legacy of The Civil War**, Chicago 1959, p. 139.

2. Jacques Barzun and Henry F. Graff, **The Modern Researcher**, New-York 1962, R. III

בניית עצמה אווירית

חיל-האוויר בשנים 1949-1956

רס"ן יצחק שטייגמן*

מועצת מטה חיל האוויר – 1949. מימין לשמאל: עזר ויצמן, יהודה רבין, שמואל גל, דניאל שמשוני, אהרן רמז, דב פלג, ג'ו רענן, אליעזר בודנקין, שמואל אייל, ברוך טוב

משקלה הסגולי של העוצמה האווירית ולגבי הדרך הרצויה להפעלתה; מבצעי הרכש השונים; התפתחות ובנייה בבסיסים ובטייסות; הכשרת צוותי אוויר וקרקע; מבצעים בהם שותף החיל; נסיבות ביטולה, ערב מבצע "קדש", של התוכנית להשמדת חיל-האוויר המצרי בעודו על הקרקע ועוד. הספר, המתבסס בעיקר על חומר ארכיוני, חושף פרשיות שונות ומעניינות. מאמר זה מציג, ובתמציתיות רבה, רק חלק קטן מהסוגיות שעלו על סדר-היום בדרך לבנינו של חיל-האוויר – וכן את הגורמים השונים שהשפיעו על התהליך.

עדיפויות במשימותיו – בהתרעה קצרה ובהיקף רחב.

המאמר שלפנינו מבוסס על "מעצמות לקדש: חיל-האוויר בשנים 1949-1956", ספר היסטוריה העומד לצאת לאור בהוצאה משותפת של הענף לתולדות חיל-האוויר ושל ההוצאה לאור של משרד-הביטחון. הספר מציג – לצד המבצעים השונים שבהם השתתף חיל-האוויר בתקופה זו – את המרכיבים השונים, שהשפיעו על תהליך הבנייה וההתעצמות; האיזמים האוויריים על מדינת ישראל (לרבות האיום מצד בריטניה); הוויכוח הנוקב במטה-הכללי לגבי

בשבע השנים שחלפו מתום מלחמת-העצמאות ועד מבצע "קדש" (1949-1956) הונחו יסודותיו של חיל-האוויר הישראלי, כפי שאנו מכירים אותו כיום. בתקופה זו הלך והתעצם החיל באמצעות רכש של מוטוסים ומערכות, הכשרת צוותי-אוויר וצוותי-קרקע, אימונים, בנייה ועוד. היסוד והבסיס לכל אלה היתה דוקטרינה אווירית, ובמרכזה: הפעלת הכוח האווירי על-פי סדרי

* חוקר בכיר בענף לתולדות חיל-האוויר. פירסם עד כה ספרים ומאמרים רבים על תולדות חיל-האוויר.

“עוד יהיו שינויים בתפיסה ותהפוכות בארגון”

בסוף דצמבר 1949, מצבת טייסי חיל-האוויר היתה כדלקמן: שני טייסי קרב ישראלים מנוסים (עזר וייצמן וסנדי ג'ייקובס); טייסים ישראלים אחדים, יוצאי חילות-אוויר שונים, שנשאו בעיקר בתפקידי פיקוד; 16 בוגרי קורס טיס “מינוס 2” ר’מינוס ו*”; אחדים שהכשרתם ניתנה להם בקורסי-טיס שונים, בעיקר קורס הטיס של “הגנה”; קבוצה של חניכים, שזה מכבר סיימה קורס-טיס ראשוני ושהמתניה לפתיחה מסודרת של בית-הספר בכפר-סירקין ומספר מצומצם של טייסים, אנשי מח”ל, שעדיין נותרו בשירות ועסקו בעיקר בפיקוד ובהדרכה. מצב המטוסים לא היה שפיר: בסך-הכל היו 109 מטוסים מ-23 סוגים – ומתוכם 34 בלבד שמישים לטיסה¹.

יותר מכול ממחישה תמונת-מצב זו את מצבו הירוד של החיל בשנה שלאחר מלחמת-העצמאות: מגוון רחב של מטוסים מיושנים ומחסור חמור בכוח-אדם – טייסים וטכנאים כאחד – לאחר שאנשי המח”ל** שהיוו את עיקר כוחו המבצעי והתחזוקתי של החיל, עזבוהו בתום המלחמה. ביטוי למצב זה נתן בן-גוריון ביומנו (7 ספטמבר 1949): “חיל-האוויר מילא תפקידו במערכה כמיטב יכולתו, ובמידה רבה של הצלחה, אך נשאר מדולדל, כמעט יש להגיד שצריכים לבנותו מחדש...”²

מפקד חיל-האוויר, אלוף אהרון רמז, ועוזריו הקרובים צברו ניסיון רב בעת שירותם במלחמת-העולם השנייה, בעיקר בחילות-האוויר הבריטי והאמריקאי. הם היו חדורים בהכרה בחשיבות העוצמה האווירית כיעד לאומי ראשון במעלה, ותפיסתם המבצעית היתה מגובשת. בחזונו ראה רמז את חיל-האוויר כזרוע עצמאית, חזקה – ובעלת חשיבות מכרעת במלחמה, אם וכאשר תפרוץ. מתן עצמאות למפקד חיל-האוויר ולמטהו – בכפיפות ישירה לראש המטה-הכללי, ולא לראשי אגפיו – היה אפוא בעיניו תנאי הכרחי, לא רק בתהליכי הבנייה, אלא – ובעיקר – בתפיסה הכוללת של מרכזיות העוצמה האווירית בצה”ל.

תפיסה זו חייבה השקעת משאבים רבים, ומטבע הדברים עמדה בניגוד גמור למגמות שהחלו להסתמן בתום מלחמת-העצמאות: קיצוץ

* כינוי לקורסי הטיס שנערכו ב-1949 – לפני המניין הרשמי, הפותח בקורס-טיס מס’ 1 שסיים בכפר-סירקין באוגוסט 1950.

** מתנדבי חוץ-לארץ, יהודים ולא יהודים (כ-800 במספר), שהגיעו לשורות חיל-האוויר במהלך מלחמת-העצמאות.

במשאבי הביטחון לטובת העלייה ושיקום הכלכלה וביסוסה. המטה-הכללי ראה בחיל-האוויר בעיקר כוח מסייע לכוחות הרגלים, ולפיכך היה עליו להיות כפוף – כמו שאר הכוחות המסייעים – לאגפי המטכ”ל. חילוקי-הדעות בין רמז לידן התמקדו אמנם בשאלת מקומו של חיל-האוויר בצה”ל ובמידת עצמאותו ביחס למטה-הכללי, אך מאחורי המחלוקת הזו עמדה שאלה שלא היתה פחות כבדת משקל: היקף התקציב וכוח-האדם אשר יוקצו לחיל-האוויר. על רקע מחלוקת חריפה זו – שלא חסרו בה גם היבטים אישיים – הסתגרו הצדדים, לפי הוראת בן-גוריון, בתאריכים 9-10 בדצמבר 1949, על ספינה בלב ים באזור חיפה, על-מנת למצוא פשרה ביניהם. בחמש הישיבות ניהלו קציני המטה-הכללי דיון סוער עם קציני מטה חיל-האוויר.

רב-אלוף יגאל ידן עמד, ובתוקף, על דעתו כי האחריות לבנייתו והפעלתו של חיל-האוויר איננה מוטלת על אהרון רמז – אלא עליו בלבד, בתוקף הסמכות שהואצלה לו על-ידי שר-הביטחון. לדבריו:

אני צריך לעשות הכל כדי שלא יכבשו את ארץ-ישראל, כדי שהצבא שיש לנו יוכל לעמוד נגד האויב. אם אתה [אהרון רמז] אומר שרק חיל-האוויר אחראי לכך – אתה לוקח על עצמך אחריות אשר לא הטיילו עליך ושאסור לך לקחת אותה. ומי שיטיל עליך אחריות יותר מאשר אתה יכול לקחת על עצמך, יעשה פשע כלפי המדינה.³

ראש להק*** דניאל שמשוני, בנסיונותיו לשכנע בצדקת דרכו של החיל, הסביר את מורכבותה של העוצמה האווירית – ומסקנתו הייתה אפוא כי “הדברים האלה יכולים להעשות בכל מקום על-ידי אנשים אשר חיים את הדברים האלה יום-יום...”.⁴ בן-גוריון, בניסיון להשיג פשרה, הצטרף לדיונים בפגישה הרביעית ב-10 בדצמבר 1950 לפני-הצהריים. הוא עמד, ובתוקף, על חשיבותו של חיל-האוויר במערכה הבאה. לדבריו, אומנם חיל-האוויר לא יוכל לנהל מלחמה לבדו – הוא בוודאי לא יוכל לנצח לבדו – אבל “בלי חיל-אוויר יעיל אין לנו סיכוי לנצח, אם כי המנצח יהיה חיל היבשה. אבל לא יהיה סיכוי לחיל היבשה לנצח בלי חיל-אוויר יעיל, וביחוד בלי חיל-אוויר יעיל ברגע הראשון שתפרוץ המלחמה...”.⁵ עם זאת, בוויכוח בין רמז לידן כעבור שנה, שהיתה רוויה בוויכוחים קשים ונוקבים, התפטר רמז ב-14 בדצמבר 1950. במכתב,

*** דרגה שהיתה נהוגה אז בחיל-האוויר, מקבילה לאלוף-משנה.

שלח לאביו (דוד רמז, שר התחבורה דאז) באותו חודש, כתב בין השאר:

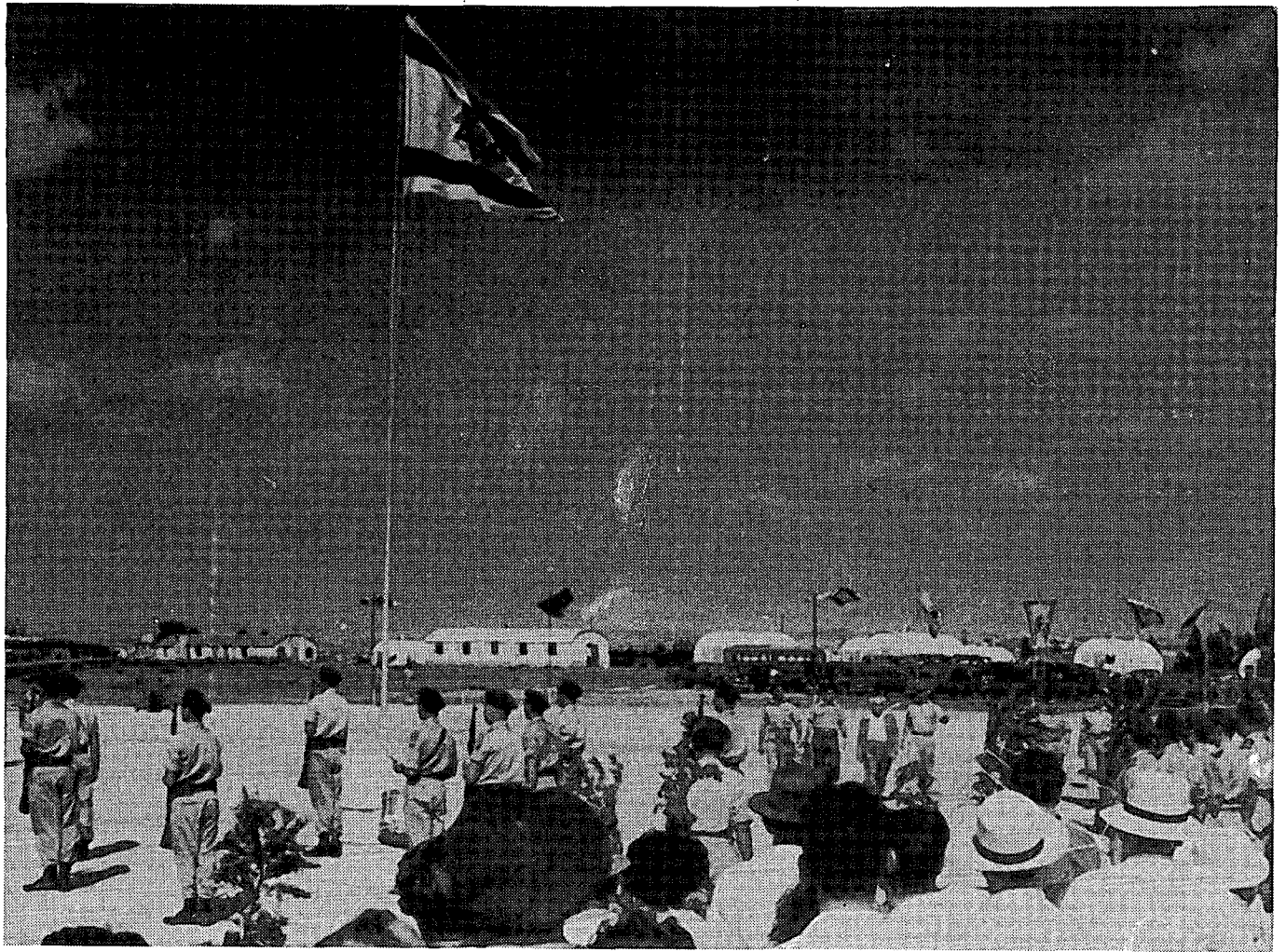
...מאחר ונפסל הלכה-למעשה כל דיון מעמיק וחופשי על תפיסות-יסוד בתורת הלחימה והביטחון שלנו, הופך הדיון למעין מקדח-זממך, בו אני מוצג כבונה אימפריה, המתעלם מהמציאות, ודואג ונאבק על “מעמד אישי” – ולא כמי שחרד בכל רמ”ח [אבריו] לשלומה של מדינתנו הקטנה, שזה אך הוקמה. במצב זה, אני משוכנע, ייטב לעניין ולכל הנוגעים בו אם אשתחרר ללא דיחוי נוסף. הוויכוח העקרוני, מובטחני, לא יירד מסדר-יומנו עוד שנים רבות, ועוד יהיו שינויים בתפיסה, ותהפוכות בארגון...⁶

בתקופתו של רמז עוצבה הדוקטרינה האווירית, נקבעו סדרי-העדיפות במשימות החיל (שתוקפם לא פג עוד שנים רבות), והונחו יסודות בתחומי הרכש וההדרכה. הפתיחות הרבה ביחס לרעיונות וליוזמות חדשים, יצרה בחיל נכונות להשקעה ולהתמסרות – על-אף המצב הקשה. תרומתו של רמז ב”מאבק” על עצמאות החיל היתה בעיקר בהתוויית הדרך להולכים בעקבותיו ובבלימה מסוימת של מגמות המטכ”ל להשתלט עליו בצורה מלאה.⁷

“אין להתפשר על קיצורי דרך”

מינוי מפקדים, שבאו לחיל-האוויר מבחוץ – כזו היתה המדיניות שנראתה בעיני ראש המטה-הכללי כפתרון לבעיית שילובו של מטה החיל במטה-הכללי. על רקע זה התמנה אלוף שלמה שמיר כיוורשו של רמז. בשמונת החודשים שפיקד על החיל נקבעו דפוסי צבאיים במטה וביחידות, ומצבת כוח-האדם של החיל עברה בדיקה מחודשת וקפדנית והותאמה לצרכים המבצעיים של אותם הימים. העברת מפקדת חיל-האוויר ממחנה “אריאל” (יפו) לבסיס אווירי ברמלה, שבסמוך לו מסלול טיסה, היתה צעד חשוב בתהליך הארגון והבנייה. אותה עת היה החיל בכושר מבצעי נמוך, אך עם זאת הוא נטל חלק בשני מבצעים: התקיפה באל-חמה ב-4 אפריל 1951 והפעילות בתל-מוטילה כעבור חודש, ב-6 מאי 1951.⁸ במבצעים אלה הוא הוכיח בעליל את הפוטנציאל הרב הטמון בו, אם וכאשר ייבנה ויופעל בצורה מושכלת. דומה כי לא רבים היו שותפים לדעה זו, ואכן, באוגוסט 1951 מונה אלוף חיים לסקוב – ששימש עד כה כראש מחלקת הדרכה במטה-הכללי – כמחליפו של שמיר, אשר פרש מפאת מחלה. היה זה המשך למגמה למנות את מפקדי החיל מבחוץ.

ב-20 החודשים, שבהם פיקד לסקוב על חיל-האוויר – כשלצדו אל”מ דן טולקובסקי כראש

טקס סיום קורס הטיס הראשון בכפר סירקין. אורחי הכבוד מימין לשמאל: יגאל ידין, דוד בן-גוריון, אהרן רמז, גדעון שוחט

קיבלו כנפיים באוגוסט 1950) וחמש טייסות קרב-הפצצה (בהן מטוסי מוסטנג, מוסקיטו, ספיטפייר ו-17B). בהשוואה לשנת 1950 בולט צימצום מגוון הכלים באופן שכלל סוגים מעטים של מטוסים אך מספר גדול-יחסית של מטוסים מכל סוג וסוג. מִצְבַּת המטוסים כללה אפוא 74 מטוסי ספיטפייר, 55 מטוסי מוסקיטו, 21 מטוסי מוסטנג, 12 מטוסי דקוטה, 17 מטוסי פיפר, 74 מטוסי סטירמן והרווארד (להדרכה בבית-ספר לטיסה) ושני מסוקי הילר-360.

כל אותה עת נשא החיל את עיניו אל עבר היעד העיקרי – רכישת מטוסי סילון. המאמץ בכיוון זה החל עוד בתקופת רמז. על סדר-היום עמדה אז רכישת המטוס הבריטי הימי "אטאקר", והפעולה בכיוון זה נמשכה ללא לאות. בספטמבר 1952 – לאחר שהבטיחה את הצבת טייסת מטוסי-סילון נוספת בשדה-התעופה של עמאן, שבניית מסלול סילוני בו הלכה והושלמה [טייסת וומפייר בריטית היתה מוצבת זה מכבר בשדה-התעופה מִפְרָאק], וכן את המשך בניית הכוח האווירי של הלגיון הערבי – ניאיתה בריטניה

המאמץ להשיג עדיפות נגד האויב – הוא חיל-האוויר; לכן יש לתת למטהו סמכויות מקבילות באותו סטטוס של מה שנקרא היום המטכ"ל, והגדרות המטכ"ל יצומצמו למה שבאמת יוכל לעשות"¹⁰

לצד פעולות הכשרה והדרכה של צוותי אוויר וקרקע, נעשו בתקופתו של לסקוב צעדים חשובים בתחום ביסוס הדוקטרינה האווירית – ובמרכזה חמישה מרכיבים: כוונות תמידית גבוהה כתנאי להפעלה בהתרעה קצרה; שליטה מרכזית (באמצעות מערכת בקרה ודיווח יעילה); ניצול רב-תכליתי של מטוסי הקרב לתקיפה ולהגנה כאחד; הפרדה בין סמכויות הפיקוד והשליטה והתאמת המערך הלוגיסטי לכוונות המבצעית. התפיסה תורגמה לכלל מעשים באמצעות נהלים, הערכות-מצב, תכניות-עבודה שנתיות ורב-שנתיות, תרגילים, תמרונים ועוד. במרס 1953, חודשים ספורים לפני פרישתו של לסקוב, כבר היו בחיל 109 טייסים, שהוכשרו ב-10 הקורסים הראשונים של בית-הספר לטיסה בכפר-סירקין (מאז הקורס הראשון, שחניכיו

המטה – נעשו צעדים חשובים בגיבוש הדפוסים הארגוניים, התחזוקתיים והמבצעיים של החיל. לאור הערכת-המצב שגיבש, אשר היתה מבוססת על האיומים האוויריים וטיבה של זירת הלחימה העתידית, הגיע לסקוב, איש כוחות היבשה, לכלל הכרה עמוקה במשקלה הסגולי של העוצמה האווירית; והסברו עמו:

"...עקב תכונותיו ותכונות הזירה, חיל-האוויר הוא הכוח היחיד להגדלת המרחב הבטחוני של המדינה, ויש לפתחו בהתאם כי השפעתו תהיה מכרעת במלחמה הבאה, כי בו תלוי עצם יכולת פעולתם של כוחות היבשה והים בשעת מלחמה..."

בתקופתו של לסקוב הושם דגש רב בבניית חיל-האוויר מבפנים, תוך נסיגות בלתי-פוסקים להשגת משאבים כספיים וכוח-אדם איכותי. בשאלת עצמאות החיל המשיך לסקוב במאבק שניהל רמז בזירת המטה-הכללי – וזאת מתוך הכרה בחשיבותה הסגולית של העוצמה האווירית בצבא ההגנה לישראל. הסביר לסקוב: "טובת בטחון המדינה דורשת שהכוח אשר בו ייעשה

להכליל את ישראל בין שלוש מדינות המזרח-התיכון (סוריה, עיראק ולבנון), שאושרה להן מכירת 14 מטוסי סילון¹¹ (עם מצרים היתה בריטניה חתומה על עסקת-נשק נפרדת. בין השאר כללה זר-האחרונה כ-100 מטוסי סילון, ו-60 טנקים מדגם סנטוריון). ישראל ניצלה את ההזדמנות ורכשה 15 מטוסי מטאור (במקום 14 שנכללו בתכנית המקורית): שלושה מדגם F-7 והדרכה ו-12 מדגם הקרב F-8; וביולי 1953 החלו להגיע המטוסים הראשונים.¹² כך נכנס חיל-האוויר לעידן הסילון – ארבע שנים לאחר שנקלטו סילוני הוומפייר והמטאור בחיל-האוויר המצרי.

בהשוואה ל-1949, תקופת לסקוב כללה צעדים חשובים בדרך לבנייתו ולהתעצמותו של חיל-האוויר. אמנם, החיל היה עדיין בכשירות מבצעית נמוכה – אך עם זאת היתה תמימות-דעים במטהו, כי בתהליך הארוך והמושך אין להתפשר על קיצורי-דרך.

המטרה העיקרית – הגברת הכושר המבצעי

אחרי פרישתו של לסקוב, במאי 1953, היה דן טולקובסקי המועמד הטבעי לתפקיד. הוא לא

היה אהוד על ראש המטה-הכללי, והזהותו עם המאבקים בשאלת עצמאות החיל – שניהלו קודמיו בתפקיד, רמז ולסקוב – גרמה כנראה לכך, שהוא זכה למינוי חלקי בלבד, הן מצד המעמד, הן מצד משך-הזמן: הוא מונה רק כממלא-מקום מפקד החיל, בדרגת אלוף-משנה וקיבל את התפקיד לתקופה של שישה חודשים. טולקובסקי שם את הדגש בשלושה תחומי-אמץ עיקריים: שיפור הכושר המבצעי של החיל והתאמתו למשימותיו; טיפוח המוכנות למלחמה בהתרעה קצרה ומאבק ללא פשרות במטה-הכללי, להשגת משאבים ולהשגת עצמאות בתהליכי בניינו והפעלתו. ואכן, בד בבד עם הפעילות הפנים-חילית – פעולות ההכשרה, האימונים והכנת החיל למלחמה – הלכו וגברו האימונים בעלי ציביון רחב וכולל יותר: תרגילים, "ימי קרב" ותמרונים עם כוחות היבשה, שבהם תורגל החיל בהיקף מלא.

תהליך הבנייה היה מלווה בוויכוחים נוקבים בין הרמטכ"ל משה דיין ומפקד חיל-האוויר דן טולקובסקי. המשבר הגיע לשיאו בקיץ 1954, כאשר החליט דיין לשבץ את אל"מ דניאל שמשוני, מבחירי הקצינים במטה חיל-האוויר, לתפקיד סגן ראש אג"א במטה-הכללי. טולקובסקי ראה בכך חוסר-אמון כלפיו וביטוי מחודש למגמתו

הישנה של הרמטכ"ל להשתלט על מטה חיל-האוויר. הוא פנה אפוא אל שר-הביטחון (פנחס לבון), וביקש ממנו לשחררו מתפקידו. בפשרה שהושגה לבסוף הועבר אמנם שמשוני למטכ"ל – אך דיין, מצידו, הבטיח כי מקרה זה לא יישנה וכי אין בכוונת המטכ"ל להשתלט על חיל-האוויר.¹³ גם לאחר סיום הפרשה* – וכשנותו שנתיים עד למבצע "קדש" – נמשכו הוויכוחים הנוקבים על מגוון רחב של נושאים. דיין ניסה וחזר-וניסה להשפיע על שר-הביטחון להביא לפיטוריו של טולקובסקי, אך נסיונות אלה העלו חרס.¹⁴ הוויכוח ביטא לא רק חוסר-אמון בין האישים – אלא, ובמידה רבה, גם חוסר-אמון בכושרו של החיל בכלל.

רכש מטוסים מתקדמים

מתחילת 1955 השפיעו גורמים חיצוניים, יותר מכל, על תהליך הבנייה וההתעצמות: פעולות הפדאיון, שהיו מלוות בחדירות מטוסים מצריים

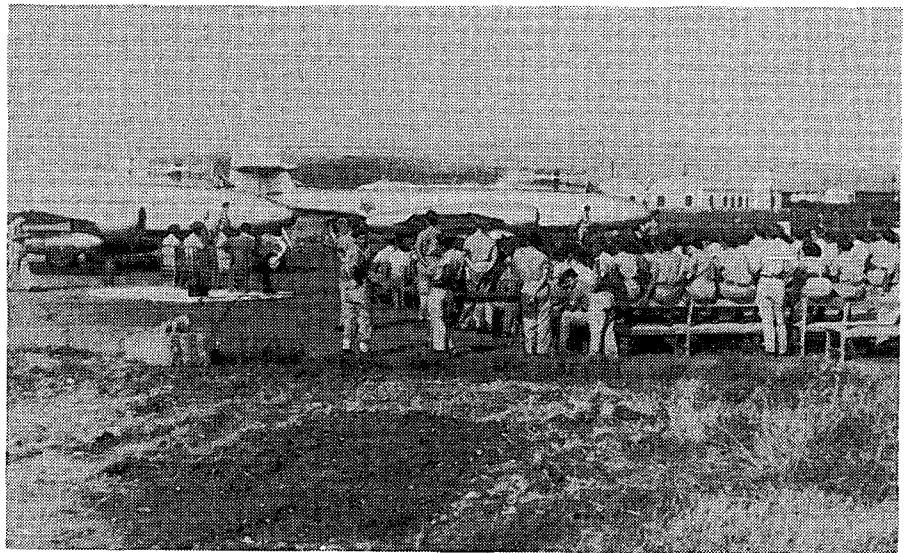
* עם שובו של בן-גוריון משדה-בוקר למשרד הבטחון הוחזר שמשוני לחיל-האוויר ומונה לתפקיד ראש מחלקת אוויר.

שורת מטוסי המוסקיטו בחצור

לישראל תוכניות להתקיף את ירדן; ואכן, פעולות הגמול הישראליות היוו בשבילה סיבות מספיקות לחשוב כך. מתחילת 1955 שקדו אפוא ראשי המטות בלונדון על הכנת תוכנית התקפית נגד ישראל – אם אמנם תידרש התערבותה לצד בעלת-בריתה, ירדן. עוד באוגוסט 1955 הגיש אי-רמארשאל קלאוד פלי (Air Marshal Sir Claude Pelly), מפקד חיל-האוויר הבריטי במזרח-התיכון, את הערותיו בדבר אפשרות מעין זו. במסמך ארוך ומפורט, שהיפנה אל סר ויליאם דיקסון (Sir William Dickson), ראש מטה חיל-האוויר בלונדון, כתב בין השאר: "...אם נצטרך לנהל מערכה זו, מטרתנו הראשונה תהיה להשמיד את חיל-האוויר הישראלי. להשלמת המשימה ננצל את מירב הכוח האווירי העומד לרשותנו. להערכתנו, המשימה תושלם לאחר שלושה ימים. אחרי-כן נתרכז במתן סיוע ישיר ועקיף לכוחות היבשה."¹⁶ עליונות אווירית – סבר פלי – היא תנאי הכרחי לכל פעולה יבשתית.

הבריטים עקבו כבר זמן רב אחרי התעצמותו של חיל-האוויר הישראלי, וחששו כי הוא עלול להפוך במהרה לכוח החזק ביותר במזרח התיכון, אשר יאיים גם על כוחותיהם. (זו היתה הסיבה למאמציהם הרבים להשפיע על צרפת להימנע מלספק לישראל מטוסי מיסטר.¹⁷) מעניין לציין כי בעוד מטה חיל-האוויר בלונדון השתמש במושג "שיתוק חיל-האוויר הישראלי" ("Neutralization"), הרי במפקדת חיל-האוויר במזרח-התיכון דיברו על "השמדתו" ("Destroying the Israeli Air Force"). מפקד חיל האוויר הבריטי במזרח-התיכון ציין, יחד עם זאת, כי "ההפצצות האוויריות תיערכנה תוך מגמה לשמירה קפדנית על המקומות הקדושים; ברם, בלתי-נמנע הוא שייגרמו נזקים

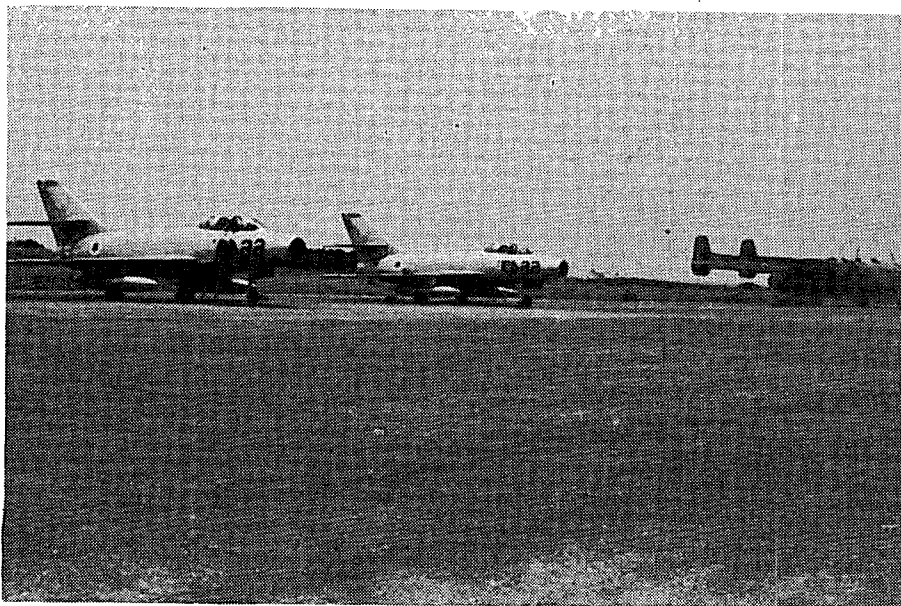

הגעת מטוסי המטאור הראשונים לרמת דוד

איום בריטי בהשמדת חיל-האוויר הישראלי

מחודשי הקיץ של שנת 1955 עד התקופה המקבילה בשנת 1956 ריחף מעל מדינת ישראל – מעל הכוח-האווירי שלה – איום כפול: האיום המצרי היה איום מוחשי, אך היה גם איום שני, סמוי במהותו: בריטניה. הממלכה המאוחדת חתמה בשנת 1948 על ברית הגנה עם ממלכת ירדן וממשלת לונדון היתה נחושה בדעתה לבוא להגנת הממלכה ההאשמית, אם תותקף זר-האחרונה. ממשלת בריטניה, שניזונה מדיווח ראשי המטות שלה, סברה זה כבר כי יש

לשמי הנגב; ההסגר האווירי בשמי מצרי אילת (שנוסף על ההסגר הימי) והעסקה הצ'כית-מצרית מספטמבר 1955. מצבה הבטחוני של ישראל הלך והחמיר. ההצטיידות במטוסים איכותיים נהפכה אפוא לצורך לאומי ראשון במעלה. בשלב זה, וככל שהמצב הבטחוני החמיר, הפך דיין לתומך עקבי בהגברת עוצמתו של חיל-האוויר. בשנה שקדמה למבצע "קדש" חלו שינויים משמעותיים בתחומי הרכש בחיל-האוויר – במידה רבה כתוצאה משיתוף-הפעולה בין צרפת לישראל בתחומים בטחוניים ואסטרטגיים. שיתוף-פעולה זה הלך והתהדק: תחילה בתחומי ביון ומודיעין,¹⁸ ואחרי-כן בתחומי רכש והכנות לפעולה צבאית משותפת נגד מצרים. נאצר תמך במרד העקוב מדם, שניהלו בני אלג'יריה נגד שלטון צרפת. תמיכה זו היא שהיוותה את המניע העיקרי שהביא את צרפת לשיתוף-הפעולה עם ישראל. צרפת ראתה בישראל בעלת-ברית מתאימה. ההתקרבות בין ישראל וצרפת השפיעה בתחומים רבים, וכאן נזכיר רק את הרכש האווירי: הספקת 24 מטוסי אורגאן, ולאחריה – החוזה הגדול להספקת מטוסים בני דור הפיתוח המתקדם ביותר באירופה. הכוונה לרכישת כמות ניכרת של מטוסים מתקדמים – 61 מטוסי מיסטר-4A, שהאחרונים בהם הגיעו באוגוסט 1956. מלבד זאת נרכשו מכשירי מכ"ם, חימוש אווירי וציוד נוסף. היתה זו שנת שיא מבחינת הפעילות בחיל: לצד האימונים ופעולות ההכשרה עסק חיל-האוויר בתחום-פעילות שזכה לעדיפות גבוהה – הסבת טייסים ומטוסים מבוכנה לסילון. כמרכיב התנהלה פעילות בינוי מקיפה: הארכת מסלולי טיסה, בניית דירים תתי-קרקעיים, הקמת מרכז שליטה חדש ועוד.

מטוסי מיסטר 4A בברינדזי (איטליה) – חניית בינים בדרכם לישראל

נוכח הדרדרות המצב במזרח-התיכון - כתוצאה מהחלטתו של נאצר להלאים את תעלת-סואץ (יולי 1956) - מצאה בריטניה את עצמה בהכנות קדחתניות למבצע צבאי משותף עם צרפת נגד מצרים ("מוסקאטיר"). משימתו העיקרית של מבצע זה הייתה - לכבוש מחדש את תעלת סואץ. אמנם, בשלב זה קיבלה המערכה נגד מצרים עדיפות, אך טרם התבטלה האפשרות של המערכה הבריטית נגד ישראל.

שיתוף-פעולה עם בריטניה במערכה נגד מצרים

כאמור, לישראל היו סיבות משלה לפתוח במבצע צבאי נגד מצרים. עד כה התנגד בן-גוריון להצעה לפתוח מערכה צבאית, כי לא רצה בין השאר שישראל תימצא מבודדת בזירה הבינלאומית;²¹ אך עתה נוצרו נסיבות מיוחדות במינן. הודות לקשריה המיוחדים עם ישראל ובריטניה כאחד, השכילה צרפת (מחודש אוגוסט 1956 ואילך) לקשור את הקצוות ולהביא להסכם משולש בינה לבין ישראל ובריטניה: ישראל התחייבה לספק למעצמות את העילה לפתוח ב"מוסקאטיר" על-ידי שתטיל איום על תעלת-סואץ, ובחסותן - לפתוח במערכה צבאית משלה. ואכן בשיחות "סֶבֶר", שהתנהלו בין הצדדים בפאריס (22-24 באוקטובר), סוכמו המהלכים העיקריים לפתיחת מערכה צבאית משותפת. במקביל, ישראל התחייבה להימנע מלתקוף את ירדן - היה עליה להתרכז במצרים בלבד - ובריטניה מצדה התחייבה לבטל את תוכנית "קורדאג".²²

הגברת עוצמתו של חיל-האוויר: לקחי "קדש"

במבצע "קדש" לא הופעל חיל-האוויר במלוא יכולתו - אפילו לא על-פי סדר-העדיפות של משימותיו. שיקולים מדיניים גרמו לביטול התוכנית להשגת עליונות אווירית באמצעות השמדת חיל-האוויר המצרי בעודו על הקרקע; במשימה זו עסקו הצרפתים והבריטים. גם הגנת שמי המדינה הוטלה על טייסות צרפתיות שפעלו בישראל. חיל-האוויר של ישראל קיבל את יתר המשימות - הגנה אווירית מעל שדה-המערכה היבשתי, אמנעות נגד עתודות השריון המצרי, סיוע קרוב, הצנחת כוחות, תספוק אווירי, קישור וסיוע - ועסק בהן באינטנסיביות רבה.

השוואה בין משימות-היסוד ודוקטרינת ההפעלה של החיל ובין פעולותיו במערכה מצביעה על פער גדול ביניהן. יחד עם זאת, ההכרה בדבר חשיבותו של חיל-האוויר והצורך בהגברת עוצמתו היוו את אחד מלקחי "קדש". מה הביא אפוא לשינוי - בעיקר מצד המטה הכללי? נראה כי התשובה יכולה להימצא באופן

HEADQUARTERS
MIDDLE EAST AIR FORCE.
BRITISH FORCES POST OFFICE (1).

TOP SECRET

HEADQUARTERS
MIDDLE EAST AIR FORCE.
BRITISH FORCES POST OFFICE (1).

2nd August, 1955.

56

Dear C.A.S.,

At the meeting held in your office on 20th June you asked me to send you a list of the targets which we propose to attack if we are involved in military action against Israel.

2. If we have to undertake this operation our first aim will be to destroy the Israeli Air Force and we shall employ the whole of our available Air Force on this task until it is accomplished. This we estimate will take about three days and thereafter we will concentrate on direct and indirect support of ground forces. All air attacks will be made within the concept that the safety of the Holy Places must be absolutely safeguarded, but that damage to civilian property and loss of civilian life is unavoidable. We have also specifically excluded attacks against major oil refineries and storage installations, such as those at Haifa.
3. We have listed the airfields and radar installations which may be our targets during the neutralisation phase and you will find them in Appendix 'A' and 'B' respectively. The airfields are not shown in order of priority because we consider it likely that on the outbreak of hostilities the Israeli Air Force will redeploy away from its main bases.
4. In the second phase when we are operating mainly in support of the land forces, most of our attacks will be against targets of opportunity and we have not so far been able to make a specific selection. We intend, however, to undertake a joint review of the Royal Air Force and Army plans and it may well be that certain indirect support targets will then emerge. If so I will keep you informed.
5. In addition to the airfields shown in Appendix 'A', we have undertaken the preparation of target dossiers for all classes of targets in Israel as part of our routine targetting programme. This work is virtually finished and, apart from opportunity attacks against Israeli ground forces, it provides a comprehensive selection of targets which might have to be attacked. These targets are shown in Appendix 'C' which, however, omits certain oil targets for which dossiers have been prepared but which as I explained above we do not intend to attack. A.C.A.S.(I) holds details of all these targets and it would presumably be possible to have them vetted in advance to see whether any must be excluded on political grounds.

Yours sincerely

C. B. Pelly

A.R.A.F. Sir William F. Dickson, G.C.B., K.B.E., D.S.O., A.F.O.,
Chief of the Air Staff,
Air Ministry,
Whitehall,
London, S.W.1.

את הקוד "קורדאג" ("Cordage"), זכתה בפברואר 1956 לאישור-ביצוע עקרוני. ובשעה שבבריטניה ערכו תוכניות לבצע הפצצות בתחומי ישראל, בן-גוריון היה - ככל הנראה - היחיד במערכת הביטחון הישראלית שהעלה אפשרות כזו.²⁰

* זו הייתה אחת הסיבות להתנגדותו לפתוח בסוף 1955 במתקפת מנע (מבצע "עומר") להשמדת חיל האוויר המצרי בעודו על הקרקע, ובהמשך כיבוש מצרי אילת.

לרכוש ופגיעות באוכלוסייה הישראלית.¹⁸ תגובת מפקדת חיל-האוויר בלונדון לא הייתה פחות רצינית. כאן חלקו על האופטימיות של מפקד הכוח האווירי במזרח-התיכון לגבי כושרו של חיל-האוויר הישראלי והיכולת להשמידו תוך שלושה ימים. מסקנתו של ראש מטה חיל האוויר בלונדון הייתה אפוא, כי "...טוב נעשה אם נשמיד [את חיל-האוויר הישראלי] תוך שבועיים, גם אם יכולתו תיחלש במידה ניכרת לאחר השבוע הראשון של הלחימה..."¹⁹ התוכנית, שקיבלה

ביצוען של משימות חיל-האוויר; העדיפות האווירית המוחלטת, שזכה בה מעל שמי סיני ביומיים הראשונים של המערכה - ושאפשרה חופש-פעולה יחסי לכוחות היבשה; האמנעות נגד הכוחות המצריים; מבצעי ההצנחות והתספוק האווירי; משימות הקישור והסיור ועוד.
משה דיין, ביומנו, נתן לכך ביטוי ברור: "...ביומיים הראשונים של המערכה התנגש רק חיל-האוויר בשריון המצרי, והוא עשה זאת בהצלחה רבה..."¹⁷ השתתפותן של מעצמות זרות

לצד ישראל נתנה משנה-תוקף לצורך בחיזוק חיל-האוויר, כפי שציין בן-גוריון: "...הפעם נעזרנו בכוח אוויר זר, שלא יעמוד לנו במבחן שני... כוח האוויר שלנו נגרע במלחמה ויש לחזקו..."¹⁸
חיל-האוויר יצא ממערכת "קדש" בהכרה, כי הדוקטרינה שלו וסדר-הקדימות במשימותיו היו ועודן נכונות; השגת העליונות האווירית באמצעות השמדת כוחו האווירי של האויב בעודו על הקרקע המשיכה, לכן, להיות משימתו המועדפת. ואכן, כעבור 11 שנים ב-5 ביוני

1967 - ניתנה לו ההזדמנות להוציאה אל הפועל. מבצע "קדש" היה אבן-דרך בתהליך, שהוביל למלחמת "ששת הימים" ולנצחונו המזהיר של החיל. יסודות התורה החילונית הוכחו כתקפים כבר באוקטובר 1956, בנייתם החלה מתום מלחמת העצמאות.

מראי מקומות

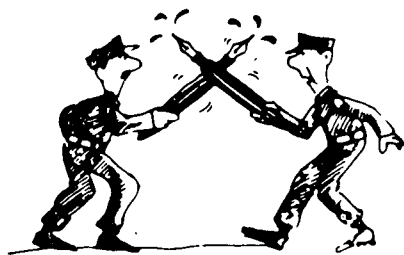
1. אלוף אהרון רמז, ד"ר התקדמות חודשי (דצמבר 1949-ינואר 1950), ארכיון הענף לתולדות חיל האוויר (להלן: אה"א) כוננות.
2. יומן בן-גוריון, 7.9.49, ארכיון המכון למורשת בן-גוריון, שדה-ביקר (להלן: אב"ג).
3. דברי רא"ל יגאל ידין, בישיבת המטה-הכללי של צבא הגנה לישראל עם מטה חיל-האוויר, ישיבה ב' 9.12.49, עמוד 21, אה"א - ישיבות.
4. דברי ראש להק דניאל שמשוני, שם, עמוד 10.
5. דברי דוד בן-גוריון בישיבה ד' מ' 10.12.49, שם, עמ' 24.
6. אהרון רמז לדוד רמז, מכתבים אישיים 3-15.12.50, אה"א - התכתבויות.
7. שמואל גורדון, "חיל-האוויר הישראלי", עבודה במסגרת המכללה לבטחון לאומי, אוגוסט 1987, עמ' 8.
8. אורי מילשטיין, ההיסטוריה של הצנחנים (תל-אביב: שלגי, 1985) כרך א', עמ' 128-133.
9. אלוף חיים לסקוב, "מבנה פיקוד ומטה", 28.4.53, אה"א - התכתבויות.

10. שם.
11. Public Record Office (P.R.O.) Wardrop. (fo) to Furlonge in Hamann. 26.8.52, fo 371/98296. E1225/21/G.
12. בנימין קגן, הם המריאו בעלטה - מפרשיות הרכש של חיל-האוויר הישראלי (תל-אביב: דבר, 1960), עמ' 254-259.
13. שמשוני לדיין, "תפקידו של אל"מ דניאל שמשוני בצה"ל", 30.6.54, טולקובסקי לשר הביטחון (פנחס לבון), 8.7.54, דיין לטולקובסקי, 9.7.54, אה"א - התכתבויות.
14. יומן בן-גוריון, 27.10.54; 14.7.56; 29.7.56, אב"ג.
15. אל"מ (מיל) פרופ' יובל נאמן, "קשר עם הצרפתים והבריטים במערכת סיני", מערכות 307-306, דצמבר 1986, ינואר 1987, עמ' 38-48.
16. מפקד חיל-האוויר המלכותי במזה"ת קלאוד פלי (Air Marshal Sir Claude Pelly), אל מפקדת חיל-האוויר בלונדון, PROAIR, 2.8.1955, 8/1895.
17. דברי מרשל אוויר פלי בישיבת ראשי המטות

- בלונדון; P.R.O Defe 7/206, 11.8.54.
18. פלי לדיקסון, שם, מ' 2.8.55.
19. ראש מטה חיל-האוויר, ויליאם דיקסון (Sir William Dixon), אל פלי, PRO AIR 8/1895, 26.8.55.
20. משה דיין, אבני דרך - אוטוביוגרפיה (תל-אביב: עידנים, 1976), עמ' 164-167. וכן מיכאל בר-זוהר, בן-גוריון, ג' (תל-אביב: עס-עובד, 1977), עמ' 1154-1156.
21. דיין, שם.
22. יומן בן-גוריון, 21-24.10.56, אב"ג, וכן דיין, אבני דרך, שם, עמ' 255-261; יוסף עברון, סואץ 56 במבט חדש (תל-אביב: מודן, 1986), עמ' 103-131.
23. משה דיין, יומן מערכת סיני (תל-אביב: עס-הספר, 1967), עמ' 97.
24. יומן בן-גוריון, 10.12.56, אב"ג.

ספרא וסייפא

אין ארוחת חינם או: זלזול באויב ואצלנו הכל בסדר אל"מ (מיל) ד"ר זאב איתן

תגובה למאמרו של סא"ל (מיל) צבי "המתקפה הסורית ברמת הגולן", מערכות 314.

סכנת הזלזול באויב והמעטת שגיאות צה"ל

זלזול באויב הוא מעשה מסוכן. התעלמות משגיאות של צה"ל, רובן או חלקן מסוכנות אף היא. שתי טעויות אלה ביחד מובילות לטעות בהערכת תוצאות מלחמה או קרב בודד. לצערי הבחנתי בצירוף זה במאמר "מערכה התקפית סורית ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים" מאת סא"ל (מיל) צבי שהתפרסם במערכות 314, ינואר-פברואר 1989. חלקו של המאמר, המביא עובדות הנוגעות לצבא סוריה ראוי להערכה. החלק העוסק בצה"ל לוקה בחסר ויש להשלימו. הסיכום במאמרו של סא"ל צבי מוטעה, ובמקומו הייתי כותב סיכום אחר לגמרי.

המודל הנכון לעומת מודל פחות טוב

באופן משתמע, המודל שלפיו דן סא"ל (מיל) צבי את הסורים דומה למודל המדינה של אפלטון: בראשו של המחבר מצוי דימוי כיצד פועל צבא אידאלי, כמו המדינה האידאולוגית של אפלטון. אחר כך הוא משווה את המצוי (בעיקר אצל הסורים) מול האידאל, ומוצא שהם רחוקים מן האידאל. כך הוא מסכם כי השליטה והפיקוד אינם טובים, ועוד ועוד.

מודל נכון הרבה יותר הוא השוואת הישגים יחסיים של שני הצבאות הלוחמים. אם כך ננהג, נמצא כי יחסית לצה"ל אז, צבא סוריה לא היה כל כך גרוע כפי שסא"ל צבי מתאר.

מודל אחר, שאף הוא טוב מזה שנקט סא"ל (מיל) צבי, הוא לראות כיצד יצאו

הצדדים מן המלחמה בהשוואה למצב שבו נכנסו אליה. כאן המסקנה היא שתוצאת מלחמת יום הכיפורים בוודאי איננה ניצחון ישראלי מוחץ. צבא סוריה אינו ראוי לזלזול, אלא להערכה מקצועית, לא לעומת הביצוע האידאלי אלא בהשוואה לאויבו באותה מלחמה, אנחנו.

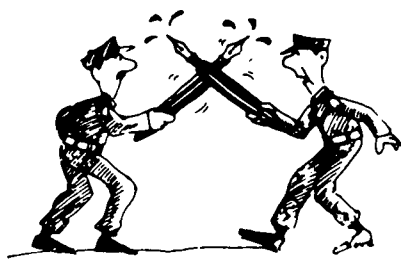
תוצאות המלחמה

מלחמת יום הכיפורים נסתיימה כאשר כל הצדדים סבלו אבדות. קרקעית, והיה לישראל הישגים בגולן ובמצרים, והיה הישג חשוב למצרים בגדה המזרחית של תעלת סואץ. ישראל יצאה מן המלחמה לא יותר חזקה מאשר נכנסה אליה. גם סוריה כך. האם סוריה "למדה את הלקח כי במלחמה לא תשיג את הגולן?" הדבר מוטל בספק. נראה יותר כי כוונתם של הסורים היא לבצע הצגה חוזרת (ואולי משופרת) של התקפתם ביום הכיפורים. לא היה זה ניצחון ישראלי מוחץ. אבנר יניב מכנה את התוצאות כ"ניצחון פירוס" (פוליטיקה, אפריל, 1989). אחרים מתארים אותה כתוצאת תיקו. בכל מקרה, אין לנו סיבה להתעלם משגיאותיו של צה"ל ולזלזל בהישגיו האויב.

הטיה בניתוח האויב לעומת צה"ל

חמש עשרה שנים וחצי חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים. על-פי מאמרו של סא"ל (מיל) צבי אף כי "אצלי הכל בסדר", יש אזכור לכך כי היו לנו אבדות. אין אזכור מה גודל האבדות. האם קרב הגנה, שאחרי התקפת נגד ישראלית הדף

את הסורים חזרה לנקודת ההתחלה, ואחר כך גם הלאה מכך הוא קרב מוצלח בהכרח? ומה בדבר המחיר? כמה חיילים איבדו את חייהם בשלושת הימים הראשונים של הקרב בגולן? וכמה טנקים ישראליים אבדו? וכמה מטוסים שניסו לבלום את הסורים כי לא היה כוח אחר? כל זה לא מוזכר במאמר. האמת היא כי חטיבה 7 לדוגמה, כאשר השתתפה בקרב ההתקפה, כבר לא היתה אותה חטיבה 7 שהיכרנו לפני המלחמה. אבדות חיל האוויר, 102 מטוס במלחמה, שכ-40 מהם אבדו בימים הראשונים של המלחמה, גרמו לכך כי חיל האוויר כבר לא היה אותו חיל אוויר. ישראל פנתה לארה"ב בבקשת מטוסים חליפיים, שאמנם ניתנו. לדעתי "אין ארוחת צהרים בחינם", וישראל שילמה מחיר פוליטי תמורת המטוסים שקיבלה. נאלצנו להיענות בחיוב לכל משאלה ומשאלה של מזכיר המדינה קיסינג'ר. משאלה אחת היתה להסיר את המצור מן הארמיה השלישית המצרית, ומשאלה שנייה היתה למסור לסורים את קוניטרה. לא נאמר במאמר איך הגענו לפריסה שהגענו אליה, ולא נאמר שם האם אפשר לשלוח יחידות לקרב ביחסי כוחות כפי שהיו אז, או האם עצם פריסת כוחות כאלה מול התקפה סורית עונה על הצרכים. המחבר מודה כי חטיבה 188 הושמדה ברובה ונסוגו ממנה 12 טנקים. להצדקת הפריצה הסורית בגזרה הדרומית אומר המחבר כי "מולם פעלה חטיבה משוריינת 188 מופחתת, שאף לא תוגברה בהמשך. כתוצאה מכך נחשפה הגזרה לעדיפות סורית ברורה..." האם השגיאה האחת היא שחטיבה 188 לא תוגברה? ומלבד זה הכל בסדר? המחבר לא

אני מוצא לנכון להוסיף את הנתונים הבאים: היו בגולן בתחילת המלחמה רק מעט קני ארטילריה. ההיערכות עברה כמה שלבים עד לירייה הראשונה. הזלזול באויב מסביר חלקית למה חשבו כי כ־200 טנקים יבלמו את ההתקפה. לא היתה לצה"ל תשובה לטק"א הסורי, וחיל האוויר סייע רק במחיר אבדות כבדות. לא היה לצה"ל ציוד ראיית לילה, אשר היה מותקן כמעט בכל טנק סורי. ובכן, דעתי, כמשתתף פעיל במלחמת יום הכיפורים וכמי שחקר אותה אחר כך, היא כי הליקויים היו לא רק בניהול הקרב, אלא החלו עוד לפני הקרב. הסיכום של סא"ל צבי הוא המשפט הבא: "עם זאת, צה"ל הצליח, בתנאי נחיתות, לשבש את ההתקדמות הסורית על־ידי כוחות מזעריים, ובכך להכשיל את המתקפה".

למה צה"ל היה בתנאי נחיתות? למה לחם בכוחות מזעריים? גם זו שגיאה שאין להסתירה. ובאשר לשאלה האם הכוחות ה"מזעריים" הצליחו או שמא כוחות חזקים הצליחו, אענה על כך לאחר התייחסות למשפט הבא מדברי סא"ל צבי:

"ההבקעה הסורית בגזרת צפון רמת הגולן נכשלה והסורים נהדפו בשורת ניסיונות שביצעו בין 6 ל־9 באוקטובר". מתי הצלחנו להחזיר את המצב לקדמותו? זה קרה ב־10 באוקטובר. באיזה מחיר? כבר עניתי על כך. מי הצליח? הכוחות ה"מזעריים"? כבר בתיאור לחימת הלילה הראשון והבוקר השני מזכיר סא"ל צבי כי בנוסף לחטיבה 7, חטיבה 188 והחטיבה המרחבית, השתתפו בלחימה גודד מחטיבת רן, גודד מחטיבה 4, וכוחות מחטיבה 679 (אורי אור). ברצוני לפרט:

שלצה"ל כמעט ולא היה. לפחות הצליחו הסורים להניע ארבע חטיבות ובהן כמה מאות טנקים בלילה הראשון ולהגיע ליעדים וללחום. הפיקוד והשליטה של הסורים לדברי המחבר "הוכחו כבלתי יעילים". ומה עם צה"ל? "כושר הלחימה של הסורים הוכח כנמוך, בעיקר בלחימה ניידת". אילו זה היה נכון אז למה אנו טוענים כי חיילינו לחמו בגבורה? ולמה סבלנו במלחמה זו, מלחמת יום הכיפורים – 2700 חללים ו־7000 פצועים?

ולמה איבדנו אבדן מלא בין 400 ל־500 טנקים, ועם טנקים פגועים שתוקנו אחר כך נפגע לנו מספר טנקים העולה על 1000, דהיינו למעלה ממחצית הטנקים שהיו לנו אז? איבדנו במלחמת יום הכיפורים 102 מטוסי קרב, כרבע מסד"כ צה"ל אז, ונותרו בידנו רק כ־300 מטוסים. אחרי קריאת מאמר זה, נזכרתי בשיד "אצלי הכל בסדר" יענינו נא הקוראים במאמרי "שובך יונים: תכנון וביצוע במבחן האש" (מערכות 276-277 אוקטובר נובמבר 1980, עמ' 38-46).... ואולי יסכימו עמי כי לא הכל היה אצלנו בסדר, ואין סיבה לזלזול באויב הסורי.

בלימה, החזרת המצב לקדמותו ומעבר להתקפה

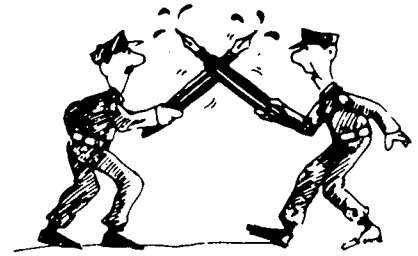
כותב סא"ל צבי:

"מהלך הפתיחה הסורי במערכה ההתקפית ברמת הגולן העמיד את צה"ל במצב קשה. לבד מההפתעה האסטרטגית היו ליקויים גם בהערכת המצב במהלך ניהול המערכה, ואלה גרמו להפרת האיזון האופרטיבי. בתוך כך התפתח מצב שונה בשתי גזרות הלחימה".

מזכיר את גודד 82 מחטיבה 7 שבערב הראשון תגבר את 188, אמנם באחור מסוים. האם אי פעם נערך בירור למה גודד 82 נשלח לחטיבה 188 מאוחר? או, איך ביצע גודד זה את משימתו? זה היה גודד הטנקים הוותיק ביותר בצה"ל, עתיר הניסיון ביותר. גודד 82 כבש את לוד ב־1948, את אבו עגילה ב־1956, ואת אל עריש ב־1967. ממנו יצאו מפקדים כאלופים משה בר כוכבא, אברהם אדן, שמואל גונן, ינוש בן־גל, אורי אור, מנחם מרון, אברהם רותם, הרצל שפיר, חיים ארז, קלמן מגן ז"ל, ואמנון רשף, התא"לים נתקה ניר, אריה קרן, גבי עמיר, ברוך הראל, אלחנן סלע, מאיר זמיר ונחום זקן, ומפקדים רבים אחרים, כולל כותב דברים אלה. ברמת הגולן סבל גודד 82 אבדות, נפוץ לכמה עברים, איבד אנשים ולא בלם את הסורים בגזרתו. כל זה לא נאמר במאמר.

מוזכרים גודד 53, וגודד 74. לא נאמר במאמר כי גדודים אלה היו מפוצלים לפלוגות ומחלקות, ולא נשאלה השאלה האם כוחו של גודד מפוצל שווה לכוחו של גודד מרוכז. כאשר מדובר באבדות אויב, פלוגת "טייגר" לא רק פגעה בעשרות טנקים (דבר נכון), אלא השמידה חטיבה. האם גם חטיבת רן, כאשר נשארו לה 30 טנקים, היתה חטיבה מושמדת? או חטיבת אמנון (בסיני)? או חטיבת גבי? כאשר מדובר בחטיבה 46 הסורית כתוב כי היא הושמדה על ידי גודד ישראל מחטיבת רן, "כשמספר הטנקים המושמדים עלה על 20". האם השמדת עשרים וכמה טנקים היא השמדת חטיבה?

לגבי לוחמת הלילה הסורית כותב המחבר כי היא "הוכחה כבלתי יעילה". אני מוסיף: לפחות היה לסורים ציוד ראיית לילה, שעה

כאשר הצלחנו לחזור לקו בו הסורים החלו את המלחמה (ועדיין ללא החזרת החרמון לדינו) עשו זאת לא הכוחות שהחלו בקרב אלא כוח גדול, המאורגן בשלוש אוגדות, ומהן שמונה חטיבות שריון (7, 188 או מה שנותר ממנה, 679, חטיבת רן, חטיבה 4, חטיבת מוטקה, חטיבת יוסי פלד וחטיבת גדעון), חטיבה מרחבית, חטיבת צנחנים וחטיבת גולני. יחד 11 חטיבות. אין ארוחת צהרים בחינם. אין להכות בסורים ללא כוחות.

כיצד נתכונן לקרב

במקום להמעיט ביכולת האויב, עלינו להכיר בכך כי האויב בסדר (לא כליל השלמות) ואין לזלזל בכשרו. התשובה היחידה היא כי אם

אנחנו נהיה יעילים יותר מן האויב, ונתארגן מולם מתוך ההנחה כי הם צבא לגמרי לא רע – אז ננצח אותם בקרב ונבצע את משימותינו תוך ספיגת אבדות מינימליות. ביצוע המשימה ביחסי כוחות גרועים יגרור אבדות גבוהות, ומכך כדאי להימנע, כי זה מה שקרה ביום הכיפורים. אם כוונתנו לנצח, יש להעמיד מול האויב מספיק כוח, וכוח שעולה על האויב באימונו, בתפיסתו ובמנהיגות שלו. בנקודות הקריטיות עלינו לרכז כוח עדיף (לפחות מקומית) כפי שעשינו בקרבות המוצלחים של צה"ל, ולהכריע את הקרב. במקומות אחרים אין ברירה אלא ליטול סיכון ולפעול עם כוחות מועטים. כך נהגנו בפיקוד מרכז בששת הימים וביום הכיפורים. רמת הגולן ב־1973 היתה זירה

עיקרית, והיה בה מעט מדי כוח בתחילת המלחמה. אם אפשר לצאת לקרב מצוידים טוב יותר מן האויב, זה רצוי, אלא שבמצב הנוכחי אין ודאות כי האויב לא ישיג מערכות נשק מאותה איכות המצויה בדינו. נלמד את האויב, כפי שמאמרו של סא"ל צבי אכן עושה, אלא שעלינו להיזהר מלזלזל בו. כיום, חמש עשרה שנים וחצי אחרי מלחמת יום הכיפורים עלינו להימנע מן התאור של "אצלי הכל בסדר" (או כמעט הכל). במלחמת יום הכיפורים שגינו שגיאות קשות, וסוריה יצאה מן המלחמה במצב לא מוכה די הצורך. הלקח הסורי הוא לחזור על תרחיש יום הכיפורים עם שיפורים. הלקח שלנו – לא לחזור על שגיאותינו מן העבר ולא למעט בחשיבותן.

טעויות בהערכה מודיעינית: אמפטיה או

ייחוס אגוצנטרי

רס"ן (מיל') ד"ר מיכאל בר-אלי

בעקבות מאמרו של תא"ל (מיל') יואל בן פורת "האמפטיה והחשיבה

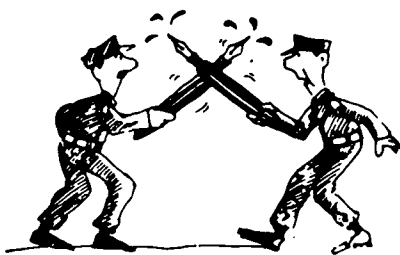
הקברניטית בשירות הערכת המודיעין", מערכות 314

במאמרו "האמפטיה והחשיבה הקברניטית בשירות הערכת המודיעין" (מערכות, 314, ינואר-פברואר 1989) מנסה תא"ל (מיל') יואל בן פורת להסביר מספר ליקויים בהערכה מודיעינית באמצעות מושגים פסיכולוגיים כביכול. אין ברצוני לחלוק על המחבר בנושאים מודיעיניים גרידא. יחד עם זאת, השימוש שהוא עושה בטרמינולוגיה הפסיכולוגית הנו בלתי מדויק ולעיתים אף שגוי. להערכתו חשוב להעמיד את הדברים על דיוקם.

המושג המרכזי במאמר הנדון הנו "אמפטיה". בעמ' 8 מגדיר המחבר מושג זה כדלהלן:

"האמפטיה היא תופעה המכונה גם 'אינטרוספקציה', ובאה לציין את המצב שבו האדם מסתכל אל תוך נפשו פנימה, מקיש וגוזר גזירה שווה מאמות המידה שלו אל זולתו בדרך השיפוט את התנהגותו, תוך כוונה לצפות ולחזות את תגובותיו לעתיד. מה שניתן לתאר בלשון עממית כך:

'מה אני הייתי עושה אילו הייתי במצבו ובמקומו'. מכאן שאני מקיש מה סביר שהוא, היריב, האויב, יעשה. אולם כבר נאמר: 'אל תדון חברך עד שתגיע למקומו', ולעולם אי אפשר להיות במצבו של היריב". אין קשר בין "אמפטיה" ל"אינטרוספקציה". "אמפטיה" הוא מושג הבא ביסודו של דבר מבית מדרשה של "התרפיה ההומניסטית" ומתייחס באופן כללי ליכולת להבין מה שאדם אחר מנסה להביע, וליכולת לתקשר

הערות

1. Atkinson, R.L., Atkinson R.C., & Hilgard, E.R. *Introduction to Psychology* (8th Ed.) San Diego, CA: Harcourt Brace Jovanovich 1983.
2. Argyris, C., & Schoen, D.A. (1974). *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. San Francisco: Jossey—Bass. 1974.
3. Slovic, P., & Lichtenstein, S. Comparison of Bayesian and Regression approaches to study of information processing in judgment. *Organizational Behavior and Human performance* 6, 1971. 649-744.
4. ש.ם.
5. לניר, צ., פישהוף, ב., וס. ג'ונסון. "השפעת מערכות פיקוד ושליטה על נטילת סיכונים בשדה הקרב." *מערכות*, 313-312 (ספטמבר-אוקטובר 1988).
6. Ross, L. The intuitive psychologist and his shortcomings: Sistortions in the attribution process In: L. Berkowitz (ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 10, pp. 173-220. New York: Academic Press. 1977.
7. Heider, F. *The Psychology of Interpersonal Relations*. New York: Wiley 1958. Schoen, D.A. *The Reflective Practitioner* New York: Basic Books. 1983.
8. רוס, ש.ם.
9. Argyris, C., Putnam, R., & Smith, D.M. *Action Science*. San Francisco, CA: Jossey-Bass. 1985.
10. Holmes, D.S. (1968). Simensions of projection. *Psychological Bulletin*, 69, 248—268. 1968.
11. Tversdy Á., & Kahnemann D. "Availaioility", *Cognitive Psychology*, 5 1973. 207-232.
- Dearborn, D.C., & Simon, H.A. Selective perception: A note on the departmental identifications of executives. *Sociometry* 21, 1958 140—144.

הכרוכות בכשלים וטעויות הגורמים לעיוותי שיפוט, שכן הסכמות הנן בלתי מושלמות.⁸ במצבים כאלה, אדם עלול לפעול על סמך הבנתו הפרטית את המציאות, בהנחה שכך הם פני הדברים באמת. המעריך עלול לנסות בעצם לאשש סכמה או תיאוריה שקיימת במוחו. הוא עלול אם כן ליצור "נבואות שמגשימות את עצמן,"⁹ הנובעות למשל מניסוח בעיות בצורה שתשפיע מראש על בחירת הפתרונות.¹⁰

באופן דומה נוצרת תפיסה "אגוצנטרית", סלקטיבית מאוד, של "הבעיות האמיתיות" של ארגונים, תפיסה המתאימה "באורח פלא" לפונקציה שממלא המעריך באיגון.¹¹ ניתן גם להראות בדרך ניסויית כיצד בני אדם המסתמכים על אותם נתונים, מגיעים למסקנות שונות לחלוטין, המתאימות ל"תמונת העולם" הסובייקטיבית שלהם. כדרך להתמודדות עם הקשיים שמציג תא"ל (מיל) בן-פורת, הוא מצביע (מלבד איסוף יותר מידע, כמובן) על פיתוח "חשיבה קברניטית" בקרב מערכי המודיעין (עמ' 9). יחד עם זאת, לא ברור מתוך המאמר למה מתייחס מושג זה, שכן לא מוצגת הגדרה מדויקת שלו. המחבר ממליץ – ובצדק, כנראה – על פיתוח כישורי קברניטות הולמים בצ"ל, כולל פיתוח כישורי חשיבה מתאימים שימנעו עד כמה שניתן שגיאות בהערכה וחיווי מודיעיניים. עד כמה שידוע לי, משקיעים אמ"ן בפרט וצה"ל בכלל מאמץ רב בכיוון זה במסגרות האמונות על החינוך ומדעי ההתנהגות, כולל התמודדות שיטתית עם כשלי חשיבה מהסוג שנדון כאן.

הבנה זאת אליו. יתרה מזו: כאשר יש "אמפטיה" של צד א' לצד ב', פירושו של דבר שצד א' מאמץ את מסגרת ההתייחסות של צד ב' ומצליח לראות את הבעיות כפי שצד ב' רואה אותן. לעומת זאת, "אינטרוספקציה" מוגדרת כ"תצפית ורישום עצמי שאדם עורך באופן דקדקני לגבי תפיסתו ורגשותיו של" מושג זה קשור לימי הבראשית של הפסיכולוגיה (בעיקר בשמו של Wundt), ומוזכר כיום בעיקר בהקשרים היסטוריים.²

כשלים קוגניטיביים אלה התגלו בתחילה בין השאר במסגרת מחקרים שעסקו בהערכות מצב מודיעיניות. הסתבר כי למעריכים בתנאי איודאות יש קשיים רבים לא רק לגבי תפיסת רכיבי המציאות, אלא גם – ובעיקר – בחיבורם (אגרגציה) לכלל תמונה אחת, המשקפת נכונה את המציאות.³ אחת הדוגמאות הטיפוסיות לבעיות הערכה וחיווי כאלה, בהן עסקו החוקרים בתחום זה, הינה: "מה הסיכויים לכך, שבירת המועצות תשגר X לוויני ריגול במשך Y ימים אם ברצונה לבצע התקפת טילים על ארצות הברית?"⁴

לאחרונה אף התפרסם מאמר בנושא קרוב ב"מערכות"⁵. התהליכים שעליהם מצביע תא"ל (מיל) בן-פורת במאמרו ניתנים להסבר למשל ע"י מה שמכונה "קונצנזוס מוטעה" או "יחוס אגוצנטרי".⁶ רוס⁶ מתאר תופעה זו כמצב שבו בני אדם רואים את שיפוטם ובחירתם – שלהם כ"רגילים" ר"נכונים" לגבי בני אדם בכלל, המצויים בתנאים דומים. כלומר: בהעדר מידע מדויק "מה שנכון לגבי נכון לגבי כולם"; המעריך משליך על האחרים מה שנכון לגביו. תופעה זו נובעת משימוש בסכמות קוגניטיביות לוגיות (רצינוליות) לצורך הערכה וחיווי של המציאות, אך

ממדף הספרים

מרות לאומית במאבק לעצמאות ד"ר אלחנן אורן

על ספרו של שמעון גולן "מרות ומאבק בימי מרד – האקטיוויזם במחתרות הפורשים בשנים 1945-1946"

השבתה, ובשני מחנות נוגדים – מכאן היישוב
המאורגן לשדרותיו, לרבות ארגון-המגן שלו –
ה"הגנה", ומכאן – אצל ולח"י.

דור קוראים אשר לא ידע את חבלי הלידה של
השלטון העצמי היהודי ואת חבלי הצמיחה של
כוח-המגן העצמי, ימצא בספר עיונים בפרשיות
שהסעירו את התקופה. נזכיר אחדות מהן.
ה"סזון" – בחורף 1945-1944 היה להנהגה
הלאומית ולאנשי ה"הגנה" הכרח מר של כפיית
מרות על אצל (גולן, עמ' 53, 55-56). התעמולה
הצעקנית מאותם זמנים הותירה משקעים מרים
למשך שנים רבות, אולם חלפה אך מחצית השנה
מאז, ופצעי ה"סזון" הגלילו, עד כדי כך שלח"י
ואצל חברו אל ה"הגנה" ב"תנועת המר", וקיבלו
את מרות המוסדות הלאומיים, אמנם בסייגים, ותוך
התפשרות מאולצת של שני הצדדים (שם, עמ' 80-82, 94).

האם פקודת בן-גוריון לפתיחת המאבק היתה
"מוסמכת"? אף שאלת הסמכות היא מסוגיות
המרות הלאומית, ולא קל לבדוקה באמות-מידה
של ממשל ריבוני מתוקן, כאשר מדובר במוסדות
של תנועה בטרם-עצמאות, הפרוסה בארץ
ובתפוצות, והנתונה במאבק עם שלטון זר ועוין.
יגאל עילם טען שהפקודה לא היתה מוסמכת,
ואילו המחבר משכנע, לדעתי, בתגובתו לטענה
(שם, עמ' 88-89).

מאבק-האש הגיע לשיאו ב"ליל הגשרים" של
הפלמ"ח ובהתקפת לח"י על בתי המלאכה של
הרכבות בחיפה. בשתי הפעולות נפלו לוחמים,
מערכות 315-316

דרכי המאבק – לצד העשייה המדינית
וההסברתית, ההעפלה וההתיישבות. יש מפלגות
שצידדו רק במאבק-אש שיהא "צמוד" להעפלה
ולהתיישבות, ויש שדגלו במאבק-אש "כולל" –
שיחרוג מסייגי הצמידות ויכוון לחבלה במיתקני
הממשל האזרחי והצבאי – כגון דרכים, מסילות
וגשרים. אצל ולח"י, ארגוני מחתרת שפרשו
במוצהר ממרות המוסדות הלאומיים, ואף ממרות
ציבורית אחרת (כגון התנועה הרביזיוניסטית),
היו נכונים "לשוב ולקבל את מרות ההנהגה
הנבחרת, באמצעות "תנועת המרי העברי" –
אולם רק כל עוד תתייצב בראש מאבק בנשק
ביד. משמע, הם קיבלו מרות על תנאי, והתרו
שהתחייבותם תפקע מיד, אם ההנהגה תירגע
ממאבק ותורה להשבית או להגביל אותו.

שמעון גולן חוקר את סוגיות המרות, כפי
שנתגלו בהחלטות ובמעשים, מתחילת המאבק
בסתיו 1945, מועד כינונה של "תנועת המרי", עד
הקונגרס הציוני ה"ב בסוף 1946. דיונו מקיף
שתי תקופות:

– מסתיו 1945 עד יולי 1946 – תקופת
פעילותה של "תנועת המרי", עד התפרקותה
למעשה בעקבות פיצוץ מלון המלך דוד.
– תקופת המשבר, שבה מאבק-האש של
ה"הגנה" הושבת כמעט כליל – עד לקונגרס,
שהתכנס בבאזל בדצמבר. זה בחר להנהגה
את בן-גוריון האקטיוויסט, אולם החליט
שלא לפעול בנשק אלא במקרים חריגים.
הסוגיות נבחנות אפוא על רקע שתי תקופות
נגודות במהותן – תקופת הפעלה ותקופת

האם כיום, לאחר ארבעה עשורי עצמאות, כבר
מובנת מאליה חובת המרות הלאומית בכלל,
ובפעילות צבאית בפרט?

בדיוני חוקרים על תנועות מחתרת ועל מאבקי
עצמאות בעמים ובישראל יש שטענו, כי אין
לתבוע מרות לאומית בעת כניעה וקריסת משטר
– והציגו לדוגמה את דה-גול לעומת פטן
ולאוואל בצרפת; יש שגרסו כי אין משמעות
למרות לאומית בעם החי תחת כיבוש, והצביעו
על טיטו לעומת מיכאילוביץ ביוגוסלביה. יש
שטענו שמרות לאומית היא עניין "יחסי", וטענה
זאת מרמזת על הסכמה לסייגים למרות, ולנכונות
לקבל מרות "על-תנאי". כנגד טענות אלה תוצג
השאלה: ללא מרות לאומית מתוך הכרה – מה
יישאר מן הלאומיות עצמה, מן ההתלכדות סביב
הנהגה עצמית נבחרת ומן המאבק לעצמאות
מדינית?

אם מרות לאומית מוטלת בספק במדינה
ריבונית, על אחת כמה – בתנועה הנאבקת
לעצמאות. כאשר פתחה התנועה הציונית במאבק
לעצמאות אחרי תום מלחמת העולם השנייה,
היתה המרות הלאומית לבעייה בוערת, שלהטה
במוקדי ההחלטות והעשייה. בתוך המפלגות
והתנועות של "היישוב המאורגן", ובתוך ארגון
ה"הגנה" האמון על קבלת מרות המוסדות
הנבחרים, סערו פולמוסים אם ואיך לפעול בנשק;
ה"מתונים" הסתייגו ממאבק-אש ותבעו לצמצמו.
גם ה"אקטיוויסטים" תומכי המאבק נפלגו
בהערכת המשקל הראוי למאבק-האש במכלול

הערות

1. נראה שבך גוריון הסתמך על הדיון שנערך בלונדון ב־20 בספטמבר 1945. ראה גולן, עמ' 69, 74, 84. על משמעותה של התגובה הבריטית, לאור הדיון בסוגיית המרות – ראה שם עמ' 324, 347.
2. שם, עמ' 214-216. נראה שווייצמן עמד לתבוע את הפסקת הפעולות כבר לפני התגובה הבריטית. ראה יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, תל־אביב 1972, כרך 2 עמ' 887, ג' עמ' 1744; השוה יוסף הלר, במאבק למדינה... ירושלים תשמ"ח, עמ' 424-428.
3. על ליבנה – ראה גם סלוצקי, ג' עמ' 947. משום מה אין המחבר נזקק למושגים: מאבק "צמוד", מאבק "כולל" ומאבק "רצוף" שרווחו בפולמוסי המאבק ובכתובים בני־הזמן.
4. גולן מצטט מיגאל אלון. מערכות פלמ"ח, הקיבוץ המאוחד תשכ"ו. אולם ספר זה אינו אלא "מהדורת צילום" (ללא תיקונים) של פרקי "מגמות ומעש" של י' אלון, שכונסו מתוך ספר הפלמ"ח, בעריכת זרובבל גלעד, שהופיע בתשי"ג; מוטב היה להיזקק לכרך א' של מקור זה, על שפע כתוביו לתקופת המאבק שבכרך א'.

1. האקטיוויסטי בציבור, וביתר שאת ב"הגנה" בכלל ובפלמ"ח בפרט. האקטיוויסטים באחדות־העבודה ובמפא"י תבעו מאבק "רצוף" – כלומר, דרשו להמשיך במאבק־האש ללא הפוגה; מראשי התובעים היה אליעזר ליבנשטיין־ליבנה ממפא"י.¹ משה סנה, ראש המפקדה הארצית (הרמ"א), התפטרו, ויצחק שדה, הרמטכ"ל בפועל של ה"הגנה", הביע במאמר החתום בשם־עט את דעתו ש"משמעת לא־יעשייה אינה מחייבת" (שם, עמ' 279). אולם הפלמ"ח עמד במבחן המרות. כעבור זמן ציין יגאל אלון ש"סמכות הפיקוד נתונה אך ורק למרות דמוקרטית" (שם, עמ' 280); לעומת זאת "אוי לו לעם, שצבאו מכתוב לו את מדיניותו" (שם שם).²
2. בהערכתו המסכמת דן המחבר בסוגיית המרות, ומבליט את חשיבותה מהיבטים, שאפשר להגדירם כתועלתיים (כגון עמ' 322-324, 344-345, 347). אביע תקוה, שהעיון בספר יעורר גם לדיון ציבורי מחודש בהיבט העקרוני של המרות הלאומית.

ובאותם ימים חטף אצ"ל קצינים בריטים, כדי לסכל הוצאת חבריו להורג. הבריטים הגיבו ב"שבת השחורה", ה־29 ביוני, בפעולה שכוונה נגד המוסדות הלאומיים, מטכ"ל ה"הגנה" ומחנות הפלמ"ח, הכוח המגויס של ה"הגנה".³ חיים וייצמן, נשיא התנועה, חש שהוגדשה הסאה ותבע להשבית את מאבק־האש, והנהגת תנועת המרי נענתה לו.⁴ כינוס־חירום של המוסדות, שנערך בפריס בתחילת אוגוסט, אישר את השבתת מאבק־האש עד הקונגרס הציוני, האמור להתכנס בדצמבר. אושר רק להמשיך בפעולות חבלה ימית נגד אניות גירוש וספינות הצי והמשטרה, ולפעול ביבשה במקרים חריגים (שם, עמ' 230, 240, 254-255). לעומת זאת הוחלט להגביר את ההעפלה וההתיישבות.

החלטות אלה גררו את התפרקות "תנועת המרי" למעשה; אצ"ל ולח"י חזרו לפעול כדרכם – אך נאותו לקיים "הפוגה" בתקופת דיוני הקונגרס, בצפייה לקבלת החלטה אקטיוויסטית. השבתת מאבק־האש חוללה מתח גבוה במחנה

על הפקת לקחים בצבא תא"ל (מיל') דב תמרי

בעקבות מאמר מתוך ספרו של האלוף ברכוכבא "מרכבות הפלדה".

אם כוונתו לשרי ביטחון – אלה היו מעורבים תמיד בנעשה בצה"ל ובכלל זה בעניין הפקת לקחים. אם כוונתו לשרי ממשלה וחברי כנסת. מעורבותם של אלה לא תשנה את המצב, אף שהם זכאים כמובן לבקר ולפקח על הנעשה בצבא.

העוקץ של המאמר טמון בסופו והוא "האני מאמין" של האלוף ברכוכבא:

"הצפי למלחמות חוזרות ונשנות והקושי במימוש ההכרעה הטוטאלית... מבליטים את החשיבות של הניצחון הרצוף בסדרת מלחמות כאמצעי לשבירת רצון המלחמה הערבי... הפקת לקחים מעולה היא תנאי לניצחונות כאלה, העשויים להיות האמצעי העיקרי לשבירת מעגל המלחמות עם צבאות ערב". אין ספק שעל מנת לסיים מלחמה במהירות וליצור תנאים נוחים למר"מ, להסדר כלשהו ולשחרור המילואים, דרוש ניצחון צבאי ברור. אולם אם הניסיון מאז 1948 ועד היום לא לימד את ברכוכבא שלא הניצחונות לבדם הם שיביאו לשבירת רצון המלחמה ולא לפתרון הסכסוך, אזי אינני בטוח, שהלקחים בעתיד יהיו יותר "מדעיים" מאלה שבעבר.

העולות ממנו, למעט תהליך חשיבה חוזר ונשנה שאינו תמיד מבטיח.

לפני שנים אחדות השתתפתי בתרגיל של המפקדות הגבוהות בניהולו של האלוף ברכוכבא. אני סבור, עד היום, שהנחות היסוד לתרגיל ודרך מימושו היו שגויות. אין לי דרך להוכיח זאת ולא לברכוכבא להוכיח את ההיפך אלא כשיגיע המשבר.

הדברים שכאן אינם מפחיתים כלל ועיקר מהצורך להמשיך ולעסוק בהפקת לקחים כמאמץ מרכזי בכל הרמות. וברכוכבא מציע שלוש דרכי פעולה:

א. להשאיר את הפקת הלקחים בידי הצבא ובאחריותו.

ב. להגביר את פיקוח הדרג המדיני על הפקת הלקחים בצבא.

ג. להפקיע את הנושא מתחום אחריותו של הצבא ולהעבירו למערך לאומי שיוקם במיוחד לצורך זה.

מהמאמר עולה שיש התומכים באפשרות השלישית. רצוי כנראה – אליבא דברכוכבא – להעמיד בראש מערך הפקת לקחים לאומי זה קצין בכיר שיתמנה לתפקיד בדרגה של תת-שר, או שר, או שמה בדרגה אחת גבוהה מדרגת אלוף, כדי לתת תוקף לחשיבות העניין וללאומיותו. וכאן טמונה המכשלה; הפקת לקחים היא עניין לדינמיקה פנימית שהצבא חייב להתלבט בה בתוכו ללא שום פיצול האחריות והסמכות. לקחים ויישומם הם תהליך הבשלה הנובע מבפנים ולא השתלה מבחוץ, אחרת לעולם לא יתקבלו ולא ייושמו. כפיית לקחים מלמעלה תידחה, אפילו שלא במודע. לכן אין שום טעם בהפרדת התחום מהאחריות הכוללת של הצבא, ואם נדרש פיקוח הדרג המדיני ואחריותו – הרי שאין ברכוכבא מבהיר מהו אותו "דרג מדיני".

בספרו "מרכבות הפלדה" מייחד אלוף משה בר-כוכבא מאמר לתהליך הפקת הלקחים בצבא. מאמר דומה התפרסם גם בעיתונות.

המאמר מעלה שאלה נכבדה של הפקת לקחים ויישומם, ואין חולק על חשיבות הלקחים ועל חיוניותם לבניין הצבא ולהכנתו למלחמה. אך ברכוכבא חוטא בעיוותים ובאי דיוקים – מכוונים כנראה – לגבי הפקת לקחים בצה"ל בעבר. הוא קובע, בין היתר, כי ככל שהתרחקנו ממלחמת יום הכיפורים לקחים חשובים לא עודכנו ואף הוזנחו משום שהממסד (הצבאי) לא ראה באופק מבחנים רציניים לצה"ל. הוא גם אומר כי מוצב הפיקוד העליון לא תורגל ולא אומן בעבר, ואמירה זו אינה אמת.

ברכוכבא ממעיט במה שנעשה בעבר על מנת להצביע על ההישג הגדול: מינויו לאחראי להפקת לקחים ברמת המטה הכללי. הייתי מצפה מאלוף בצבא למעט יותר קולגיאיות לחבריו בעבר, שהצליחו וכשלו לסירוגין כמוהו. המושגים שהוא נוקט מעורפלים למדי והדבר בולט במושג "הפקת לקחים מדעית" שפירושו אינו ברור. אבל לכל זה לא נודעת חשיבות רבה לענייננו. החשוב הוא החשש שתיפסתו של ברכוכבא את הפקת הלקחים הינה מוטעית.

הפקת לקחים היא תהליך אקומולטיבי של מסה ומעש, המצטבר רבדים רבדים והלקח הנכון הוא, לא פעם, פועל יוצא של השגוי ולהיפך. הניסוי והטעיה הוא תהליך מבטיח וחיוני בעיקר ברמה הטקטית, בתחום הטכני, הטכנולוגי, בתרגולת הקרב ועוד. אלה מאפשרים משוב גם בזמן שלום. אולם ברמה האסטרטגית אין כמעט משוב. קשה להוכיח נכונות של לקח ויישומו בתקופת שלום. קשה ביותר לקבל היזון חוזר על נכונות, או על טעות, על לקח ועל המסקנות

HOME, EDWARD B.E.M.

A Job Well Done :Being a History of the Palestine Police Force 1920-1948.
Tiptree, essex, Anchor Press, 1982. (G 11047)

הספר מספר את סיפורם של שוטרים בריטיים, יהודים וערבים אשר ניסו, במשך 28 שנה, להשליט סדר בארץ ישראל המנדטורית, לעיתים לבד ולעיתים בעזרת הצבא הבריטי. הספר סוקר את פעולות המשטרה לאורך השנים ומביא את סיפורן של היחידות המיוחדות ושטח פעילויותיהם ברחבי הארץ.

MORRIS, BENNY.

The Birth of the Palestinian Refugee Problem, 1947-1949. Cambridge,
Cambridge University Press, 1987. (G 11187)

הספר דן בהיווצרותה של בעיית הפליטים הפלסטינאים, ומסתמך על תעודות ישראליות, בריטיות ואמריקניות, שבעזרתן סוקר המחבר את השלבים הראשונים של בריחת הערבים בין השנים 1947-1949. הספר מנתח את ההיבטים הלאומיים, הצבאיים והפוליטיים ואת קבלת ההחלטות בממשל הישראלי בדבר עזיבתם של הערבים. המחבר מתאר בפרוטרוט את הבריחה מחיפה, מלוד, מרמלה, ומכפרי הגליל וצפון הנגב בין אפריל לנובמבר 1948, ומתרכז גם בהקשר הבינלאומי של מלחמת העצמאות ובמאבקים שנוהלו בווישינגטון, לונדון ובאר"ם לצורך מציאת מקום לפליטים אלה.

WALKER, THOMAS W. W

Reagan Versus the Sandinistas: The Undeclared War on Nicaragua. Boulder, Colorado, Westview Press, 1987. (G 11115)

זהו קובץ מאמרים שנכתבו בידי ששה־עשר מחברים, אשר כל אחד מהם מנתח וסוקר פן אחר של מלחמת ניקרגואה וצורת קבלת ההחלטות בממשל ריגן בנוגע לסנדיניסטים. המאמרים מציגים את האדמיניסטרציה האמריקנית וסוקרים את התנהגותה של ארה"ב במישור הבינלאומי.

BRACKMAN, ARNOLD C.

The Other Nuremberg: the Untold Story of the Tokyo War Crimes Trials. New-York, Quill, William Morrow, 1987. (G 11177)

המחבר היה כתב אמריקני אשר כיסה את משפטי פושעי המלחמה בטוקיו לפני 41 שנה. בספר שלפנינו הוא מספר, ומנתח את פשעי המלחמה של המנהיגים היפנים, אשר שאיפותיהם הביאו לפלישה לסיין ב־1930 ולהפגזת פרל־הארבור ב־1941. בספרי ההיסטוריה היפניים מלחמת העולם השנייה נזכרת אך בקושי. המחבר שם לעצמו מטרה להביא בפני העולם את סיפור משפטי טוקיו.

O'SULLIVAN NOEL (ed).

Terrorism, Ideology and Revolution: The Origins of Modern Political Violence. Brighton, Sussex, Wheatsheaf Books, 1986. (G 11114)

אסופת מאמרים המתרכזים במיוחד בטרור כפי שהוא בא לידי ביטוי בעולם השלישי. מטרת הספר היא לסקור את המרכיבים הראשוניים של הטרור: התיאוריות הפוליטיות והמצבים המדיניים. הספר מתחיל את סקירתו ההיסטורית בטרור בתקופת המהפכה הצרפתית, עובר דרך תקופת הנאציזם ולא פוסח על התנועה הלאומנית האירית. לגבי העולם המערבי המודרני הספר מנתח את מניעיו האידאולוגיים והפוליטיים של הטרור ואת בעיית התפשטות התופעה, כאשר היא לובשת צורה אלימה יותר ויותר.

הלחימה קיבלו העוצבות אופי של יחידות מאולתרות. עקב האבדות הקשות בפקוד – החטיבות היו ללא המג"דים וללא המ"פים המקוריים; מ"מים הפכו למ"פים; סמ"פים ומ"פים פיקדו על גדודים. אך הם תפקדו ושלטו במיטבם לפי עקרונות המנהיגות הקדמית, שסחפה אחריה את הלוחמים למאמצים כבירים נפשיים ופיזיים ולביצוע מוצלח של משימות קרביות בלתי אפשריות.

לאור המחיר הכבד, ששילמנו במלחמת יום הכיפורים – עלינו לעשות הכל כדי שבעתיד ניכנס למבחנים מבצעיים על סמך תפיסת ביטחון ומרכיבי כוונות, שיעמדו במבחן המערכה. ובנוסף, עלינו לשמר את האיכות של הגייסות הלוחמים ולפתח את רמתם.

אלוף משה בריכוכבא

חייב אתורים – אינו מצדיק שבירה קיצונית של מסגרות קבועות.

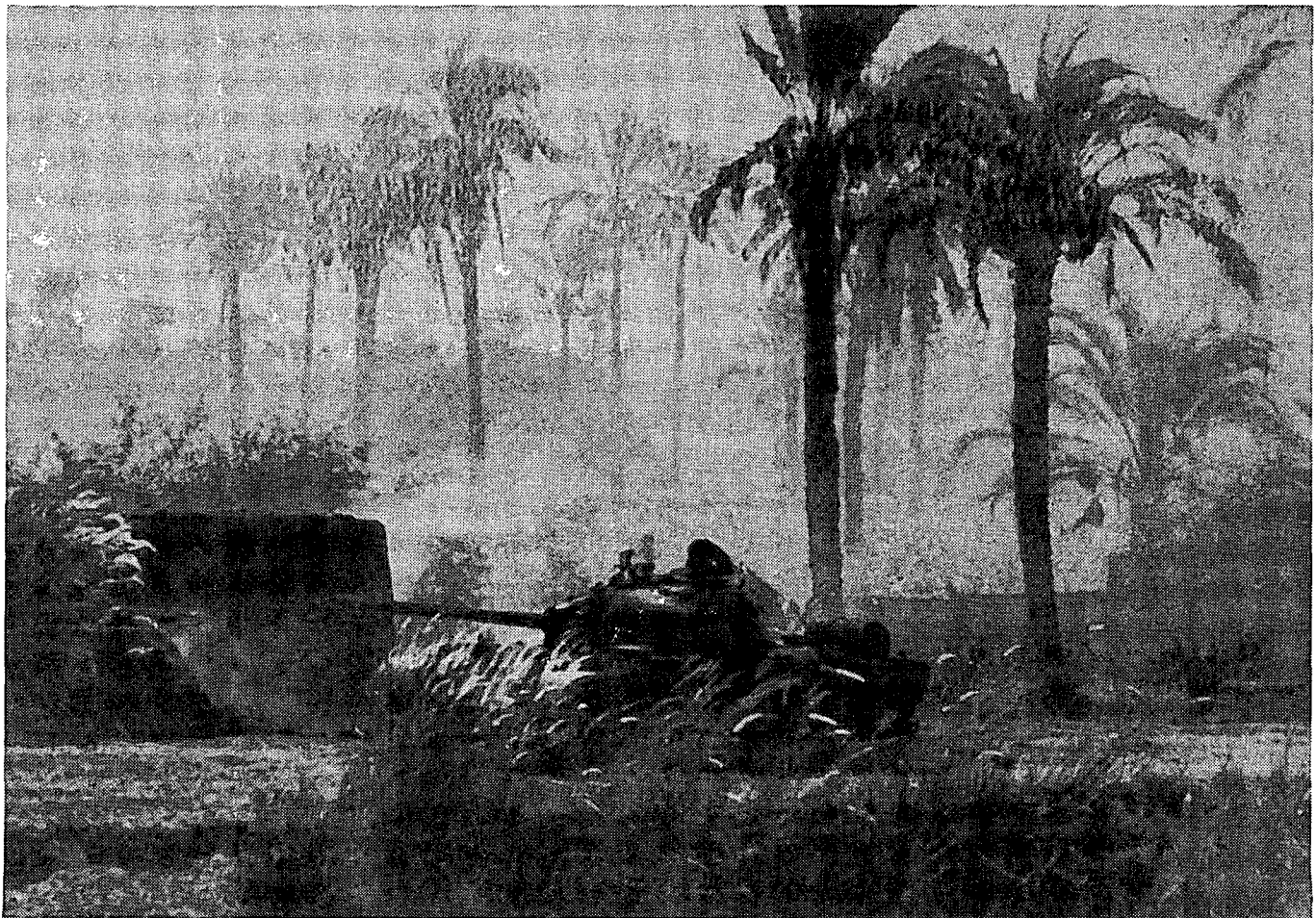
סיכום

קרן האור היתה הרמה המעולה של הגייסות הלוחמים בתחום הטקטי. הודות לרוח הקרב של הלוחמים ושל מפקדיהם, ליוזמתם, לעוז רוחם ולמקצועיותם החילית – נבלמו הסורים, ונדחקו חזרה מזרחה, אל מעבר ל"קו הסגול".

הישגי הלוחמים, המ"מים, המ"פים והמג"דים, היו מרשימים למרות שהפלוגות והגדודים היו מעורבבים, ולעתים כללו מסגרות מכמה גדודים, או מכמה חטיבות. לעתים קרובות, לא היתה שייכות בין הצוותים. הגדודים המקוריים חדלו להתקיים, וכתוצאה מקליטת תגבורות תוך

קיבלה תחת פיקודה את חטיבות הטנקים (מילואים) של אל"מ רן שריג ושל אל"מ אורי אור ואת גדוד הסיור של רס"ן חנני. אלו היו עוצבות של אוגדת רפול. כך שגם אוגדת רפול לא לחמה במבנה התקני שלה. כאמור, שתי עוצבות הטנקים שלה לחמו במסגרת אוגדת לנר והחטיבה הממוכנת (מילואים) של אל"מ מוטקה לחמה זמן קצר עם אוגדת לנר, ואחר-כך – עם אוגדת פלד.

לו היו מודעים יותר לחשיבות של הקביעות האוגדתית, המתבססת על היכרות הדדית, על תכנונים מבצעיים משותפים, על אימון ותרגול מכין ועל פק"לים ועל נהלים זהים – היו הישגינו רבים יותר. את נכסי הקביעות והאורגניות איבדנו במלחמה זו לרוב ללא צורך. גם הטיעון – כי נכנסנו בבהילות לקרב, והמצב המבצעי המסוכן

טנק מצרי T-54 שנפגע – אחרי מלחמת ששת הימים הקים הצבא המצרי עוצבות שריון חדשות

טילים בליסטיים טקטיים – מהות ומשמעויות/ד"ר עזריאל לורבר

הערות

1. לפירוט רחב יותר ראה טבלה מס' 1. מאמר זה יעסוק בטילים בליסטיים בלבד.
2. אף כי עובדתית הערכה זו לא היתה מדויקת; מצרים וסוריה, לדוגמה, קיבלו אף הן טילים וסוריה אף השתמשה בהם במלחמת יום הכיפורים.

טילים אלה רק תחליף לפצצות אוויר שמרבית המדינות המודרניות למדו (מהניסיון) לחיות עימן. יתרה מזאת: ההתפתחות הטכנולוגית המהירה, התורמת ליעילותם של טילים אלה, נותנת לנו גם את הכלים להתמודד איתם. אמצעי נגד אלו הם עדיין יקרים אך מן הניסיון אנו יודעים כי סביר שתוך זמן קצר נרדדת הפיתוח תעבור לצד השני הן מבחינת היעילות והן מבחינת המחיר.

המשך מעמוד 42

כאז כן עתה – קובץ תעודות בריטיות מימי המרד הערבי 1936-1939/תרגם והביא לדפוס אל"מ אורי דרומי

<p>בשרתו אח"כ במשטרת תל-אביב, לכד את מנהיג לח"י אברהם שטרן ("יאיר") והרגו בדם קר.
CO733/367, 75156/1, quo in Michael J. Cohen.
"British Strategy and the Palestine Question 1936-39,"
Journal of Contemporary History, Vol. 7, no. 3-4,
July-October, 1972, p. 177.
CO733/379, 75528/74, quo in Cohen, p. 117.</p> | <p>5. Preliminary Notes on the Lessons of the Palestine Rebellion, 1937.
6. H.J. Simson, British Rule and Rebellion William Blacwood, London, 1938.
7. Connell, p. 194.
8. Col. W.V. Palmer, "The Second Battalion in Palestine, January 1939 to March 1939" in H.D., The Queen's Own Royal West Kent Regiment, 1920-1950, Michael Joseph, London, 1954, 82-103.
9. Geoffrey J. Morton, Just the Job, Some Experiences of a Colonial Policeman, Hodden and Stoughton, the mapka מורטון, pp. 70, 79-80, London, 1957.</p> |
|--|--|

